

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

**ANALIZA NEETIČNE UPORABE DIVJIH ŽIVALI ZA TURISTIČNE
NAMENE**

Ljubljana, marec 2021

NIK JEROVŠEK

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisan Nik Jerovšek, študent Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, avtor predloženega dela z naslovom Analiza neetične uporabe divjih živali za turistične namene, pripravljenega v sodelovanju s svetovalko red. prof. dr. Ljubico Knežević Cvelbar

IZJAVLJAM

1. da sem predloženo delo pripravil samostojno;
2. da je tiskana oblika predloženega dela istovetna njegovi elektronski obliki;
3. da je besedilo predloženega dela jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam oziroma navajam v besedilu, citirana oziroma povzeta v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani;
4. da se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku Republike Slovenije;
5. da se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom;
6. da sem pridobil vsa potrebna dovoljenja za uporabo podatkov in avtorskih del v predloženem delu in jih v njem jasno označil;
7. da sem pri pripravi predloženega dela ravnal v skladu z etičnimi načeli in, kjer je to potrebno, za raziskavo pridobil soglasje etične komisije;
8. da soglašam, da se elektronska oblika predloženega dela uporabi za preverjanje podobnosti vsebine z drugimi deli s programsko opremo za preverjanje podobnosti vsebine, ki je povezana s študijskim informacijskim sistemom članice;
9. da na Univerzo v Ljubljani neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve predloženega dela v elektronski obliki, pravico reproduciranja ter pravico dajanja predloženega dela na voljo javnosti na svetovnem spletu preko Repozitorija Univerze v Ljubljani;
10. da hkrati z objavo predloženega dela dovoljujem objavo svojih osebnih podatkov, ki so navedeni v njem in v tej izjavi.

V Ljubljani, dne 18.3.2021

Podpis študenta: _____

KAZALO

UVOD	1
1 TURIZEM, KI TEMELJI NA DIVJIH ŽIVALIH	3
1.1 Klasifikacija atrakcij	5
1.2 Skupine deležnikov	12
1.3 Trajnostni pristop k managementu	13
1.4 Turizem, ki temelji na divjih živalih, in družbeni mediji	20
2 VPLIVI TURIZMA, KI TEMELJI NA DIVJIH ŽIVALIH	21
2.1 Pozitivni vplivi	21
2.2 Negativni vplivi	25
3 RAZISKAVA NEETIČNE UPORABE DIVJIH ŽIVALI ZA TURISTIČNE NAMENE	28
3.1 Raziskovalne metode	29
3.2 Analiza fokusne skupine	32
3.2.1 Izkušnje turistov z atrakcijami.....	32
3.2.2 Značilnosti atrakcije, ki vplivajo na odločitev turistov za obisk	33
3.2.3 Samoinformiranje turistov pred obiskom atrakcije	34
3.2.4 Opažanja in aktivnosti turistov med obiskom atrakcije	35
3.2.5 Zeleno zavajanje	36
3.2.6 Interpretacija kot del turistične izkušnje.....	37
3.2.7 Občutki in deljenje izkušenj po obisku atrakcije.....	37
3.2.8 Vpliv obiska atrakcije na odnos do naravovarstva	38
3.2.9 Povzetek ugotovitev fokusne skupine	38
3.3 Analiza intervjujev in vprašalnika z odprtimi odgovori	39
3.3.1 Namen in delovanje	39
3.3.2 Pristopi pri upravljanju z obiskovalci.....	41
3.3.3 Naravovarstvene aktivnosti in ozaveščanje.....	42
3.3.4 Samoinformiranost obiskovalcev	42
3.3.5 Sodelovanje in povezovanje z drugimi deležniki	43

3.3.6 Pomen izobraževanja in interpretacije	44
3.3.7 Spremembe v odnosu obiskovalcev do naravovarstva.....	46
3.3.8 Povzetek ugotovitev	46
3.5 Diskusija.....	48
3.6 Priporočila za ključne deležnike.....	52
3.7 Predlogi za nadaljnje raziskovanje	53
SKLEP	54
LITERATURA IN VIRI.....	55
PRILOGE	65

KAZALO TABEL

Tabela 1: Deležniki v turizmu, ki temelji na divjih živalih	13
Tabela 2: Pristopi pri upravljanju obiskovalcev in organizatorjev potovanj	17
Tabela 3: Sodelujoči v raziskavi	29
Tabela 4: Pristopi k zmanjšanju uporabe divjih živali za turistične namene	48

KAZALO SLIK

Slika 1: Turizem, ki temelji na divjih živalih (TTDŽ).....	3
Slika 2: Konceptualni okvir	15
Slika 3: Managementski model za zmanjšanje negativnih učinkov turizma na divje živali	16
Slika 4: Rehabilitacija poškodovanega dvoprstega lenivca	23
Slika 5: Odziv divjih živali na turistične aktivnosti.....	26
Slika 6: Vpliv interpretacije	50

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Vodič za fokusno skupino z vprašanji.....	1
Priloga 2: Vprašalnik z odprtimi odgovori	3
Priloga 3: Vprašanja za intervju s predstavnikom atrakcije.....	5
Priloga 4: Vprašanja za intervju s predstavnikom naravovarstvene organizacije.....	6

SEZNAM KRATIC

ACCOBAMS – (angl. The Agreement on the Conservation of Cetaceans of the Black Sea, Mediterranean Sea and contiguous Atlantic area); Sporazum o ohranjanju kitov in delfinov Črnega morja, Sredozemskega morja in bližnjega Atlantika

BDP – bruto domači proizvod

CRARC – (angl. Costa Rica Animal Rescue Center), Center za reševanje divjih živali Kostarika

EAZA – (angl. European Association of Zoos and Aquaria); Evropska zveza živalskih vrtov in akvarijev

MINAE – (šp. Ministerio de Ambiente y Energía); Ministrstvo za okolje in energijo

PETA – (angl. People for the Ethical Treatment of Animals); Organizacija za zaščito pravic živali

PTSM – posttravmatska stresna motnja

SINAC – (šp. Sistema Nacional de Areas de Conservacion); Nacionalni sistem varstvenih območij

TTDŽ – Turizem, ki temelji na divjih živalih

angl. – angleško

šp. – špansko

UVOD

Človek že tisočletja uporablja živali za najrazličnejše namene. Kot hrano, prevozno sredstvo, oblačila, spremstvo ali delovno silo (Knight, 2018). Veliko število živali pa je tudi del turistične panoge v sklopu turizma, ki temelji na divjih živalih. Raziskava World Animal Protection (2014) je pokazala, da atrakcije tovrstnega turizma vsako leto obišče približno 110 milijonov turistov. Zaradi globalne pandemije koronavirusne bolezni je bila ta številka v lanskem letu občutno manjša, saj se veliko število atrakcij v okviru turizma, ki temelji na divjih živalih, nahaja v državah, ki so bile, oziroma še vedno so, zaprte za mednarodni turizem. Zaustavitev turizma je pripomogla k samoobnovi naravnega okolja, hkrati pa je divjim živalim omogočila, da so znova vzpostavile svoje vsakodnevne aktivnosti brez motenj turističnih skupin. Stroka pri tem opozarja, da ima dotična zaustavitev turistične dejavnosti tudi negativne posledice za divje živali. Turizem, ki temelji na divjih živalih, je namreč v veliki meri povezan z ohranjanjem ogroženih živalskih vrst in predstavlja med drugim tudi enega izmed virov financiranja teh aktivnosti. Zaradi velikega upada turističnega obiska številne turistične atrakcije niso več sposobne financirati naravovarstvenih iniciativ, kot so na primer izvidniki, ki v Zambiji in Namibiji preprečujejo krivolov na divje živali (Rowe, 2020).

Turizem, ki temelji na divjih živalih, ima tudi svojo temno plat, ki se kaže v velikem številu neetičnih atrakcij, v okviru katerih prihaja do različnih oblik neetičnega odnosa in uporabe divjih živali za turistične namene. To pa ima strahotne posledice tako za posamezne živali kot tudi za celotne živalske populacije in združbe (Knight & Cole, 1995). Po podatkih World Animal Protection (2017) je v tovrstne atrakcije vključeno več kot 550.000 divjih živali. Številka je po njihovih predvidevanjih najbrž še večja, saj nekatere atrakcije delujejo na ilegalen način.

Ključni namen magistrskega dela je ugotoviti, kako in na kakšen način zmanjšati neetično uporabo divjih živali za namene turizma. Obravnavana tematika mi je zelo blizu, saj sem imel tudi sam priložnost delati in skrbeti za divje živali, ki so jih rešili iz neetičnih atrakcij, ter na lastne oči videti posledice teh dejanj na njihovem psihičnem in fizičnem stanju. Po tej izkušnji sem se odločil, da bom poskušal čim več ljudi seznaniti s tovrstno problematiko ter jih spodbuditi k obisku bolj etičnih turističnih atrakcij. Po predavanjih, ki sem jih izvedel na osnovnih šolah za učence različnih starosti, sem se odločil, da želim tudi svoje magistrsko delo posvetiti tej tematiki in ga uporabiti kot sredstvo za večje ozaveščanje javnosti. Prav tako lahko magistrsko delo služi kot praktični vodnik za turiste, ki bi na svojih potovanjih želeli sprejeti prave, etične odločitve, in ne podpirati atrakcij, v okviru katerih prihaja do neetične uporabe divjih živali.

Obravnavano tematiko sem želel raziskati z vidika povpraševanja (turisti) in ponudbe (ponudniki atrakcij). S pregledom in analizo literature pa sem ugotovil, da je turizem, ki temelji na divjih živalih, veliko bolj kompleksno področje, na katerega vpliva več skupin deležnikov. S tem namenom sem v raziskavo vključil še vidik naravovarstvenih organizacij.

Namen magistrskega dela želim doseči z uresničevanjem naslednjih ciljev:

- Analizirati in proučiti razpoložljivo strokovno ter znanstveno literaturo na temo turizma, ki temelji na divjih živalih, in neetične uporabe divjih živali znotraj tega področja.
- Ugotoviti, ali se turisti sploh zavedajo neetičnega odnosa ljudi do živali v okviru atrakcij turizma, ki temelji na divjih živalih.
- Razumeti nakupno vedenje in samoinformiranje turistov pred obiskom atrakcij turizma, povezanega z divjimi živalmi.
- Ugotoviti, ali bi večja informiranost turistov glede neetičnih turističnih atrakcij spremenila njihove odločitve glede obiska teh atrakcij.
- Predstaviti primere dobre prakse na področju turizma, ki temelji na divjih živalih, kot primere alternativnih, bolj etičnih opcij obiska.
- Razumeti odnose med različnimi deležniki v turizmu, ki temelji na divjih živalih.
- Ugotoviti, kakšna je vloga naravovarstvenih organizacij pri zmanjšanju neetične uporabe živali za namene turizma.
- Razumeti pomembnost interpretacije v okviru atrakcij turizma, ki temelji na divjih živalih.

Magistrsko delo je sestavljeno iz dveh vsebinskih sklopov. Prvega predstavljajo teoretična izhodišča s področja turizma, ki temelji na divjih živalih, in njegovih vplivov na okolje. Dotična izhodišča sem oblikoval s pomočjo podrobnega pregleda in analize obstoječe domače in tuje literature ter drugih virov. Pri tem sem se osredotočil tako na pregled obstoječih znanstvenih in strokovnih dognanj kot tudi na pregled raziskovalnih metod, ki so bile uporabljene v ključnih raziskavah z obravnavanega področja.

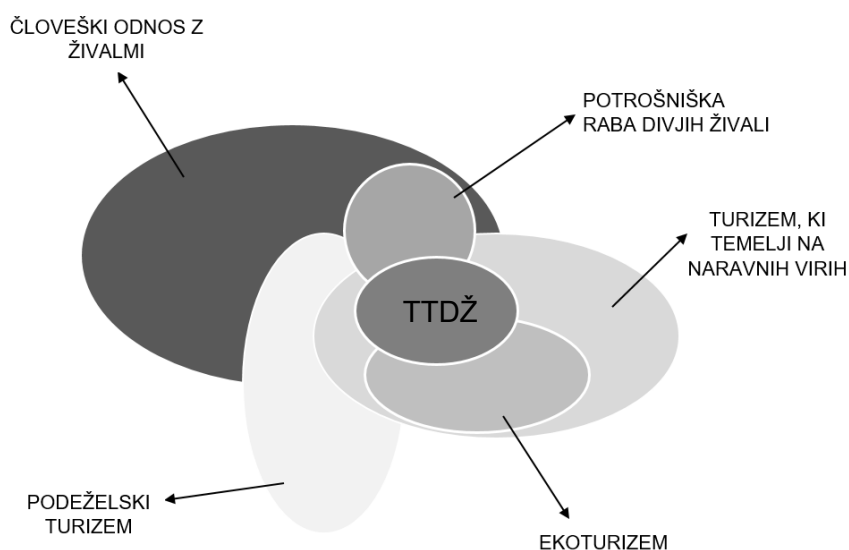
Drugi sklop magistrskega dela je namenjen kvalitativni raziskavi, v katero so bile vključene tri skupine deležnikov v turizmu, ki temelji na divjih živalih. Z raziskavo sem želel s pomočjo različnih kvalitativnih raziskovalnih metod (fokusna skupina s turisti, polstrukturirani intervju s predstavnikom atrakcije in predstavnikom naravovarstvene organizacije ter vprašalnik z odprtimi odgovori s predstavnico atrakcije) ugotoviti, kako lahko posamezni deležniki prispevajo k zmanjšanju problematike neetičnih atrakcij. Zadnji del drugega sklopa pa je namenjen ključnim ugotovitvam, priporočilom za posamezne skupine deležnikov ter predlogom za nadaljnje raziskovanje.

1 TURIZEM, KI TEMELJI NA DIVJIH ŽIVALIH

Turizem predstavlja eno glavnih gonil tako ekonomske rasti (World Travel and Tourism Council, 2017) kot tudi trajnostnega razvoja (United Nations, 2012) in je še leta 2019 predstavljal 10,3 odstotkov svetovnega bruto domačega proizvoda (v nadaljevanju BDP) ter ustvarjal 330 milijonov delovnih mest (World Travel and Tourism Council, 2020a). V letu 2020 pa je pandemija koronavirusne bolezni covid-19 turistično panogo močno prizadela in jo za nekaj mesecev popolnoma ohromila. Podatki raziskav že sedaj kažejo, da bodo posledice, ki jih bo pandemija imela na turizem, hujše kot kadarkoli prej v zgodovini, saj je bilo že do meseca novembra 2020 v turizmu izgubljenih 142,6 milijonov delovnih mest (43 odstotkov), turistični (direktni) BDP pa je prav tako padel za kar 43 odstotkov (World Travel and Tourism Council, 2020b).

Velik trg znotraj turistične panoge zavzema turizem, ki temelji na divjih živalih (angl. wildlife tourism, v nadaljevanju TTDŽ), ki naj bi po nekaterih ocenah že leta 1992 predstavljal med 20 in 40 odstotki svetovnega turizma (Filion, Foley & Jacquemot, 1994). Higginbottom (2004) TTDŽ definira kot »turizem, ki temelji na srečanjih z neudomačenimi živalmi« (Higginbottom, 2004, str. 2). Pri tem se lahko srečanja odvijajo v naravnem življenjskem habitatu živali ali v ujetništvu. Kot je prikazano na sliki 1, lahko TTDŽ opredelimo kot področje, kjer se prekrivajo ekoturizem; podeželski turizem; potrošniška raba divjih živali; turizem, ki temelji na naravnih virih, in človeški odnosi z živalmi – predvsem področje upravljanja z divjimi živalmi (Reynolds & Braithwaite, 2001).

Slika 1: Turizem, ki temelji na divjih živalih (TTDŽ)

Prيرهjeno po Reynolds & Braithwaite (2001, str. 32).

Fennell (2008) pri tem še posebej opozori na dejstvo, da ne smemo TTDŽ nikakor enačiti z ekoturizmom. Med slednjega lahko uvrščamo zgolj nepotrošniške oblike TTDŽ kot je na primer opazovanje divjih živali v naravi. Potrošniški obliki TTDŽ (lovski in ribolovski turizem) pa pod ta pojem ne spadata.

Podatki iz poročila World Animal Protection (2014) kažejo, da atrakcije TTDŽ vsako leto obišče približno 110 milijonov turistov, pri čemer številka iz leta v leto narašča. To lahko med drugim pripišemo tudi porastu mednarodnega turizma in povečani urbanizaciji okolja. Vendar je pandemija koronavirusne bolezni leta 2020 močno vplivala tudi na tovrstni turizem, saj se številne atrakcije TTDŽ nahajajo v državah, ki so bile, oziroma so še vedno, (delno) zaprte za mednarodni turizem z namenom zaježitve širjenja koronavirusne bolezni. Nekatere izmed teh držav so na primer Tajska, Šrilanka, Avstralija in Venezuela (Travel Bans, 2021). To zaprtje je zagotovo vplivalo tudi na zmanjšanje števila obiskovalcev TTDŽ atrakcij na svetovni ravni, a specifični podatki za to področje še niso na voljo.

Potreba po preživljanju časa v naravi je ena bistvenih potreb ljudi, ki slednje spodbuja k potovanjem in obiskovanju krajev, kjer se lahko spet povežejo z naravnimi stvarmi, kar jim je v urbanem okolju onemogočeno. Pomemben dejavnik je tudi ta, da imajo ljudje vedno manj priložnosti za stik z neokrnjeno, prvinsko naravo, zato je atraktivnost tovrstnih naravnih habitatov, še posebej če so povezani z redkimi in ogroženimi živalskimi vrstami, toliko večja. Poleg tega na porast povpraševanja vpliva tudi veliko število na naravno okolje osredotočenih organizacij in medijev (PETA, Discovery Channel, National Geographic in podobni), ki v ljudeh prebudijo željo po obiskovanju naravnih habitatov (Orams, 2002).

S perspektive turistov je poleg ekonomskih faktorjev, atraktivnost TTDŽ atrakcij v veliki meri odvisna od značilnosti živalskih vrst in njihovih habitatov. Divje živali, ki pritegnejo največ pozornosti, morajo posedovati naslednje značilnosti (Prism Environmental Consulting Services, 1988):

- predvidljive vsakodnevne aktivnosti in lokacije nahajanja;
- dostopnost;
- lahka vidljivost;
- strpnost do motenj, ki jih predstavljajo obiskovalci;
- element redkosti/ogroženosti ali velika številčnost primerkov na istem območju (na primer gnezdišča albatrosov);
- dnevna aktivnost.

Nekateri organizatorji sicer ponujajo opazovanje nočnih živali, a so tovrstne ture bolj redke.

Med TTDŽ turisti so zaželjeni habitati tisti (Reynolds & Braithwaite, 2001):

- v katerih prebivajo številne atraktivne in zanimive živalske vrste;
- ki omogočajo dobro vidljivost divjih živali (stepe, savane ipd.);
- z zavetjem, ki pred živalmi zakriva obiskovalčevo prisotnost;
- ki posedujejo atribut, ki pritegne večje število primerkov živali (vodna napajališča ipd.);
- na katerih je možno zagotoviti zaščito in mobilnost obiskovalcev s pomočjo vozil in plovil.

Kakovostne TTDŽ izkušnje morajo z vidika turistov vsebovati šest ključnih dejavnikov. Pri tem so prvi štirje dejavniki – avtentičnost, intenzivnost, unikatnost in trajanje turistične izkušnje značilni za vse vrste turizma. Pri TTDŽ turistični izkušnji pa sta prisotna še dva dejavnika – **priljubljenost živalske vrste**, ki je povezana z velikostjo, fizično privlačnostjo in medijsko izpostavljenostjo vrste, ter **varstveni status živalske vrste**, povezan z njeno ogroženostjo in redkostjo (Reynolds & Braithwaite, 2001). Njuno ugotovitev podpira tudi raziskava med obiskovalci zavetišča za orjaške pande Chengdu Research Base of Giant Panda Breeding na Kitajskem. Rezultati vsebinske analize komentarjev obiskovalcev na različnih spletnih forumih so pokazali, da je vseh šest prej omenjenih faktorjev odločilno vplivalo na zadovoljstvo obiskovalcev s turistično izkušnjo v zavetišču. Avtorji pri tem izpostavljajo, da sta na zadovoljstvo obiskovalcev vplivala predvsem intenzivnost in trajanje interakcije z orjaškimi pandami ter varstveni status orjaških pand, ki so močno ogrožene, in so postale neke vrste simbol ohranjanja narave in biotske pestrosti (Cong, Wu, Morrison, Shu & Wang, 2014).

1.1 Klasifikacija atrakcij

Higginbottom (2004) pravi, da zgodovinsko gledano atrakcije TTDŽ razvrščamo v dve večji skupini – **nepotrošniške** in **potrošniške** oblike. Hkrati poudarja, da so meje pri nepotrošniških oblikah atrakcij v zadnjem času zaradi sledenja trendom in željam turistov vedno bolj zabrisane.

Med nepotrošniške oblike TTDŽ uvrščamo (Moorhouse, Dahlsjö, Baker, D'Cruze & Macdonald, 2015):

- **Opazovanje prostoživečih divjih živali** (angl. wildlife watching tourism) – turistične atrakcije in aktivnosti, pri katerih turisti opazujejo ali imajo drugo vrsto interakcije (npr. dotikanje, hranjenje) z divjimi živalmi v njihovem naravnem habitatu. V to skupino turističnih atrakcij uvrščamo med drugim opazovanje kitov, plavanje z divjimi delfini, gorila treking, foto safari, opazovanje gibbonov in potapljanje z morskimi psi.
- **Opazovanje divjih živali v ujetništvu** (angl. captive-wildlife tourism) – turistične atrakcije in aktivnosti, pri katerih turisti opazujejo ali imajo drugo vrsto interakcije (npr. dotikanje, hranjenje) z divjimi živalmi v umetno ustvarjenih prostorih – ogradah, bazenih ipd. V to

skupino uvrščamo živalske vrtove, akvarije, zavetišča za divje živali in mobilne razstavljalce živali.

Za potrošniške oblike TTDŽ je značilno namerno ubijanje ali odstranjevanje divjih živali oziroma njihovih telesnih delov. V to skupino aktivnosti uvrščamo **lovski turizem** in **ribiški turizem**.

V nasprotju s Higginbottom (2004) pa Reynolds in Braithwaite (2001) ne govorita o atrakcijah TTDŽ, temveč o TTDŽ turističnih produktih, ki jih razdelita v sedem različnih kategorij:

- **turizem, ki temelji na naravnih virih (angl. nature-based tourism) in vključuje divje živali:** divje živali se pogosto pojavijo kot slučajen del turističnega produkta. Primer tega je naključno srečanje turistov med vožnjo s kajaki na odprtem morju z morsko želvo.
- **lokacije z dobro možnostjo za interakcije z divjimi živalmi:** določeni nastanitveni obrati se nahajajo v neposredni bližini habitatov s pestro floro in favno (močvirja, delte rek ipd.), kar turistom omogoča lažji stik z živalmi.
- **umetne atrakcije, ki temeljijo na divjih živalih:** živalski vrtovi, akvariji in ostali umetno ustvarjeni objekti, v katerih so v ujetništvu nastanjene divje živali.
- **specifična opazovanja divjih živali:** gre za vodene ogledе, pri čemer se obiskovalci zanimajo zgolj za določeno živalsko vrsto oziroma skupino vrst. Primera takih ogledov sta trekking med gorilami in opazovanje ptic (t. i. ornitološke ture).
- **ture po specifičnih življenjskih prostorih oziroma habitatih:** gre za vodene ogledе habitatov z visoko biotsko pestrostjo, ki so pogosto dostopni samo s posebnimi vozili oziroma plovili.
- **vznemirljive ture (angl. thrill-offering tours):** ture so večinoma povezane z nevarnimi ali velikimi živalmi, pri katerih turistični vodič oziroma organizator ture spodbuja njihovo, turistom atraktivno vedenje, v naravnem okolju.
- **lovske in ribiške ture:** dve potrošniški obliki TTDŽ, ki se lahko odvijata v naravnem, pol-naravnem ali umetnem okolju.

V nadaljevanju so predstavljene štiri turistične atrakcije TTDŽ, ki so deležne največje pozornosti javnosti, medijev in stroke glede zlorabe in neetične rabe divjih živali za turistične namene.

Ježa slonov: Skozi zgodovino so imeli azijski sloni v Jugovzhodni Aziji pomembno tako kulturno kot tudi vsakodnevno vlogo. Ljudje so jih uporabljali predvsem kot delovno silo pri prenašanju hlodov po gozdovih in gradnji cest. Bili pa so tudi ključen del verskih procesov in manifestacij (Facts and Details, 2012).

Z razcvetom turizma na globalni ravni se je vloga slonov drastično spremenila, saj so mnogi izmed njih postali del turistične ponudbe številnih azijskih in afriških držav. Tovrstne atrakcije, ki temeljijo na izkoriščanju slonov, je moč najti predvsem v državah Jugovzhodne Azije. Pri

tem še posebej izstopa Tajska in njena severna provinca Chang Mai, ki je znana po številnih t. i. slonjih taborih. Dotične tabore lahko razdelimo v dve kategoriji. Prva kategorija je namenjena izključno turistični panogi – trekingi in predstave s sloni. Medtem ko je glavni namen druge kategorije taborov rehabilitacija upokojenih in zlorabljenih slonov iz drugih neetičnih turističnih atrakcij. To so t. i. zavetišča za slone, ki turistom ne dovoljujejo direktnega stika z oskrbovanimi sloni (Schmidt-Burbach, 2017).

Pod okriljem World Animal Protection je bila izvedena dveletna raziskovalna študija, ki je vključevala 2923 slonov v 220 različnih slonjih taborih na Tajskem, v Laosu, Kambodži, Nepal, Šrilanki in Indiji. Ugotovili so, da je Tajska daleč najbolj sporna država glede trpinčenja slonov, saj kar tri četrtine zlorabljenih slonov živi na Tajskem. Od leta 2010 pa se je tudi število slonov, ki se uporabljajo za turistične atrakcije, na Tajskem povečalo za 30 odstotkov. Rezultati študije pa so prav tako pokazali, da trije od štirih slonov, ki so sodelovali v raziskavi, živijo v slabih in neustreznih razmerah (Schmidt-Burbach, 2017).

Poleg tega je bilo opredeljenih pet večjih nepravilnosti, ki se pojavljajo pri teh turističnih atrakcijah, in negativno vplivajo na počutje ter splošno stanje slonov (Schmidt-Burbach, 2017):

- **omejena telesna gibljivost:** slone zadržujejo v majhnih lopah, priklenjene na verige, s čimer zmanjšajo tveganje za poškodbe ljudi in lastnine.
- **omejena socialna interakcija:** mladiča slona že v zgodnji mladosti ločijo od matere in mu preprečijo druženje v skupinah, kar povzroča dodatne travme tem socialnim živalim.
- **naporne in stresne turistične aktivnosti in predstave:** pohodniške ture od jutra do večera z minimalnim počitkom, predstave slonov, ki vključujejo nenaravno slonje vedenje, kot sta slikanje z rilcem in ples.
- **neustrezna veterinarska oskrba:** večina slonjih taborov ne zagotavlja ustrezne veterinarske oskrbe, kar vodi do številnih bolezni in krajše življenjske dobe slonov.
- **slaba prehrana:** enolična in nekakovostna prehrana.

S ciljem, da postanejo del turističnih atrakcij, morajo sloni iti skozi nekaj tednov trajajoč grozljiv proces »lomljenja duha« (angl. phajaan). Slonje mladiče vzamejo materam in jih zaprejo v majhne ograde, pri čemer imajo noge privezane na verige in vrvi. Temu sledi brutalna zloraba mladičev z bambusovimi palicami in palicami s kovinskim kavljem. Poleg tega so prikrajšani tudi za hrano, spanje in socialno interakcijo z drugimi sloni. Namen tega procesa je, da psihološko zlomijo mladega slona ter ga s tem naredijo lažje vodljivega in poslušnega lastniku (Christian, 2014). Rizzolo in Bradshaw (2016) sta s svojo raziskavo odkrila, da proces poleg travme, ki jo mladi sloni doživijo ob prisilni ločitvi od matere in ostale črede, običajno povzroči tudi posttravmatsko stresno motnjo (v nadaljevanju PTSM). Rezultati njune psihiatrične analize 53 azijskih slonov, ki so jih v preteklosti uporabljali za turistične namene, kažejo, da imajo vsi sloni vsaj enega od simptomov PTSM, kot so tesnoba, agresivnost in izogibanje socialnim stikom. Avtorja poudarjata, da je PTSM običajno neozdravljiva, vendar

lahko njene simptome močno omilimo z ustreznim odnosom in oskrbo travmatiziranih slonov (Rizzolo & Bradshaw, 2016).

Farne cibetovk: Kopi luwak je ena najdražjih kav na svetu, ki jo proizvajajo predvsem v Indoneziji in nekaterih drugih azijskih državah, kot so Filipini in Vietnam. Gre za posebno vrsto kave, ki jo pridobijo iz kavnih češenj, ki so jih zaužile in delno prebavile azijske cibetovke. V procesu prebave kavna zrna v sredini kavnih češenj ostanejo nedotaknjena, vendar pa dobijo zaradi specifičnih fermentacijskih procesov in encimov v prebavnem traktu cibetovk poseben, manj grenak okus, ki je v kavni industriji visoko cenjen (D’Cruze, Toole, Mansell & Schmidt-Burbach, 2014).

Kopi luwak kava je bila odkrita v kolonialnem obdobju Indonezije. V tem času so nizozemski kolonialisti lokalnim kmetom prepovedali proizvodnjo kave za lastno uporabo, saj je morala biti vsa zaloga kave namenjena izvozu. Delavci v kavnih nasadih so kmalu opazili, da divje cibetovke zaužijejo le najbolj zrele kavne češnje in prebavijo le njihov mehkejši del. Kmetje in plantažni delavci so zato trda kavna zrna iz iztrebkov cibetovk nabirali, jih oprali in pražili (Byloos, 2016). S tem procesom so dobili kavo, ki danes velja za luksuzno dobrino, katere cene se gibljejo med 35 in 100 amerišskimi dolarji za skodelico (Most Expensive Coffee, brez datuma).

Zaradi naraščajočega svetovnega povpraševanja po tej vrsti kave so začeli kmetje in plantažni delavci nastavljeni krute pasti in zanke za lovljenje divjih cibetovk, pri čemer potem ulovljene živali v okviru ilegalne trgovine z divjimi živalmi prodajo lastnikom farm za proizvodnjo kopi luwak kave. Divje cibetovke so na teh farmah nastanjene v majhnih baterijskih kletkah v hrupnem okolju in brez zaščite pred neposrednimi sončnimi žarki, kar povzroča duševne in fizične bolezni tem nočnim in samotarskim živalim. Poleg tega imajo cibetovke na tovrstnih farmah izredno slabo nenaravno prehrano, saj jih običajno prisilno hranijo samo s kavnimi češnjami, da bi povečali količino pridelane kave in posledično dobiček od prodaje le-te (La Canna, 2015). Posledica tega so številne zdravstvene težave, poškodbe, visoka stopnja samopoškodb in smrtnosti zaprtih živali (Carder, Proctor, Schmidt-Burbach & D’Cruze, 2016; Bhatnagar, 2019).

V zadnjem desetletju so farne kopi luwak kave postale nova vrsta turističnih atrakcij v Indoneziji. Dotične farne organizirajo vodene ogledne kavne nasadov in kletk z ujetimi cibetovkami z namenom predstavitve celotnega postopka proizvodnje kave. Na koncu ogleda lahko turisti poskusijo kopi luwak kavo ali si jo kupijo kot spominek s potovanja. Študija je pokazala, da na priljubljeni turistični cesti na indonezijskem otoku Bali deluje 16 farm za proizvodnjo kopi luwak kave. Vse obiskane farne so bile odprte v zadnjih nekaj letih pred izvedbo raziskave izključno zaradi mednarodnega turizma (Carder, Proctor, Schmidt-Burbach & D’Cruze, 2016).

Fotografiranje z divjimi živalmi: Selfi kultura je v zadnjih letih postala svetovni fenomen, ki ima močan vpliv tudi na divje živali in njihovo počutje. Pogosto se zgodi, da turisti obiščejo določene destinacije izključno zaradi želje po fotografiranju z divjimi živalmi. Pri tem večina turistov ni seznanjena z razmerami, v katerih te živali živijo, in dejstvom, da je večina njih običajno nasilno odvzeta iz narave (pri čemer pride ob odvzemu mladih živali pogosto tudi do usmrtitve njihovih mater) in nato nezakonito prodana različnim turističnim atrakcijam in organizatorjem potovanj ter izletov (Huxley, brez datuma).

Člani World Animal Protection so v 17 južnoameriških državah izvedli raziskavo med 294 turističnimi atrakcijami, ki so ponujale fotografiranje z divjimi živalmi. Ugotovili so, da je kar 54 odstotkov preiskovanih atrakcij turistom pri fotografiranju ponujalo neposreden stik z divjo živaljo in da je bilo za fotografiranje oglaševanih 72 različnih živalskih vrst, pri čemer so prednjačili predvsem predstavniki sesalcev (67 odstotkov). Poleg tega so ugotovili, da je kar 21 odstotkov zgoraj omenjenih živali na rdečem seznamu ogroženih vrst Mednarodne zveze za ohranjanje narave (angl. International Union for Conservation of Nature), saj se njihovo število v naravi močno zmanjšuje in jim posledično grozi izumrtje (World Animal Protection, 2017).

Del raziskave je bil namenjen analizi splošnega stanja in počutja teh živali, pri čemer so terenski raziskovalci ugotovili, da jih večina živi v neprimernih in neetičnih življenjskih razmerah. Tukan z ognjki na nogah, zelene anakonde, ki kažejo očitne znake dehidracije, orjaški mravljinčar, ki ga lastnik neprestano pretepa, in z vrvmi zvezani lenivci so le nekateri izmed primerov trpinčenja, ki se dogaja v ozadju teh atrakcij (World Animal Protection, 2017).

Kljub temu raziskovalci opozarjajo, da nimajo vse fotografije z divjimi živalmi negativnega vpliva. Takšen vpliv imajo zgolj tiste fotografije, pri katerih imajo turisti neposreden stik z živaljo. To pomeni, da je divja žival neke vrste fotografski rekvizit, ki ga turisti držijo v rokah, se ga dotikajo, objemajo ali imajo z njim drugo vrsto neposredne interakcije. Na drugi strani pa so t. i. etične fotografije divjih živali, na katerih se živali pojavljajo v svojem naravnem okolju brez neposrednega stika s turisti (World Animal Protection, 2017). Zaradi zavedanja o negativnem vplivu neposredne interakcije med turisti in divjimi živalmi za namene fotografiranja je Direktorat nacionalnega parka Galapagos določil poseben seznam pravil za turiste, ki obiščejo njihov arhipelag. Ta med drugim prepovedujejo približevanje živalim na manj kot dva metra razdalje in fotografiranje z bliskavico (Galapagos Conservancy, 2019).

Številne študije se osredotočajo tudi na vpliv fotografiranja z divjimi živalmi na njihovo fizično in duševno stanje. Osterberg in Nekaris (2015) sta svojo študijo posvetila raziskovanju posledic uporabe počasnih lorijev kot fotografskih rekvizitov v najbolj priljubljenem tajskem letovišču – plaži Patong. Študija je pokazala, da je večina počasnih lorijev kazala prepoznavne znake stresa in tesnobe. Poleg tega so počasni loriji edini strupeni primati na svetu, zato jim pred njihovim prvim stikom s turisti zaradi varnostnih razlogov na nehuman način izpulijo zobe. To vodi do velike smrtnosti teh živali in nezmožnosti njihove vrnitve v naravo. Podobna raziskava

je bila izvedena tudi na 17 lenivcih, ki so bili uporabljeni kot fotografski rekviziti tekom 34 različnih turističnih ogledov v Manausu v Braziliji ter v Puerto Alegrii in Iquitosu v Peruju. Raziskovalci so prišli do zaskrbljujočih rezultatov, da je vsakega lenivca na posameznem ogledu v rokah v povprečju držalo vsaj pet turistov, običajno brez podpore ter s fizičnim nameščanjem glave in udov živali z namenom pridobitve čim boljše fotografije. Lenivci so kazali tudi nenaravne vedenjske vzorce, kot je raztezanje okončin, ki niso značilni za prostoživeče lenivce v njihovem naravnem okolju (Carder in drugi, 2018).

Ena najbolj kontraverznih atrakcij, katere namen je bil izključno fotografiranje in dotikanje divjih živali, je bil Wat Pa Luang Ta Bua Yannasampanno, bolj znan kot Tigrov tempelj v tajski provinci Kanchanaburi. Prvotno zgolj budistični tempelj je zaradi posvojitve in kasnejše reje tigrov kmalu dosegel veliko medijsko prepoznavnost in zanimanje mednarodnih turistov. Za razliko od večine živalskih vrtov, turisti v templju niso tigrov zgolj opazovali, temveč so se lahko z njimi tudi fotografirali in jih ljubkovali (Cohen, 2013). Tigri so bili nastanjeni v premajhnih kletkah z betonskimi tlemi (večina tigrov je imela edini izhod iz kletke samo takrat, ko so pozirali s turisti), večino časa priklenjeni na verige, s slabo veterinarsko oskrbo in prehrano slabe kvalitete, ki je temeljila predvsem na piščancu. Kritik in slabih ocen turistov na spletnih forumih je bil tempelj deležen predvsem zaradi krutega odnosa osebja do tigrov. Vlečenje za ušesa in brke, brce v trebuh in udarci s palicami so le nekatere izmed metod, ki se jih je po poročanju turistov in prostovoljcev posluževalo osebje v templju pri podrejanju tigrov (Care for the Wild International, 2008). Zaradi pritiska javnosti in različnih organizacij za zaščito živali glede neetičnega odnosa do tigrov in ilegalne trgovine s tigrimi so pristojni državni organi v templju izvedli kriminalistično preiskavo, pri kateri so bile ugotovljene številne kršitve – med drugim je bil najden podpisan trgovinski sporazum za prodajo tigrov med templjem in farmo tigrov v Laosu. To je leta 2016 vodilo v zaprtje templja (Evans, 2016). Kljub temu na Tajskem še vedno obratujejo številne atrakcije, ki turistom omogočajo fotografiranje s tigrimi in ljubkovanje tigrovih mladičev (npr. Sriracha ZOO v mestu Pattaya). Tudi iz njih turisti in nevladne organizacije redno poročajo o podobnem trpinčenju in ostalih nepravilnostih, ki se dogajajo tigrom (World Animal Protection, 2016).

Plavanje z delfini: Delfini že stoletja navdušujejo ljudi s svojo inteligenco, ljubkostjo in radovednostjo. V številnih svetovnih kulturah se zato njihove podobe pojavljajo na umetniških delih, v arhitekturi in religiji, kot na primer pri Maorih na Novi Zelandiji (Alpers, 1963) ter Starih Grkih in Rimljanih (Lockyer, 1990). Znane so tudi številne zgodbe, ki govorijo o dolgoročnih vzajemnih razmerjih med človekom in delfinom (Orams, 1997). Že rimski pisec Plinij starejši je leta 77 n. š. v svoji zbirki Naravoslovje opisal, kako so delfini pomagali ribičem pri ribolovu. Ko je bila sezona lova na ciplje, so ribiči priklicali delfine, ki so jim pomagali jate rib usmeriti proti ribiškim mrežam. Delfini pa so v zahvalo dobili del ulova (Busnel, 1973).

Večletna navdušenost ljudi nad delfini in prepričanje, da interakcija z njimi izboljšuje fizično in duhovno stanje posameznika, sta pripeljala do tega, da se je skozi čas pojavilo vedno več ponudnikov, ki so ljudem omogočali plavanje oziroma drugo obliko interakcije z njimi. Leta 1983 je zgolj dvanajst držav v svojo turistično ponudbo vključevalo aktivnost plavanja z delfini (Hoyt, 1996), a je z leti povpraševanje po tovrstnih aktivnostih močno naraščalo in podatki fundacije Born Free Foundation kažejo, da je bilo že leta 2014 že več kot 2100 delfinov in kitov nastanjenih v 343 različnih bazenih, akvarijih in t. i. delfinarijih v kar 63 svetovnih državah, pri čemer prednjačijo Japonska s 57, Kitajska s 44, Združene države Amerike s 34 ter Rusija in Mehika s 24 tovrstnimi objekti (Kirby, 2014).

Ko govorimo o plavanju z delfini, je pomembno, da razlikujemo med plavanjem z divjimi delfini v njihovem naravnem habitatu in delfini v bazenih. Pri plavanju z divjimi delfini gre za aktivnost, ki je pogosto združena z opazovanjem delfinov in ostalih morskih sesalcev. Turistični ponudnik najpogosteje na manjšem čolnu odpelje skupino turistov na območje, kjer se zadržujejo delfini. Turiste na tem mestu spustijo v vodo, kjer imajo nato prosto interakcijo z divjimi delfini. Plavalci s tem zmotijo dnevne rutine delfinov – hranjenje, počitek in socializacijo z drugimi delfini. Pri tem so še posebej občutljive matere z mladiči, kar lahko sčasoma vpliva tudi na zdravje in uspešnost reprodukcije delfinje populacije. Pogosti so tudi trki med čolni in delfini, ki privedejo do hudih odrgnin in poškodb delfinov, zato le-ti zaradi stresa včasih celo zapustijo svoj običajni habitat in si poiščejo mirnejša območja (Whale and Dolphin Conservation, brez datuma).

Plavanje z delfini pa se pogosteje odvija v delfinarijih in bazenih, kjer imajo turisti možnost plavanja in igranja z »udomačenimi« delfini, pri čemer so nekateri izmed njih skoteni v ujetništvu, drugi pa odvzeti iz narave. Znanstveniki že vrsto let opozarjajo na dejstvo, da so delfini visoko inteligentna in socialna bitja, ki živijo v velikih družbenih skupinah, in dnevno preplavajo od 40 do 90 morskih milj, dosežejo hitrost do 50 km/h in zgolj 20 odstotkov svojega časa preživijo na morski gladini (Getty, 2015). To jim je v ujetništvu odvzeto, saj so v veliki večini nastanjeni v premajhnih in preplitkih bazenih (nekateri izmed njih so globoki zgolj dva metra), ki so oblikovani tako, da so delfini čim bolj vidni turistom, in ne za čim večjo udobnost bivanja ujetih delfinov (Psihoyos, 2009; Cowperthwaite, 2013).

Posledice neustreznih bivalnih razmer in prekomerne interakcije s turisti se kažejo v (Rose & Farinato, 1995; Whale and Dolphin Conservation, brez datuma.; Getty, 2015):

- **poškodbah:** sončne opekline zaradi preplitkih bazenov, razdraženost kože in oči zaradi klorirane bazenske vode, poškodbe zaradi nakita in nohtov plavalcev;
- **boleznih:** možnost prenosa boleznih od turistov na delfine, prekomerna telesna teža, izpostavljenost človeškim bakterijskim in virusnim infekcijam;

- **nenaravnemu obnašanju:** izguba naravnih vzorcev hranjenja, pojav agresije med predstavniki iste vrste zaradi nezmožnosti naravnega lova na plen, samopoškodovanje, plavanje v krogih;
- **anksioznosti:** zaradi travmatične izkušnje delfinov pri odvzemu iz narave ter nezmožnosti umika pred turisti, ko si ne želijo interakcije;
- **visoki stopnji umrljivosti:** stopnja umrljivosti v ujetništvu je med 5,6 in 7,4 odstotki, medtem ko je v naravi 3,9 odstotna.

Ker so delfini divje živali, jih ni moč popolnoma socializirati in zato prihaja ob stresnih situacijah in prisilni interakciji do tega, da delfini poškodujejo turiste in trenerje v bazenih. Delfinariji tako vsako leto poročajo o zlomih kosti, odrgninah in modricah, ki so nastale med aktivnostjo plavanja z delfini (Rose & Farinato, 1995). Tudi to je eden izmed razlogov, da se vedno več držav zaveda krutosti, ki se odvija pri turističnih aktivnostih, povezanih z morskimi sesalci, in se posledično odloča za prepoved le teh. Med državami, ki so se že odločile za reforme in prepovedi na tem področju, so Kanada, Bolivija, Čile, Hrvaška, Kostarika, Ciper, Francija, Grčija, Madžarska, Indija, Nikaragva, Švica in Slovenija (Kirby, 2014).

1.2 Skupine deležnikov

V literaturi se pojavljajo številne splošne definicije deležnikov. Freeman (1984) jih opredeli kot katerokoli osebo ali organizacijo, ki ima vpliv na aktivnosti podjetja in obratno. Post, Preston in Sachs (2002) jih definirajo kot posameznika ali skupino, ki prispeva k ustvarjanju premoženja določene organizacije, medtem ko jih Alkhafaji (1989) definira kot »vse skupine, do katerih ima koorporacija odgovornost« (Alkhafaji, 1989, str. 36). Ko govorimo o turistični panogi kot veliki koorporaciji, so to vsi posamezniki ali organizacije, ki se zanimajo, so vključeni, oziroma so pod negativnim ali pozitivnim vplivom turističnih aktivnosti (Aas, Ladkin & Fletcher, 2005).

Higginbottom v svojem delu (2004) opredeli sedem različnih skupin deležnikov, ki so specifični za TTDŽ. V tabeli 1 je predstavljeno vseh sedem skupin in njihovi pričakovani primarni cilji znotraj TTDŽ. Avtor poudarja, da gre za poenostavljen prikaz primarnih ciljev posameznih skupin deležnikov, saj so-le ti med posameznimi deležniki znotraj iste skupine zelo raznoliki. V zadnjem času tako tudi nekateri organizatorji potovanj in posamezna turistična podjetja izpostavljajo dolgoročni ekonomski trajnostni pristop, visoko kvalitetne storitve ali ekološko trajnost kot enega izmed njihovih primarnih ciljev.

Tabela 1: Deležniki v turizmu, ki temelji na divjih živalih

Skupina deležnikov	Pričakovani primarni cilji
Obiskovalci/turisti	Lahko dostopna in kvalitetna izkušnja z divjimi živalmi.
Turistična panoga (zasebni in javni sektor)	Rast TTDŽ in maksimiziranje kratkoročnih dobičkov za posamezne organizatorje potovanj in ostala podjetja v turistični panogi.
Vladne agencije odgovorne za planiranje in promocijo turizma	Ekonomska, socialna in ekološka trajnostna rast TTDŽ, kvalitetni organizatorji potovanj, kvalitetne turistične izkušnje.
Lokalna skupnost	Maksimiziranje dobička lokalnega področja, zmanjšanje negativnih družbenih vplivov turizma.
Okoljski managerji	Turizem kot podpora pri aktivnostih za ohranjanje naravnega okolja, zagotavljanje ekološkega vidika trajnosti turističnih aktivnosti.
Nevladne naravovarstvene organizacije	Turizem kot podpora pri aktivnostih za ohranjanje naravnega okolja, zmanjšanje negativnih vplivov turizma na ohranjanje in dobro počutje divjih živali.
Divje živali	Splošno predvidevanje, da se njihovi cilji navezujejo na cilje okoljskih managerjev in nevladnih naravovarstvenih organizacij.

Vir: Higginbottom (2004).

1.3 Trajnostni pristop k managementu

Koncept **trajnostnega razvoja** je bil prvič predstavljen v poročilu Our Common Future, ki ga je pripravila Brundtlandova komisija leta 1987. Ta ga je opredelila kot »zadovoljevanje potreb sedanjih generacij, ne da bi s tem ogrozili možnost prihodnjih generacij za zadovoljevanje njihovih potreb« (World Commission on Environment and Development, 1987, str. 14).

Svetovna turistična organizacija je koncept prenesla na področje turizma in tako govorimo o **trajnostnem turizmu**, ki so ga definirali kot turizem, ki v celoti upošteva svoje sedanje in tudi prihodnje ekonomske, družbene in okoljske vplive, ki se nanašajo na potrebe turistov, turistične panoge, okolja in lokalnih skupnosti (World Tourism Organization, 2013).

Brundtlandova komisija pravi, da mora trajnostni razvoj temeljiti na treh stebrih, ki morajo biti med seboj uravnoteženi in se dolgoročno dopolnjevati. Tovrstnega pristopa k trajnostnem razvoju se pri svojih raziskavah in poročilih poslužuje tudi Svetovna turistična organizacija. Pri

tem predstavlja prvi steber **ekonomski** vidik trajnosti, drugi steber **okoljski** vidik trajnosti, tretji steber pa **družbeno-kulturni** vidik trajnosti (Mihalič, 2016).

Ravno na področju TTDŽ so ohranjanje živalskih vrst in dobrobit živali (drugi steber) zadovoljstvo turistov (prvi steber) in dobičkonosnost atrakcij (prvi steber) pogosto v konfliktu interesov. Zato je trajnostni pristop k managementu atrakcij TTDŽ še toliko bolj pomemben. Pri tem so ključni predvsem vplivi, ki jih ima TTDŽ na okolje (divje živali) in na zadovoljstvo turistov (Reynolds & Braithwaite, 2001).

Številni avtorji (Ham & Weiler, 2002; Reynolds & Braithwaite, 2001) pravijo, da je ključni del trajnostnega TTDŽ turizma **interpretacija**, ki ima velik vpliv na turistično izkušnjo obiskovalcev in hkrati na njihov odnos do ohranjanja narave in živalskih vrst. Te spremembe v odnosu so povezane tudi z nakupnimi odločitvami turistov. Primer tovrstne povezave predstavi Gianneta (2018), ki je s svojo potrošniško raziskavo ugotovila določeno korelacijo med iniciativami za ohranjanje orangutanov in vsakodnevno porabo palminega olja.

Tilden (1957) interpretacijo opredeli kot izobraževalno dejavnost, katere cilj je obiskovalcem predstaviti pomene in odnose med obiskanimi kraji in stvarmi, ki jih tam lahko vidijo oziroma počnejo. Le-ta je lahko statična v obliki spletnih strani, brošur, razstav in drugega avdio in video materiala ali pa aktivna, kot so na primer ogledi v spremstvu turističnega vodiča (Ham & Weiler, 2002). Premišljeno oblikovana interpretacija prispeva k ekonomskemu trajnostnemu razvoju (prvi steber), saj lahko z njo učinkovito izpolnimo pričakovanja turistov. Raziskave so namreč pokazale (Pearce & Moscardo, 1998), da turisti, ki se zanimajo za naravo in živali, pričakujejo interpretacijo kot sestavni del njihove turistične izkušnje in posledično ima visoko kvalitetna interpretacija velik vpliv na njihovo zadovoljstvo s storitvijo.

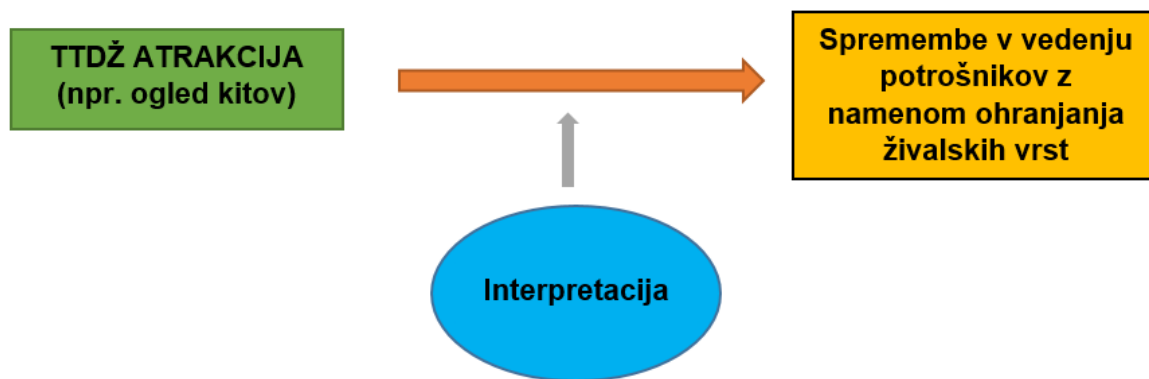
Z učinkovito interpretacijo je obiskovalcem poleg fizične izkušnje z živalmi omogočena tudi čustvena in razumska izkušnja, ki sta dodani vrednosti k njihovi splošni turistični izkušnji (Ham & Weiler, 2002). Avtorja izpostavita tudi dejstvo, da interpretacija hkrati ustvarja nova delovna mesta za domačine (tretji steber). Slednji posedujejo namreč dve značilnosti, ki sta nujno potrebni za kvalitetno in učinkovito interpretacijo. Prva je znanje o lokalnem okolju, druga pa izrazita strast do njega. To je bilo potrjeno tudi v avstralski raziskavi (Zeppel & Muloin, 2008) o vključevanju domorodcev kot turističnih vodičev in tolmačev v atrakcije TTDŽ. Obiskovalci so jih namreč prepoznali kot avtentičen element, ki je bil dodan njihovi izkušnji, in jim je zagotovil poglobljeno znanje o divjih živalih, s katerimi so bili v interakciji.

Na področju okoljskega trajnostnega razvoja (drugi steber) interpretacija omogoča lažji nadzor in vplivanje na vedenje obiskovalcev tekom ogledov, kar je ključna strategija pri nadzoru negativnih vplivov na okolje. To dejstvo zagovarjata tudi Reynolds in Braithwaite (2001), ko pravita, da je lahko poleg v managementu prevladujočih t. i. fizičnih strategij (npr. omejitev števila obiskovalcev) učinkovita tudi t. i. **intelektualna kontrola**. Pri slednji gre za podajanje

znanja obiskovalcem preko turističnih vodičev ali drugih medijev, s katerim vplivamo na njihovo obnašanje in odločitve tekom turistične aktivnosti. Hkrati ima kvalitetna interpretacija učinek na splošno prepričanje in odnos obiskovalcev do ohranjanja narave, kar je eden izmed ključnih dejavnikov pri uspešnem dolgoročnem naravovarstvu.

Jacobs in Harms (2014) sta s svojo raziskavo med turisti, ki so se udeležili atrakcije ogleda kitov v naravnem okolju (angl. whale watching tour), potrdila dognanja drugih avtorjev (Ham & Weiler, 2002; Reynolds & Braithwaite, 2001; Ballantyne, Packer & Falk, 2011), da ima interpretacija v sklopu TTDŽ atrakcij pozitiven vpliv na splošen odnos turistov do naravovarstva. Poleg tega sta avtorja raziskala tudi moč vpliva posameznih komponent interpretacije na odnos turistov do naravovarstva – komponente znanja, komponente odgovornosti in komponente čustev. Pri tem so rezultati njune raziskave pokazali, da ima vzbujanje čustev in empatije pri turistih (komponenta čustev) tekom interpretacije, predvsem s primerjanjem življenja in problematik živalskih vrst s posameznimi elementi človeške družbe (družina in podobno), močnejši vpliv kot spodbujanje večje okoljske odgovornosti in pridobivanja znanja. Konceptualni okvir vpliva obiska TTDŽ atrakcije na splošen odnos turistov do naravovarstva je predstavljen na sliki 2.

Slika 2: Konceptualni okvir

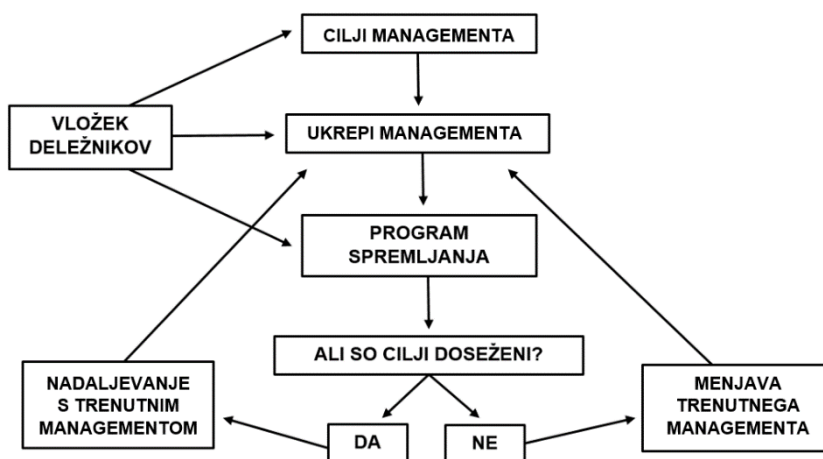
Prirejeno po Harms (2011, str. 14).

Higginbottom, Green in Northrope v svojem članku (2003) predstavijo managementsko orodje za zmanjšanje negativnega vpliva TTDŽ na divje živali (drugi steber). Avtorice so iz številnih orodij in modelov, ki se uporabljajo za nadzor vplivov turističnih aktivnosti na okolje (Visitors Impact Management, Environmental Impact Assessment, Experience-based management itd.) izpostavile elemente, ki so ključni za pripravo učinkovitega orodja za trajnostni management atrakcij TTDŽ (Higginbottom, Green & Northrope, 2003):

- jasno definirani in dogovorjeni managementski cilji, ki vključujejo tudi izjavo glede zaščite divjih živali in njihovega habitata;
- ustrezna izbira in izvajanje ukrepov, ki sledijo zastavljenim ciljem;
- ustrezen program spremljanja rezultatov;
- učinkovit mehanizem za pridobivanje povratnih informacij in vrednotenje rezultatov;
- ustrezen način vključevanja vseh deležnikov v managementski proces;
- jasno dokumentirano orodje/model, ki zgornje elemente poveže celoto, in je v pomoč managementu pri vodenju.

Omenjeni model je predstavljen na sliki 3.

Slika 3: Managementski model za zmanjšanje negativnih učinkov turizma na divje živali

Prيرهjeno po Hammitt & Cole (1987); Higginbottom, Green & Northrope (2003).

Za pripravo ustreznih ukrepov moramo odgovoriti na dve ključni vprašanji – koga bomo managirali in katere pristope bomo pri tem uporabili? V večini primerov, kjer je glavni cilj managementa zmanjšanje negativnega vpliva TTDŽ na divje živali, so to obiskovalci in/ali organizatorji potovanj oziroma izletov, katerih negativen vpliv na divje živali je največji. Pri upravljanju z obiskovalci in organizatorji potovanj se lahko managerji poslužujejo različnih pristopov, s katerimi vplivajo predvsem na njihovo motivacijo in posledično tudi vedenje. Pristopi so predstavljeni v tabeli 2. Pri tem mora biti izbira ustreznega pristopa v skladu s cilji managementa; obsegom negativnih vplivov, ki je še sprejemljiv; učinkovitostjo (dejansko možnostjo za doseg ciljev); razpoložljivostjo delovne sile in strokovnjakov; dostopnostjo do deležnikov in s stroški. Avtorice so mnenja, da je običajno najboljši komplementaren sveženj različnih pristopov, pri čemer poudarijo, da učinkovitost nekaterih pristopov pod različnimi specifičnimi pogoji še vedno ni popolnoma jasna (Higginbottom, Green & Northrope, 2003).

Tabela 2: Pristopi pri upravljanju obiskovalcev in organizatorjev potovanj

Predmet upravljanja	Prednosti/uporaba	Slabosti/omejitve
Število obiskovalcev.	Enostavna implementacija. Učinkovito pri atrakcijah, kjer je močna povezava s številom obiskovalcev.	Problematična opredelitev nosilne zmogljivosti, ki se s časom spreminja.
Prostorska razporeditev obiskovalcev.	Usmerjanje obiskovalcev k živalskim populacijam, ki so manj ranljive in na področja, ki so lažje managirana.	Investicije v infrastrukturo. Učinkovitost tega ukrepa je pogosto odvisna od specifične situacije.
Časovna razporeditev obiskovalcev.	Zmanjšanje turističnih aktivnosti v obdobjih, ko so določene živali na motnje še posebej občutljive (selitve, parjenje).	Dobro poznavanje značilnosti živalskih vrst in njihovih življenjskih ciklov. Obdobja, ko so živali najbolj dovzetne za stres, so po navadi najbolj atraktivna za turiste.
Vedenje obiskovalcev.	Nadzor nad vedenjem obiskovalcev, ki bi lahko motilo divje živali.	Dobro poznavanje odziva živalskih vrst na določeno obnašanje obiskovalcev.
Pričakovanja in odnos obiskovalcev.	Pričakovanja obiskovalcev, ki bi lahko vodila do dejanj, ki bi negativno vplivala na živali, morajo biti skrbno nadzorovana in vodena. Obiskovalcem je potrebno razložiti možne negativne posledice njihovih dejanj.	Zahteva sodelovanje s turistično panogo.
Oblikovanje turistične izkušnje s strani organizatorjev potovanj/izletov.	Turistična izkušnja mora biti oblikovana na način, da je vpliv na divje živali najmanjši.	Dobro poznavanje živalskih vrst in njihovih odzivov na različne situacije.
Vključenost organizatorjev potovanj/izletov v proces ohranjanja narave.	Spodbujanje organizatorjev potovanj/izletov k ohranjanju živalskih vrst in narave.	Ozaveščenost organizatorjev potovanj o ohranjanju narave je večinoma slaba. Poleg tega je ohranitev narave pogosto v konfliktu z željo po večjem dobičku.

Prerejeno po Higginbottom, Green & Northrope (2003).

Poleg zgoraj navedenih se za učinkovit nadzor negativnih vplivov uporabljajo tudi drugi pristopi, ki jih lahko apliciramo tako na obiskovalce kot tudi na organizatorje potovanj – samoregulacija turistične panoge; ekonomski instrumenti, ki so v skladu z neizogibno

ekonomsko motivacijo večine organizatorjev potovanj; izobraževanje, s katerim izboljšamo razumevanje in zadovoljstvo obiskovalcev, kljub sprejetim regulacijam; trženje, ki je pomembno predvsem pri atrakcijah, kjer vlada med obiskovalci splošna ignoranca do negativnih vplivov; okoljsko naravnani organizatorji potovanj in turistični vodiči; skupni dogovori med posameznimi deležniki v turistični panogi in zunanje regulacije. Pri slednjih gre za zakonsko onemogočene interakcije med turisti in divjimi živalmi, ki so ogrožene oziroma še posebej občutljive na vplive turizma. Primer tovrstne regulacije je avstralski zakon, ki prepoveduje približevanje plovil kitom in delfinom na manj kot sto metrov razdalje. Pristop je še posebej uspešen, če obiskovalci razumejo in podpirajo potrebo po takih regulacijah, a so v praksi dotični ukrepi pogosto kršeni, saj je z njimi zmanjšan užitek obiskovalcev ob izkušnji z divjimi živalmi. Slabost pristopa je tudi v tem, da je za uveljavitev takih ukrepov potreben poseg politike (Higginbottom, Green & Northrope, 2003).

Medtem ko je veliko vplivov turizma na naravno okolje jasno vidnih, je vplive na divje živali zelo težko zaznati brez posebnih meritev. Ker je v praksi nemogoče meriti vse možne vplive na vse živalske vrste, je potrebno natančno opredeliti, katero živalsko vrsto in njene značilnosti bomo merili. Pri tem avtorice poudarjajo dejstvo, da se lahko zgodi, da imajo turistične aktivnosti na obravnavano živalsko vrsto določen vpliv, a je lahko ta še bolj izrazit na drugo živalsko vrsto, s katero je primarna vrsta v interakciji kot tekmeč, plenilec ali plen (Higginbottom, Green & Northrope, 2003). To dejstvo je potrebno upoštevati predvsem pri meritvah o vplivih turističnih aktivnosti na zmanjšanje obsega populacije različnih vrst, kar ima lahko negativne posledice na strukturo celotne živalske združbe in ekosistema (Gill, Sutherland & Watkinson, 1996).

Kriteriji za določanje indikatorjev vpliva turističnih aktivnosti na divje živali so, da (Higginbottom, Green & Northrope, 2003):

- predstavljajo pomembne vplive in so neposredno povezani s cilji managementa;
- odražajo komponente, za katere je pričakovati, da bodo najbolj obremenjene;
- jih lahko ločimo od vpliva naravnih pojavov;
- omogočajo zgodnjo zaznavo vplivov;
- jih je možno količinsko opredeliti;
- omogočajo natančne meritve;
- vključujejo minimalne stroške.

Zaradi pomanjkanja ustreznih znanj in tehnik je nekatere izmed naštetih kriterijev težko ovrednotiti oziroma implementirati v prakso. Zato je toliko bolj pomembno spremljanje značilnosti obiskovalcev (njihovo število, razporeditev in podobno) in poskušati poiskati povezave med spremembami spremenljivk pri divjih živalih s spremembami spremenljivk pri obiskovalcih (Higginbottom, Green & Northrope, 2003).

Indikatorji, ki jih lahko uporabimo pri meritvah za divje živali so odsotnost oziroma prisotnost določenih živalskih vrst, številčnost predstavnikov živalske vrste, raznolikost vrste znotraj posameznega taksona, uspešnost razmnoževanja in obnašanje posameznih predstavnikov živalskih vrst. Slednji indikator omogoča najhitrejšo zaznavo možnih negativnih vplivov na živalske vrste, saj so spremembe v obnašanju, kot so razdražljivost, agresivnost in iskanje zatočišča, očitni znaki, da se žival ne počuti dobro. Slabost pri tem je, da je težko določiti, ali bodo imele spremembe v obnašanju posameznega predstavnika vrste vpliv na celotno populacijo in kakšen bo obseg tega vpliva (Higginbottom, Green & Northrope, 2003).

Določanju indikatorjev sledi oblikovanje standardov, ki morajo biti kvantificirani, dosegljivi in v skladu z managementskimi cilji. Poleg tega pa mora biti postavljen tudi časovni okvir, znotraj katerega le-ti veljajo (Vaske, Whittaker, Shelby & Manfredro, 2002).

Številni avtorji opozarjajo, da bi morali na področju turizma, ki temelji na divjih živalih, poleg nekaterih splošnih modelov in pristopov, ki so oblikovani z namenom zmanjšanja negativnih vplivov turistične dejavnosti na divje živali in okolje, še dodatno pozornost nameniti področju živalskih pravic in etičnih načel, ki so na področju turizma velikokrat kršena in neupoštevana (Fennell, 2013; Fennell, 2012a; Kontogeorgopoulos, 2009).

Fennell (2013) pri tem predstavi dva pristopa, ki sta bila razvita ravno z namenom izboljšanja živalskih pravic in etičnosti uporabe živali, ne samo v turistični panogi, temveč na vseh področjih, kjer prihaja do človeške uporabe živali za najrazličnejše namene.

Pristop petih svobod (angl. 5 Freedoms Approach) je leta 2009 osnoval Farm Animal Welfare Council of the UK. Razvit je bil predvsem za uporabo v kmetijstvu in živinoreji, a se ga aktivno uporablja tudi na drugih področjih. Osredotoča se na pet ključnih pogojev, ki morajo biti izpolnjeni, da lahko govorimo o etični uporabi živali (Fennell, 2013):

- lakota in žeja (stalen dostop do sveže vode in ustrezne prehrane);
- nelagodje (ograde, ki vključujejo tudi prostor za počitek in zatočišče);
- bolečina, poškodbe in bolezni (ustrezna veterinarska oskrba);
- izražanje naravnega obnašanja (dovolj prostora, možnost sobivanja s predstavniki iste vrste);
- strah in izčrpanost (preprečevanje situacij, ki bi lahko negativno vplivale na psihično stanje živali).

Drugi pristop, ki ga Fennell (2013) predstavi je pristop 3Rjev (angl. 3Rs approach). Pri tem pristopu gre za način, kako (Fennell, 2013):

- zmanjšati (angl. **R**eduction) število živali, ki so uporabljene za turistične namene. Na primer s prepovedjo cirkusov, v katerih nastopajo živali.

- izboljšati (angl. **Refinement**) načine in procese, da povzročajo živalim čim manj nelagodja in stresa.
- nadomestiti (angl. **Replacement**) dejanske živali z njihovimi interaktivnimi različicami, kjer je to mogoče.

1.4 Turizem, ki temelji na divjih živalih, in družbeni mediji

V dobi informacijske tehnologije, zmogljivih osebnih računalnikov in cenovno dostopnih pametnih telefonov so družbeni mediji, kot so Facebook, Twitter, Instagram in WeChat, doživeli svoj razcvet (Stone, 2015). Podatki Eurostata kažejo, da je družbene medije leta 2019 uporabljalo 54 odstotkov prebivalcev Evropske unije, starih med 16 in 74 let (Eurostat, 2020). Ljudje jih uporabljajo za različne namene – socialno interakcijo, iskanje informacij, zabavo in sprostitvev (Whiting & Williams, 2013). Njihova uporaba in vsesplošna prisotnost je vplivala tako na medčloveške odnose kot tudi na odnos ljudi do narave in divjih živali. Slednje je povezano predvsem s trendom zadnjih nekaj let, ko uporabniki družbenih medijev na svojih straneh množično delijo fotografije t. i. selfije z divjimi živalmi (angl. *wildlife selfie*), na katerih so v neposredni interakciji z divjimi živalmi (Brown, 2017). Pri tem večinoma niso seznanjeni z neetičnim dogajanjem v ozadju teh atrakcij in se ne zavedajo, da s tovrstnimi objavami podpirajo ilegalno trgovino z divjimi živalmi in neetične turistične atrakcije.

Analiza družbenega medija Instagram je pokazala 292 odstotno povečanje števila objav, ki vključujejo fotografijo z divjo živaljo med leti 2014 in 2017, pri čemer lahko kar 40 odstotkov teh objav označimo kot neetične (World Animal Protection, 2017). To je nedvomno povezano z vedno večjo razširjenostjo pametnih telefonov in tudi pritiskom, ki ga družbeni mediji ustvarjajo pri uporabnikih, ko jih na nek način nagovarjajo k objavi čim bolj impresivnih objav, med katere vsekakor spadajo tudi fotografije z divjimi živalmi (Brown, 2017).

K priljubljenosti tovrstnih objav veliko prispevajo tudi zvezdniki. Slednji namreč na svojih družbenih medijih pogosto delijo fotografije s potovanj, na katerih se pojavljajo skupaj z divjimi živalmi, ki so del neetičnih turističnih atrakcij. Ta dejanja imajo po mnenju strokovnjakov na njihove oboževalce podoben učinek kot oglaševanje. Objave zvezdnikov imajo namreč dokazano močan psihološki vpliv na odločitve in vedenje oboževalcev oziroma sledilcev, saj se želijo le-ti poistovetiti z njimi in početi enake stvari kot njihovi idoli, kar posledično vodi v porast povpraševanja po neetičnih atrakcijah in hkrati negativno vpliva na javno podporo za ohranjanje naravnega okolja (Nekaris, Campbell, Coggins, Rode & Nijman, 2013).

Družbeni mediji imajo na naravo in divje živali tudi pozitiven vpliv, saj lahko služijo kot odlično orodje za informiranje javnosti o naravovarstvu in pomenu biotske pestrosti. Določeni avtorji (D’Cruze in drugi, 2017) so namreč mnenja, da je možno ravno zlorabe živali za turistične namene najučinkoviteje zmanjšati prav z ustreznim informiranjem in ozaveščanjem

potrošnikov o nepravilnostih, ki se dogajajo v ozadju teh atrakcij, in jim hkrati predstaviti alternativne, bolj etične opcije.

V zadnjih letih lahko zasledimo kar nekaj primerov dobrih praks na tem področju. Zaradi pritiskov večjega števila naravovarstvenih organizacij so se na primer pri družbenem mediju Instagram leta 2017 odločili, da se vsakemu uporabniku ob iskanju objav s pomočjo ključnikov (angl. hashtag), kot sta na primer #tigerselfie in #elephantriding, prikaže obvestilo, da gre za objave, ki so lahko povezane z neetičnim odnosom do živali in okolja. Obvestilu je dodana tudi povezava do strani, kjer se lahko uporabnik podrobneje informira glede omenjenih nepravilnosti (Daly, 2017). Za podoben korak so se odločili pri portalu TripAdvisor, ko so leta 2016 prenehali s prodajo vstopnic za turistične atrakcije, ki so turistom ponujale neposreden stik z divjimi ali/in ogroženimi živalmi (Sablich, 2016). Poleg tega nekatere raziskave pričajo o dejstvu, da lahko strokovnjaki s področja naravovarstva s pomočjo družbenih medijev (predvsem Twitter-ja) svoja dognanja in ideje lažje posredujejo tako ostalim raziskovalcem kot tudi oblikovalcem politik, nevladnim organizacijam, novinarjem in širši javnosti. S tem se močno poveča družbeni učinek znanstvenih publikacij o pomenu ohranjanja naravega okolja in zaščiti divjih živali (Darling, Shiffman, Côté & Drew, 2013).

2 VPLIVI TURIZMA, KI TEMELJI NA DIVJIH ŽIVALIH

Vplivi TTDŽ na divje živali so lahko pozitivni, negativni ali pa kombinacija obeh. Avtorice poudarjajo, da gre pri kombinaciji vplivov za ravnovesje med negativnimi in pozitivnimi vplivi, pri čemer je ključno, da je končni skupni vpliv na divje živali najmanj nevtralen (Higginbottom, Northrope & Green, 2001). Vendar so predstavniki turistične panoge, naravovarstvenih organizacij in vlad držav vedno bolj soglasni, da ne sme biti pri upravljanju TTDŽ fokus samo na zmanjšanju negativnih vplivov na naravo, temveč mora biti tovrstni turizem managiran na način, da prinese tudi določene pozitivne učinke na ohranjanje naravnega okolja (Green & Giese, 2004).

V literaturi zasledimo številne analize negativnih vplivov, medtem ko so pozitivni vplivi mnogo manj raziskani. Pri preučevanju vplivov TTDŽ se večina raziskav osredotoča predvsem na naravovarstvo in z njim povezano ohranjanje celotnih živalskih populacij in habitatov. Trenutno se le manjši delež strokovnjakov ukvarja z vplivi tovrstnega turizma na počutje posameznih živali (Higginbottom, Northrope & Green, 2001).

2.1 Pozitivni vplivi

Pozitivne vplive TTDŽ lahko v grobem razdelimo v štiri večje skupine. Prvo skupino predstavljajo **finančni prispevki**. Pri tem gre za to, da je del dohodka TTDŽ namenjen

managementskimi aktivnostim za doseg naravovarstvenih ciljev oziroma področju naravovarstvenih raziskav. V tej skupini razlikujemo med obveznimi **državnimi dajatvami** in **prostovoljnimi prispevki** turistov oziroma organizatorjev potovanj. Državne dajatve se pri TTDŽ turističnih atrakcijah pojavljajo v obliki obveznega plačila vstopnine na zavarovana območja, plačila za uporabo storitev in objektov na zavarovanih območjih, plačila za pridobitev licence za opravljanje dejavnosti na zavarovanih območjih, plačila koncesij za opravljanje komercialnih dejavnosti na zavarovanih območjih, prihodkov od prodaje izdelkov, povezanih z zavarovanimi območji, in plačila davkov. Pri tem avtorice izpostavijo dejstvo, da so eden izmed glavnih virov prihodkov za vlado licence, ki ji morajo organizatorji potovanj plačati za opravljanje dejavnosti v zavarovanih območjih. Pri tem dodajo, da vlade v nekaterih državah, med drugim tudi v Avstraliji, zahtevajo pridobitev še dodatnih licenc za organizatorje, ki turistom omogočajo neposredna srečanja z divjimi živalmi (Higginbottom, Northrope & Green, 2001).

Evalvacija sistemov, pri katerih obvezne dajatve turistov pomagajo financirati zavarovana območja, je pokazala, da je tovrstni pristop v določenih državah še posebej uspešen. S prihodki, pridobljenimi na ta način, si lahko namreč številni narodni parki v Severni in Južni Ameriki ter Afriki pokrijejo celotne lastne obratovalne stroške, kot tudi subvencionirajo manj obiskana zavarovana območja (Lindberg, Enriquez & Sproule, 1996).

Najbolj znan primer, pri katerem so obvezni finančni prispevki, pridobljeni v okviru atrakcij TTDŽ, opazno prispevali k ohranjanju narave in živalskih vrst, je turizem povezan z gorskimi gorilami v Ruandi, Zairu in Ugandi. Vlade teh držav so lahko namreč z neposrednimi prilivi iz prej omenjenega turizma plačale tako za dodatne patrole za zaščito gorskih goril pred divjimi lovci kot tudi za ohranjanje njihovega habitata, kar je bilo ključno za ohranitev te živalske vrste v naravi (McNeilage, 1996).

Nekatera podjetja v sektorju TTDŽ prostovoljno prispevajo celotne ali del svojih prihodkov za naravovarstvo. Poleg tega številna izmed njih svojim obiskovalcem nudijo možnost dajanja prostovoljnih prispevkov v obliki donatorskih sredstev in sponzorstev. Posebna oblika turističnih donacij, ki se pojavlja v TTDŽ, so posvojitveni programi, pri katerih turisti simbolično posvojijo divje živali in s tem podprejo delovanje tovrstnih društev in organizacij pri njihovem delu (Higginbottom, Northrope & Green, 2001). Primer takega programa v Sloveniji izvaja Morigenos, društvo za zaščito morskih sesalcev, ki omogoča posvojitve enega izmed delfinov, ki se redno pojavljajo v slovenskem morju (Društvo Morigenos, 2017).

Praktični prispevki predstavljajo drugo skupino pozitivnih vplivov, ki se nanašajo tako na turiste kot tudi na ponudnike turističnih atrakcij. V TTDŽ se pojavlja vedno več atrakcij, ki turistom omogoča aktivno sodelovanje pri terenskih naravovarstvenih raziskavah (Valentine, 1992). S tem dobijo atrakcije poleg direktnega financiranja za raziskave še brezplačno delovno silo, kar jim zniža stroške dela. Večinoma gre za komercialne atrakcije TTDŽ, ki so zaradi vse

večjega zavedanja o pomenu naravovarstva in želje obiskovalcev po aktivnem sodelovanju pri terenskih raziskavah svoji ponudbi dodale še to aktivnost. Primera tovrstnih atrakcij sta, ko turisti prostovoljno pomagajo pri terenskih raziskavah glede spremljanja populacij ribjih vrst na območju Velikega koralnega grebena (Birtles, Valentine & Curnock, 2001) ali pa zavetišča za morske želve v Srednji Ameriki, kjer lahko turisti pomagajo varovati gnezda morskih želv pred divjimi lovci in nuditi pomoč na novo izvaljenim želvam na poti do morja.

Raziskave so pokazale, da so bile le maloštevilne TTDŽ turistične organizacije in atrakcije ustanovljene s primarnim ciljem aktivnega sodelovanja pri naravovarstvenih raziskavah. Australia Koala Foundation je primer take organizacije, ki je bila ustanovljena izključno z namenom ohranjanja koal in njihovega naravnega habitata, in je šele kasneje začela delovati kot turistična atrakcija, ki turistom nudi izobraževanja o koalah in predstavitve lastnih raziskovalnih aktivnosti (Higginbottom, Northrope & Green, 2001).

Velik doprinos k ohranjanju narave imajo turistični vodiči v sklopu TTDŽ turističnih atrakcij, saj so le-ti skoraj vsak dan na terenu in lahko naravovarstvenikom redno poročajo o situacijah, ki bi lahko negativno vplivale na ohranjanje narave in dobrobit živalskih vrst na posameznih območjih. Na ta način se je med drugim močno zmanjšal krivolov na gorske gorile v Zairu (McNeilage, 1996).

V zadnjih letih se številni turisti radi odločajo za prostovoljno delo v manjših zavetiščih za živali. Zavetišča so večinoma neprofitne in nevladne organizacije, ki so financirane iz finančnih prispevkov prostovoljcev. Primarni cilj zavetišč je reševanje in rehabilitacija poškodovanih in zapuščenih divjih živali, in če je le možno njihova izpustitev nazaj v naravo. Tovrstna zavetišča so med turisti še posebej priljubljena, saj jim je omogočen bližji kontakt in skrb za divje živali (Higginbottom, Northrope & Green, 2001).

Primer tovrstnega zavetišča je center za reševanje divjih živali Costa Rica Animal Rescue Center na Kostariki, kjer lahko prostovoljci skrbijo za poškodovane in zapuščene divje živali, med katerimi prevladujejo predvsem dvoprsti lenivci in različne vrste opic ter papig. Primer rehabilitacije dvoprstega lenivca, ki jo izvaja eden od prostovoljcev, je prikazan na sliki 4.

Slika 4: Rehabilitacija poškodovanega dvoprstega lenivca

Vir: lastno delo.

Tretja skupina pozitivnih vplivov je povezana z **izobraževanjem**. Slednje ima na turiste velik vpliv, saj lahko s kvalitetno interpretacijo in podajanjem informacij vplivamo na turiste na način, da le-ti spremenijo svoje stališče do naravovarstva in posledično tudi svoje vedenje, ki se kaže v (Higginbottom, Northrope & Green, 2001):

- bolj odgovornem odnosu do divjih živali in okolja nasploh;
- nadaljnjem aktivnem sodelovanju pri naravovarstvenih raziskavah;
- večjem številu zagovornikov naravovarstva, ki bodo svoje mnenje in stališča delili z drugimi;
- večjem političnem pritisku na vladne organe, odgovorne za področje naravovarstva;
- večjem zadovoljstvu potrošnikov.

Socio-ekonomske spodbude so vezane na ustanovitve zavarovanih naravnih območij, uporabo privatnih zemljišč za namene naravovarstva in spremembe na področju upravljanja z divjimi živalmi. TTDŽ tako nudi odlično možnost za zaščito naravnih območij, ki so še nezavarovana. Pri tem morajo biti izpolnjeni sledeči pogoji (Higginbottom, Northrope & Green, 2001):

- Vzpostavitev TTDŽ mora povečati socio-ekonomsko vrednost območja in pripadajočih naravnih dobrin v primerjavi z alternativno rabo istega območja.
- Finančni doprinos TTDŽ mora biti podkrepjen z ohranjanjem ekosistemov in živalskih vrst na tistem območju.
- Ljudje, ki bodo imeli od TTDŽ socio-ekonomske koristi, morajo biti tisti, ki sprejemajo odločitve glede naravovarstvenih aktivnosti.

Ključno pri vzpostavitvi TTDŽ kot spodbude za naravovarstvo je, da lastniki zemljišč prepoznajo ekonomsko vrednost naravnih virov na svojem območju, katerih dobršen del predstavljajo divje živali. To delo jim olajšajo številne naravovarstvene agencije, ki vsako leto ovrednotijo naravno okolje za namene turizma, in ga primerjajo z vrednostmi, ki bi jih imelo to isto okolje, če bi se na njem izvajale druge, neturistične dejavnosti. Pri uspešnosti TTDŽ kot orodja za podporo naravovarstvu ima pomembno vlogo tudi lokalna skupnost. Raziskave so pokazale, da je pri tem ključno, da ima slednja od turistične dejavnosti določene, predvsem ekonomske koristi, saj tako tudi lokalci aktivno podpirajo obstoj naravovarstvenih območij in financiranje naravovarstvenih aktivnosti ter istočasno spodbujajo tudi druge trajnostno naravnane dejavnosti. Pri tem velja opozoriti, da lahko TTDŽ tudi negativno vpliva na lokalno prebivalstvo, saj nekatere naravovarstvene agencije poročajo o slabem odnosu lokalnih kmetov do TTDŽ, saj ima povečano število potencialnih plenilcev in škodljivcev uničujoč vpliv na živinorejo in poljedelstvo (Higginbottom, Northrope & Green, 2001).

Poleg državnih organov, ki ustanavljajo narodne, krajinske in regijske parke, so tudi številni lastniki privatnih zemljišč prepoznali ekonomsko vrednost naravnih virov na svojih zemljiščih in se odločili za ustanovitev zasebnih naravnih rezervatov ter na njih začeli izvajati TTDŽ

turistične aktivnosti. Pri teh je večinoma poudarek tudi na naravovarstvu, saj se zavedajo, da se morajo truditi ohraniti divje živali, na katerih njihove turistične aktivnosti pravzaprav temeljijo. Nekateri lastniki aktivnosti izvajajo v lastni režiji, medtem ko so drugi sklenili sporazume z organizatorji potovanj za izvajanje teh aktivnosti v zameno za plačilo uporabnine zemljišča. Avtorice pri tem opozarjajo, da se le redki lastniki odločijo celotno zemljišče nameniti TTDŽ turističnim aktivnostim. V praksi je bolj pogosto, da lastnik zmanjša območje, namenjeno živinoreji ali poljedelstvu, in na delu, ki je namenjen načrtovanim turističnim aktivnostim, pusti, da se obnovi naravno rastje, kar je velik doprinos k ohranjanju naravega okolja (Higginbottom, Northrope & Green, 2001).

Primer tovrstne prakse je projekt Community Baboon Sanctuary v Belizeju, pri katerem je več kot 200 lastnikov privatnih zemljišč na območju, kjer prebivajo ogrožene opice vriskači, prostovoljno podpisalo sporazum, da se bodo trudili ohranjati njihov naravni habitat. Lastniki imajo od tega tako finančne koristi, ki izhajajo neposredno iz TTDŽ, kot tudi posredne koristi od organizacije izobraževalnih programov. Z vidika naravovarstva je v sklopu projekta število vriskačev na območju močno naraslo in leta 2015 preseglo številko 2000 v primerjavi z 840 primerki leta 1985 (Community Baboon Sanctuary, 2015).

TTDŽ pozitivno vpliva tudi na spremembe pri upravljanju z divjimi živalmi. Nekatere izmed njih so med drugim močno ogrožene tudi zaradi prekomernega lova, povezanega predvsem s krivolovci. V literaturi lahko najdemo številne primere, pri katerih so ravno TTDŽ turistične aktivnosti na določenih območjih močno zmanjšale tovrstno problematiko in s tem omogočile preživetje živalske vrste. Najbolj znan primer je situacija z gorskimi gorilami v nekaterih afriških državah, kjer se je zaradi TTDŽ turističnih aktivnosti med drugim povečal tudi proračun za patrole, ki so tako bolj pogosto nadzorovale območje gorskih goril in hkrati preprečevale krivolov nanje.

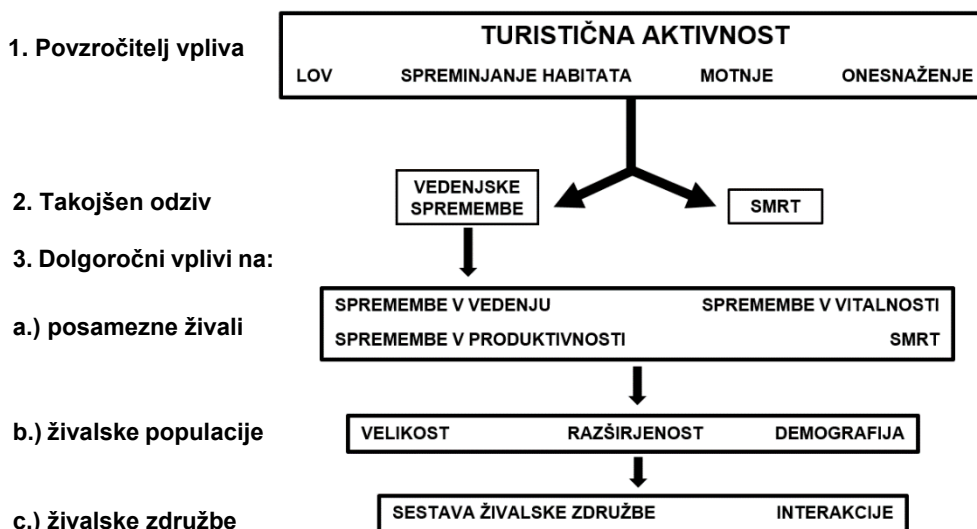
Ravno primer gorskih goril nam priča o dejstvu, da se prej omenjene skupine pozitivnih vplivov v praksi mnogokrat prekrivajo in dopolnjujejo, saj TTDŽ, povezan z gorskimi gorilami, prispeva k naravovarstvu in zaščiti gorskih goril tako s finančnega, praktičnega kot tudi s socio-ekonomskega vidika (Higginbottom, Northrope & Green, 2001).

2.2 Negativni vplivi

V literaturi se pojavljajo različne klasifikacije negativnih vplivov TTDŽ na divje živali in njihov življenjski prostor. Knight in Cole (1995) opredelita štiri skupine negativnih vplivov: **izkoriščanje divjih živali**, ki rezultira s smrtjo ali odvzemom živali iz narave; **motnje aktivnosti divjih živali**, ki so lahko namerne ali nenamerne (fotografiranje divjih živali, pohodniške poti po njihovem življenjskem prostoru, ipd.); **spremembe v habitatih** in **onesnaženje**. Pri prvih dveh skupinah gre za neposredni vpliv, medtem ko predstavljata drugi

dve skupini posredne vplive, pri katerih pride do negativnih sprememb v habitatu divjih živali, kar posledično vpliva na njihovo kakovost življenja. Knight in Cole (1995) v svojem delu predstavita konceptualni hierarhični model, s katerim so ponazorjeni odzivi divjih živali na turistične aktivnosti. Model je prikazan na sliki 5.

Slika 5: Odziv divjih živali na turistične aktivnosti

Prirajeno po Knight & Cole (1995, str. 52).

Model nam pojasni kompleksnost vplivov, ki so med seboj povezani na različnih ravneh: na ravni posamezne živali, na ravni živalske populacije in ravni živalske združbe. Takojšnji odzivi divjih živali na turistično aktivnost se odvijajo na ravni posameznih živali – spremembe v prehranjevalnih navadah, zapuščanje gnezd in brlogov ipd. (Knight & Cole, 1995). Za področje naravovarstva, ohranjanja biotske pestrosti in preprečitev izumrtja posameznih živalskih vrst so pomembni zgolj tisti vplivi, ki omejujejo sposobnost preživetja celotnih živalskih populacij, združb in vrst (Green & Higginbottom, 2001).

Reynolds in Braithwaite (2001) v svojem delu opredelita več kategorij negativnih vplivov TTDŽ na divje živali in njihov habitat:

- **poškodbe in smrt divjih živali:** smrt ali neposreden odvzem divjih živali iz narave najpogosteje povezujemo s potrošniškimi oblikami TTDŽ, kot sta lov in ribolov. Vendar lahko pride na primer ob trku s turističnimi vozili ali plovili do smrti živali tudi pri nepotrošniških oblikah.
- **uničevanje habitata:** popolna ali delna odstranitev avtohtonega ekosistema, predvsem zaradi gradnje turistične infrastrukture.

- **spremembe pri razporeditvi rastlinstva:** izginjanje avtohtonih rastlinskih vrst in invazija tujerodnih vrst na lokalnem območju.
- **omejeno razmnoževanje rastlin:** zaradi pomanjkanja razpoložljivih virov je lahko omejena rast, cvetenje in rodnost avtohtonega rastlinstva.
- **strukturne spremembe v rastlinstvu:** namerne in nenamerne aktivnosti, kot so redčenje gozdov in košnja vplivajo na rastlinsko strukturo določenega območja in jo delajo manj privlačno za divje živali.
- **onesnaženje:** vnos človeških boleznih ali kemikalij in metanje odpadkov v življenjski prostor divjih živali.
- **preseljevanje divjih živali:** migracije divjih živali na manj obljudena območja. Če takih območij živali ne najdejo, lahko to vodi v porast umrljivosti.
- **upad uspešnosti razmnoževanja divjih živali:** živali se načeloma razmnožujejo samo takrat, ko so v dobrem stanju. Turistične aktivnosti pogosto pripeljejo do tega, da živali veliko energije in časa namenijo skrivanju in begu pred stresnimi situacijami namesto za prehranjevanje. To pripelje do slabšega stanja živali in posledično do manjše uspešnosti razmnoževanja.
- **spremembe pri značilnostih divjih živali:** TTDŽ turistični vodiči in managerji divje živali pogosto navajajo na stres in dražljaje, ki ga povzročajo turistične aktivnosti. Namen tega je, da se lahko turisti čim bolj približajo divjim živalim. Proces navajanja predstavlja divjim živalim zelo stresno situacijo, ki rezultira v tem, da živali več časa porabijo za beg in skrivanje, kot pa za hranjenje in razmnoževanje.
- **spremembe v prehranjevalnih navadah divjih živali:** prepogosto hranjenje divjih živali s strani turistov lahko pripelje do neuravnotežene prehrane s pomanjkanjem hranilnih snovi, kar lahko vpliva na večjo smrtnost divjih živali.
- **stereotipno vedenje divjih živali:** živali v stresnih situacijah razvijejo določeno nenaravno obnašanje, kot je hoja v krogih in pojav agresivnosti med predstavniki iste vrste.
- **odklonsko vedenje divjih živali:** turistični vodiči divje živali pogosto privabljajo s hrano in priboljški. Posledica tega je, da je na nenaraven način več predstavnikov živalske vrste hkrati na istem mestu, kar lahko pripelje do agonističnega vedenja med živalmi.
- **povečano plenilstvo:** motnje divjih živali s strani turistov na primer med gnezdenjem povečajo nevarnost, da bodo mladiči odkriti in uplenjeni s strani plenilcev.
- **spremembe pri vsakdanjih aktivnostih:** vedenje divjih živali je večinoma kombinacija iskanja hrane in izogibanja plenilcem. Lov lahko vpliva na to, da določene živalske vrste prilagodijo svoje vedenje in postanejo aktivnejše ponoči. Do podobnega pojava lahko pride tudi ob prepogostem stiku divjih živali s turisti.
- **spremembe v strukturi živalske združbe:** migracije ali izumrtje določene živalske vrste vpliva na celotno živalsko združbo na določenem območju. Hkrati je s tem olajšana naselitev tujerodnih invazivnih živalskih vrst.

Obseg in moč negativnih vplivov na divje živali sta odvisna od značilnosti posamezne živalske vrste, občutljivosti njenega habitata, faze življenjskega cikla in vrste turistične aktivnosti. Green in Higginbottom (2001) sta s pomočjo intervjujev z obveščevalci naravovarstvenih agencij identificirali devet TTDŽ turističnih aktivnosti, ki v Avstraliji najpogosteje predstavljajo dejanski ali potencialni problem za divje živali. Te aktivnosti so: ročno hranjenje divjih živali, motnje vsakodnevnih aktivnosti divjih živali, trki živali z vozili in plovili, osvetlitve živali z reflektorji in drugimi močnimi svetili, pohojanje brlogov in gnezd, nenamerno opozorjanje plenilcev na lokacije gnezd in mladičev, uporaba umetnih luči, fotografiranje z bliskavico, približevanje potencialno nevarnim živalim, rokovanje z divjimi živalmi ter širjenje plevela zaradi jahalnih tur.

Ključni problem, ki ga izpostavlja večina avtorjev je, da se kar 80 odstotkov turistov ne zaveda negativnih vplivov, ki jih imajo turistične aktivnosti na divje živali (Moorhouse, Dahlsjö, Baker, D'Cruze & Macdonald, 2015). To je v določeni meri povezano tudi s trženjskim fenomenom, imenovanim zeleno zavajanje (angl. greenwashing). Izraz se sicer največkrat uporablja v hotelierstvu, saj ga je v svojem eseju iz leta 1986 prvič uporabil aktivist Jay Westerveld, ko je z njim opisal način, s katerim so v enem izmed hotelov zavajali potrošnike s promoviranjem ekološke, večkratne uporabe hotelskih brisač (Pearson, 2010). Vendar Frenco (2018) opozarja, da tudi organizatorji potovanj in izletov s ciljem privabljanja novih obiskovalcev promovirajo neetične TTDŽ atrakcije kot živalim in okolju prijazne aktivnosti, čeprav to niso. Obiskovalce lahko na ta način zavedejo do te mere, da dobijo slednji občutek, da z obiskom dotičnih atrakcij celo prispevajo k naravovarstvu in pozitivno vplivajo na stanje divjih živali. Porast zelenega zavajanja v zadnjih letih lahko pripišemo tudi temu, da se je splošno mnenje javnosti glede zadrževanja divjih živali v ujetništvu izključno zaradi namena zabave obiskovalcev močno spremenilo. Številni ponudniki atrakcij so tej spremembi sledili s prilagoditvami svojih promocijskih sporočil in trženjskih dejavnosti na način, da dajejo sedaj večji poudarek naravovarstveni vlogi njihovih atrakcij, čeprav so zelo pogosto dejanski vplivi njihovih atrakcij na naravovarstvo in stanje divjih živali bolj negativni kot pozitivni (Fennell, 2012b).

3 RAZISKAVA NEETIČNE UPORABE DIVJIH ŽIVALI ZA TURISTIČNE NAMENE

Z raziskavo sem želel ugotoviti, kako in na kakšen način zmanjšati neetično uporabo divjih živali v sklopu TTDŽ atrakcij. Pri tem sem se ogradil od potrošniških oblik TTDŽ (lovski in ribiški turizem), pri katerih je vpliv tovrstnih turističnih dejavnosti na divje živali očiten. Poleg tega v raziskavo nisem vključil živalskih vrtov, ker so bile o njihovem vplivu na divje živali ter odnosu obiskovalcev in stroke do njih narejene že številne študije. Obravnavano problematiko sem želel raziskati z vidika ponudbe in z vidika povpraševanja.

Po pregledu in analizi literature pa sem vendarle ugotovil, da na področju TTDŽ delujeta več kot le dve skupini ključnih deležnikov, ki vplivajo in sooblikujejo to vrsto turizma (Higginbottom, 2004). Zato sem z namenom pridobitve čim bolj celostne slike obravnavane problematike v raziskavo poleg predstavnikov turistične panoge (stran ponudbe) in turistov (stran povpraševanja) vključil še predstavnika nevladnih naravovarstvenih organizacij. Slednje pa naj bi po ugotovitvah Higginbottom (2004) zastopale tudi interese in primarne cilje divjih živali, ki predstavljajo četrto skupino deležnikov, za katere nimam potrebnih znanj, da bi jih lahko neposredno vključil v raziskavo.

Tabela 3: Sodelujoči v raziskavi

Skupina deležnikov (Higginbottom, 2004)	Sodelujoči v raziskavi
Turistična panoga	Predstavnica Costa Rica Animal Rescue Center
Turistična panoga	Predstavnik ZOO Parka Rožman (park rešenih živali)
Turisti/obiskovalci	14 slovenskih turistov, ki so v preteklosti obiskali TTDŽ atrakcije
Neprofitna naravovarstvena organizacija	Predstavnik društva Morigenos, slovenskega društva za morske sesalce

Vir: lastno delo.

Raziskovalno delo se je začelo z izvedbo fokusne skupine s 14 slovenskimi turisti, ki so tekom svojih potovanj po različnih svetovnih državah obiskali katero izmed atrakcij TTDŽ. Z izvedbo in kasnejšo analizo odgovorov sodelujočih sem preučil njihove izkušnje ter raziskal vidik in odnos dejanskih obiskovalcev TTDŽ atrakcij do neetične uporabe divjih živali za turistične namene.

Sledil je intervju s predstavnikom ZOO Parka Rožman v Horjulu in metoda vprašalnika z odprtimi vprašanji s predstavnico zavetišča za divje živali Costa Rica Animal Rescue Center (v nadaljevanju CRARC) v kraju Turrúcares na Kostariki. S pomočjo njunih izčrpnih in poglobljenih odgovorov sem spoznal vidik ponudnikov TTDŽ atrakcij.

Vidik tretje skupine deležnikov, neprofitnih naravovarstvenih organizacij, pa sem pridobil s spletnim intervjujem s predstavnikom društva Morigenos, slovenskega društva za morske sesalce iz Pirana.

3.1 Raziskovalne metode

Zaradi narave preučevane problematike sem se odločil za kvalitativno raziskovanje. To mi je omogočilo razumevanje tega, kako osebe v določenih življenjskih situacijah dojemajo vsakdanje dogodke iz svojega življenja in kakšen je njihov odziv nanje (Kordeš & Smrdu, 2015). Pri izboru ustreznih informantov je bilo odločilno moje predpostavlanje, da bom od

dotičnih dobil veliko količino koristnih informacij, in ne statistična reprezentativnost primera (Mesec & Lamovec, 1998). Cilj kvalitativnega raziskovanja namreč ni iskanje ugotovitev, ki bi jih lahko posplošil na osnovno množico, temveč globinsko in celostno preučevanje ter razumevanje obravnavanega problema (Vogrinc, 2008). Slednjega sem želel raziskati z več zornih kotov, zato sem se odločil za tri metode zbiranja kvalitativnih podatkov:

Fokusna skupina: z metodo fokusne skupine sem pridobil podatke o stališču turistov in njihovem odnosu do neetičnih atrakcij. Glavna prednost te metode kvalitativnega zbiranja podatkov je, da poteka v sproščenem, manj intenzivnem vzdušju, kar mi je omogočilo bolj spontano in iskreno diskusijo med sodelujočimi (Then, Rankin & Ali, 2014). Na ta način sem pridobil bogate, poglobljene komentarje dejanskih turistov in obiskovalcev TTDŽ atrakcij. Ena izmed prednosti te metode pred vprašalniki, ki sem jo opazil, je tudi priložnost za opazovanje skupinske dinamike ter način, kako so se stališča in mnenja nekaterih po diskusiji z ostalimi sodelujočimi tekom izvedbe skupine spreminjala. Moja vloga moderatorja fokusne skupine je bila, da sem vodil celotno razpravo, ohranjal fokus na obravnavani tematiki in čim bolj neopazno prehajal iz vprašanja na vprašanje. Poleg tega sem moral določene sodelujoče, ki so bili bolj dominantni pri odgovarjanju, nekoliko omejiti in dati besedo tudi tistim bolj zadržanim.

Fokusno skupino s turisti, ki so bili v preteklosti udeleženi pri TTDŽ turističnih atrakcijah, sem izvedel v četrtek, 14. januarja 2021 ob 19.30. Zaradi vladnih ukrepov za preprečevanje okužbe z virusom SARS-CoV-2 sem jo bil primoran izvesti na spletni platformi ZOOM. Sodelovalo je štirinajst slovenskih turistov različnih spolov in starosti med 17 in 46 let. Sodelujoče sem pridobil s pomočjo namenskega vzorčenja. To pomeni, da sem namensko izbral osebe, ki posedujejo določene lastnosti. V mojem primeru je bila ta lastnost obisk različnih TTDŽ atrakcij tekom njihovih potovanj. Sodelujoče sem poiskal preko objav na družbenih medijih, ki vključujejo fotografije, na katerih so v posredni ali neposredni interakciji z divjimi živalmi. Tiste, ki so bili pripravljeni sodelovati v fokusni skupini, sem prosil za elektronski naslov, kamor sem jim poslal povabilo za sodelovanje. Ker imajo številni uporabniki svoje profile na družbenih omrežjih zaklenjene, sem se pri iskanju oseb za raziskavo poslužil tudi principa t. i. snežne kepe. Že potrjene udeležence sem prosil za kontakte oseb, za katere vedo, da so v preteklosti obiskale tovrstne atrakcije in jih ob njihovi privolitvi vključil v raziskavo. Tudi slednji so povabilo za fokusno skupino prejeli po elektronski pošti.

Pred začetkom izvajanja fokusne skupine je bil udeležencem še enkrat jasno predstavljen namen in potek izvedbe fokusne skupine. Pojasnil sem jim, da me zanimajo predvsem njihove izkušnje, stališča in razmišljanja o TTDŽ atrakcijah, tako da na vprašanja, ki sem jih pripravil, ne obstajajo napačni ali obsojanja vredni odgovori. Udeležencem je bila zagotovljena anonimnost pri objavi rezultatov raziskave, zato sem jih še enkrat prosil za iskrene in neolepšane odgovore, ki mi bodo služili kot visoko kvalitetni podatki za kasnejšo analizo. Vprašanja so bila razdeljena v štiri različne sklope, ki so se med seboj smiselno povezovali. Prvi sklop je bil namenjen

vprašanjem o splošnem odnosu in poznavanju TTDŽ turističnih atrakcij. Sledil je sklop vprašanj, ki se je nanašal na čas pred obiskom atrakcij, nato sklop namenjen času med obiskom atrakcij, zaključil pa sem z vprašanji, ki so se nanašala na čas po obisku tovrstnih turističnih atrakcij. Pogovor z informanti je trajal 1 uro in 41 minut. Pred izvedbo sem pripravil vodič fokusne skupine (priloga 1) z vprašanji, vključenimi v pogovor. Zapis pogovora fokusne skupine hranim v lastnem arhivu.

Polstrukturirani intervju: za pridobitev vidika ponudnikov tovrstnih atrakcij in nevladnih naravovarstvenih organizacij sem uporabil kvalitativno metodo polstrukturiranega intervjuja, pri katerem sem predhodno pripravili predlogo s seznamom načrtovanih tem in vprašanj, ki so respondentu omogočala odprte odgovore. Na ta način sem pridobil poglobljena dojetanja, mnenja, stališča in razmišljanja respondentov o obravnavanih temi. Poleg tega mi je tovrstna metoda omogočila, da sem se poglobil tudi v bolj osebne, občutljivejše teme, ki so povezane s proučevano problematiko (DeJonckheere & Vaughn, 2019). Slabost uporabljene metode je predvsem zahtevna in dolgotrajna analiza zapisa intervjuja ter pomanjkanja časa respondentov (Adams, 2015).

Intervju sem izvedel s predstavnikom ZOO Parka Rožman in predstavnikom slovenskega društva za morske sesalce Morigenos. ZOO Park Rožman se nahaja v naselju Vrzdenc v mestni občini Horjul in služi primarno kot dom zavrženim, poškodovanim in zlorabljenim živalim, ki jih lahko obiskovalci obišejo in se spoznajo z njihovo žalostno preteklostjo (ZOO Park Rožman, 2021). Društvo Morigenos iz Pirana pa je nevladna in neprofitna naravovarstvena organizacija, ki izvaja projekte na področju raziskovanja in ohranjanja morskega ekosistema v slovenskem morju.

Vprašalnik z odprtimi odgovori: prvoten načrt je bil tudi s predstavnico zavetišča za divje živali CRARC iz kraja Turrúcares na Kostariki izvesti polstrukturirani intervju, a sem bil primoran zaradi pomanjkanja časa respondentke to metodo nadomestiti z vprašalnikom z odprtimi odgovori, ki sem ji ga posredoval po elektronski pošti. Vprašalnik je bil pripravljen in posredovan v angleškem jeziku in kasneje skupaj z odgovori respondentke preveden v slovenščino. Z njenimi izčrpnimi odgovori, ki mi jih je vrnila po elektronski pošti, sem dobil vpogled v TTDŽ atrakcije, ki delujejo v tujini, ter v to, kako se slednje razlikujejo od atrakcij pri nas. Vprašanja za intervju in vprašalnik sem oblikoval na podlagi pregleda in analize literature ter različnih virov s področja TTDŽ in njegovega vpliva na divje živali. Razdelil sem jih v štiri različne sklope, pri čemer je vsak sklop vprašanj pokrival določeno tematiko:

- splošna predstavitev TTDŽ atrakcije/naravovarstvene organizacije,
- vplivi in prispevki TTDŽ atrakcije/naravovarstvene organizacije k naravovarstvu,
- sodelovanje z drugimi deležniki na področju TTDŽ,
- pomen interpretacije.

Vprašanja za oba intervjuja in vprašalnik z odprtimi odgovori se nahajajo med prilogami (priloge 2, 3 in 4). Oba intervjuja z respondentoma sem posnel s snemalnikom zvoka in ju kasneje zapisal v obliki besedila (transkripcija). Zapisa hranim v lastnem arhivu.

3.2 Analiza fokusne skupine

V nadaljevanju sledi analiza fokusne skupine. Rezultate predstavljam v obliki osmih tematskih sklopov, ki sem jih izluščil pri analizi odgovorov sodelujočih v fokusni skupini. Zadnji del podpoglavja pa je namenjen skupnem povzetku ključnih ugotovitev.

3.2.1 Izkušnje turistov z atrakcijami

Trije sodelujoči v fokusni skupini ob besedi neetična TTDŽ atrakcija najprej pomislijo na atrakcije, povezane z ježo slonov v različnih azijskih državah, s katerimi imajo tudi lastne izkušnje in o katerih se največ govori. Vendar ni nihče izmed njih izpostavil, da bi na lastne oči opazil očitno neetično ravnanje z živalmi, ki so bile del teh atrakcij. Oziroma niso v obiskanih atrakcijah videli ničesar spornega, saj so obiskali t. i. sirotišnice za rešene slone, ki so nudile tudi aktivnost jahanja (Oseba S: »[...] ne bi mogla reči, da te živali zelo trpijo tam.«/Oseba S2: »[...] se mi zdijo bolj problematični sloni v živalskem vrtu, ki imajo manjši prostor, kot sloni pri teh atrakcijah.«). V nasprotju z njimi osebo Š beseda TTDŽ atrakcija ne asocira na specifično turistično atrakcijo, temveč na državo Tajsko, saj je ravno tam doživela in videla največ tovrstnih atrakcij – omamljene tigre, slone, ki igrajo nogomet in podobno (Oseba Š: »Kar se tiče izkoriščanja, tam res vidiš vse. [...] žival omamijo, da lahko potem turist z njo nekaj počne.«). Dve izmed sodelujočih se ob besedi TTDŽ atrakcija najprej spomnita na živalske vrtove in cirkuse.

Sodelujoči so tekom svojih potovanj obiskali zelo različne TTDŽ atrakcije v večih svetovnih državah. Največ se jih je udeležilo atrakcij, ki so povezane s sloni. V okviru teh izstopa predvsem aktivnost ježe slonov, ki se jo je udeležila večina sodelujočih. Nekateri so imeli s sloni tudi druge oblike interakcije, kot sta hranjenje in umivanje. Sledijo atrakcije, povezane z morskimi živalmi. Štiri osebe so plavale z delfini, dve osebi sta imeli interakcijo z orjaškimi kitovci in morskimi psi, oseba T je plavala z morskimi levi. Osebi A in O sta v okviru svojih potovanj izkoristili tudi možnost prostovoljnega dela v zavetiščih za divje živali. Oseba A je delala v zavetišču za opice v Angliji, oseba O pa v zavetišču za volkove v Združenih državah Amerike. Ostale TTDŽ turistične atrakcije, ki so jih sodelujoči še obiskali, so ogledi koal v Avstraliji, predstave plesočih kober v Indiji, jahanje aligatorjev v ZDA, sprehajanje levov v Senegal, atrakcije s tigri in ježa kamel.

3.2.2 Značilnosti atrakcije, ki vplivajo na odločitev turistov za obisk

Ključna značilnost, ki jo mora posedovati TTDŽ atrakcija in ima pomemben vpliv na odločitveni proces turistov, je predvsem živalska vrsta, ki je del TTDŽ atrakcije. To značilnost je izpostavilo pet oseb. Osebi I in T k obisku atrakcije pritegne tudi dejstvo, da atrakcija dela za dobrobit živali. Torej, da ima poleg osnovne turistične dejavnosti še nek naravovarstveni, humanitarni cilj – sirotišnica, zavetišče (Oseba I: »[...] če je atrakcija namenjena tudi neki dobri stvari, višjemu cilju). Oseba S je izpostavila, da je njej pomembno tudi to, da se atrakcija nahaja, oziroma odvija, v naravnem okolju živali. Da živali niso zaprte v kletkah, temveč da so bolj ali manj svobodne. Osebo Š pa k obisku atrakcije pritegnejo predvsem priporočila drugih. Kot pravi, sama ne bo nikoli po internetu iskala informacij o tem, katero atrakcijo lahko na določeni destinaciji obiše, temveč jo k obisku atrakcije pritegnejo izkušnje drugih.

Na drugi strani je značilnost atrakcij, ki sodelujoče odbije od obiska, za osebo T cena vstopnine. Visoke cene atrakcij izpostavi tudi oseba S1, ki pa jo od obiska bolj odbije to, da imajo živali kljub visokim cenam vstopnin zelo malo od teh atrakcij. Oseba Š je izpostavila, da so višje cene po navadi povezane tudi z manjšimi skupinami obiskovalcev, kar omogoča lepšo in prijetnejšo izkušnjo tako za obiskovalce kot tudi za živali. Ta vidik je pomemben tudi za osebe T1, M in K, ki jih od obiska tovrstnih atrakcij odbije ravno masovnost atrakcij. Oseba K: »[...] ne bi pa nikoli šla nekam, kjer sprejmejo recimo sto ljudi«. Sama se zato vedno odloči za obiske v sklopu manjših skupin, do največ šest oseb. Problem masovnega obiska atrakcij izpostavi tudi oseba S: »[...] sto, dvesto vozil naenkrat, kljub temu da je to naravno okolje in naravni park, še vedno s temi vozili motiš živali pri razmnoževanju, ko imajo mladičke.« Pri tem navede pozitivno izkušnjo, ki jo je imela na safarijih v narodnih parkih v Keniji in Tanzaniji, kjer imajo kljub ogromni površini parkov zelo omejeno in regulirano število vozil, ki lahko vstopa vanje. Osebo O pa od obiska odbije predvsem napačen pristop dela z živalmi.

Glede vpliva intenzivnosti interakcije z divjimi živalmi na samo izkušnjo in odločitev za obisk, so bila mnenja deljena. Osebi K in A bi se vedno raje odločili za etično atrakcijo, čeprav bi to pomenilo manj intenzivno, zgolj posredno interakcijo z divjimi živalmi. Tudi ko se je oseba K sama udeležila aktivnosti plavanja z delfini, se je odločila za plavanje z delfini v oceanu, in ne v bazenu (Oseba K: »[...] v smislu, če so delfini prišli, so prišli. Če niso jih pač nismo mogli videti [...].«).

Oseba O je mnenja, da je to odvisno od živalske vrste, saj po njenem mnenju ni enako prijemati za plavut nekega divjega delfina v oceno ali jahati primerno dresiranega slona. Meni, da je potrebno pri tem ločiti med prostoživečimi živalmi in udomačenimi živalmi, zato »[...] ker slon, ki ga jahamo, ni prostoživeča žival«. Oseba A se s tem ne strinja, saj je slon po njenem mnenju še vedno primarno prostoživeča žival, ki je kljub temu, da se je skotil v ujetništvu, moral skozi

»[...] ogromno neke vzgoje, ki ni naravna za to vrsto.« Oseba O je argumentirala svoje mnenje s tem, da je slon pri njih enako kakor pri nas konj ali vol. Vendar ji je oseba A pojasnila, da teh živali nikakor ne moremo enačiti. Konj ima hrbtenico že evolucijsko prilagojeno tako, da lahko nosi težja bremena brez negativnih vplivov na hrbtenico. Enako je s kamelami. Pri slonih pa je drugače, saj lahko, po besedah osebe A, že 50 kilogramov vpliva na stanje njihove hrbtenice, »[...] hrbtenica se jim lahko upogne in ostale težave.«

3.2.3 Samoinformiranje turistov pred obiskom atrakcije

Pred obiskom atrakcije sta osebi K in S2 informacije o atrakciji pridobili na internetu. Oseba K pri tem izpostavi spletno stran TripAdvisor, kjer je prebrala komentarje drugih turistov. Oseba S2 se je pred obiskom Tajske močno pozanimala in raziskala TTDŽ atrakcije, ki jih je imela v načrtu obiskati, saj ni želela sprejeti napačnih odločitev in obiskati atrakcije, kjer delajo v škodo živalim, v njenem primeru slonov. Informacije je, kot že omenjeno, iskala na internetu, predvsem s prebiranjem mnenj ostalih turistov, ki so atrakcijo že obiskali. Tudi če je na sami destinaciji prejela promocijski letak določenega ponudnika, je na internetu poiskala informacije o njem. V nasprotju z njo, ki se je temeljito informirala pred obiskom, se preostali sploh niso pozanimali o atrakciji.

Oseba V in oseba D sta se za obisk atrakcije odločili na sami destinaciji. Pri tem je oseba V poudarila, da se je sicer pozanimala, kako vse skupaj poteka, vendar so se pri tem s prijateljicami osredotočile predvsem na to, kaj je bilo bolje za njih, in ne kaj bi bilo bolje za živali (Oseba V: »[...] zelo dobro ponudbo, ker je tista, ki je prodajala ekskurzije, bila Hrvatica, in smo se hitro dogovorile za popust.«). Po mnenju osebe D ima velik vpliv na samoinformiranje pred obiskom atrakcije tudi število ponudnikov aktivnosti. Na sami destinaciji je oseba D namreč zasledila zgolj en letak za aktivnost ježe slonov in ni niti razmišljala, da bi šla raziskovat, ali je ta atrakcija etična, oziroma kakšne so še alternativne ponudbe. Osebi T1 in A1 se pred obiskom nista pozanimali o atrakciji, ampak sta se ravnali zgolj po priporočilu prijateljev.

Velika večina sodelujočih bi spremenila svojo odločitev glede obiska atrakcije, če bi med iskanjem informacij zasledili, da prihaja pri atrakciji do neetičnega ravnanja z divjimi živalmi. Tri osebe pa so izpostavile, da bi bil potencialni obisk odvisen od posameznega primera. Vse tri so dejale, da se za obisk nikakor ne bi odločile, če bi šlo za neko res očitno mučenje in neetično ravnanje z živalmi. Po drugi strani pa bi se vseeno odločile za obisk atrakcij, ki sicer za živali niso najbolj idealne, a jim po njihovem mnenju vseeno ne škodujejo preveč (Oseba S: »[...] Če pa je samo rahlo moteče, če pride, ne vem, skupina ljudi na njihovo območje in jih rahlo zmoti, potem pa bi šla.«/Oseba Š: »[...] recimo, če bi bilo za slona bolj idealno da jé oves, hranijo pa ga s korenjem, ki je tudi primerno zanj. V tem primeru pa mislim, da bi se odločila za ponoven obisk.«).

Pri vseh osebah obstaja večja verjetnost, da bi se odločile za obisk določene atrakcije, če bi slednja aktivno prispevala k naravovarstvu. Oseba S izpostavi, da če je v ozadju atrakcije nek etični namen, to definitivno prispeva k njeni odločitvi za obisk. Po drugi strani pa je oseba Š pri tem vprašanju izpostavila tudi finančni vidik. Sama bi se takih atrakcij, ki prispevajo k naravovarstvu, in so pogosto dražje, udeležila, če bi si jih lahko privoščila. Vendar pa poudari, da »[...] ne bi pa zaradi tega izbrala slabše, manj etične opcije za manj denarja.«

Pri tem se je izpostavila tudi zanimiva dilema glede tega, kaj bi se zgodilo z vsemi temi živalmi, če bi se ljudje dejansko odločili prenehati obiskovati tovrstne atrakcije (Oseba Š: »Bi dejansko sploh še ohranjali slone?«). Oseba A pri tem izpostavi dejstvo, da ravno po tej logiki in principu delujejo številna zavetišča za divje živali, saj tudi dotična predstavljajo neko vrsto atrakcije za turiste. To prinaša določene prihodke in s tem posledično tudi večjo motivacijo, da ljudje skrbijo za živali in se trudijo ohranjati različne vrste (Oseba A: »[...] največ denarja pa prihaja od turistov in vem, da ogromno teh zavetišč, v katerih sem delala, ne bi preživel brez turistov [...], te živali v tem zavetišču ne bi preživele.«).

3.2.4 Opažanja in aktivnosti turistov med obiskom atrakcije

Nekaj sodelujočih je navedlo, da je tekom svojega obiska TTDŽ atrakcij opazilo določene indice, ki bi lahko kazali na neetično in neustrezno ravnanje z divjimi živalmi v sklopu obiskanih atrakcij (Oseba V: »[...] opazila, da so bili ti delfini bolj grobo popraskani.«/Oseba I: »slon pripet na eno tako ogromno verigo, ki je izgledala zelo težka. Ta veriga pa je vodila v ovratnico, ki je bila sestavljena iz žeblicev [...], čuvaj je slona do tega, da se je ulegel, pripravil z zbadanjem z ogromno sulico, ki je bila na koncu ostrá.«/Oseba D: »[...] so bili kitovci poškodovani. Najverjetneje od vesel.«/Oseba I: »[...] da so kitovci preplašeni.«/Oseba Š: »[...] sloni priklenjeni na težke verige.«). Kljub temu ni nihče izmed njih prekinil svojega obiska. Oseba I je bila preveč vznemirjena zaradi neposredne bližine takšne eksotične živali, da se je šele kasneje začela zavedati vseh nepravilnosti, ki jih je opazila. Oseba D je med samim izvajanjem aktivnosti sicer pomislila o etičnosti dotične aktivnosti, a je kljub temu nadaljevala z izvajanjem slednje. Ostali pa niso opazili nobenih indicev, ki bi kazali na neetično rabo živali.

Ko je beseda nanese na fotografiranje z divjimi živalmi in z njim povezane t. i. selfije z divjimi živalmi, so skoraj vsi sodelujoči povedali, da so se tudi oni med obiskom atrakcije fotografirali z divjimi živalmi. Oseba T je fotografijo z divjo živaljo naredila za spomin s potovanja, prav tako je z enakim razlogom fotografijo naredila tudi oseba S. Pri atrakcijah, ki sta jih obiskali osebi V in K, fotografiranje in snemanje živali ni bilo dovoljeno. S tem, da so pri atrakciji plavanja z delfini, ki jo je obiskala oseba V, imeli obiskovalci na koncu obiska možnost nakupa mape s fotografijami, ki so jih posneli njihovi fotografi. Atrakcije na Islandiji in Azorih, ki jih je obiskala oseba K, te možnosti niso ponujale (Oseba K: »[...] jaz sem bila v državah, ki ne

veljajo ravno za najbolj revne. [...] Očitno imajo tam malce drugačno prakso.«). Pri nobeni od oseb ni bilo fotografiranje z divjimi živalmi ključen razlog za obisk atrakcije. Fotografije, ki so jih posneli, so vsi sodelujočih kasneje tudi delili na družbenih medijih (Oseba S1: »Jaz sem jih objavila, ker s potovanj rada objavljam stvari, ki niso vsakdanje, in so zanimive.«/Oseba T1: »Jaz sem objavila, ja!«).

Poleg plačila vstopnine za atrakcijo skoraj nihče od sodelujočih ni na noben drug način finančno podprl atrakcije (D: »[...] kot študent gledaš na vsak evro in tam, kjer lahko prišparaš, pač prišparaš. Nikoli se nisem toliko poistovetil, da bi dal še dodaten denar za atrakcije.«). Oseba T je s prostovoljnimi prispevki podprla delovanje sirotišnice za slone, vendar ni prepričana, ali je odšel denar res v namen boljše oskrbe slona, za katerega je skrbela med obiskom atrakcije. Osebi A in O pa sta, kot že omenjeno, prostovoljno delali v zavetišču za divje živali in sta tako obiskano atrakcijo podprli s praktičnimi prispevki.

3.2.5 Zeleno zavajanje

Nekaterim izmed sodelujočih se je zgodilo, da se je atrakcija, ki so jo obiskali oglaševala kot živalim in okolju prijazna, a se je na koncu izkazalo, da je šlo za neetično turistično atrakcijo oziroma, da ni delovala za dobrobit živali. Oseba S1 je izpostavila svetovno znan park z divjimi živalmi na Kanarskih otokih, ki ga je v preteklosti obiskala (Oseba S1: »[...] povsod plakati o tem, da živali pri njih živijo dlje kot v divjini, da imajo pri njih na voljo enake stvari kot v divjini. In jaz sem to takrat res verjela.«). Šele kasneje je prišla do spoznanja, da se vodstvo parka najverjetneje zaveda, da so obiskovalci vedno bolj okoljsko ozaveščeni, in so to informacijo spretno obrnili sebi v prid ter jo trženjsko izkoristili. Oseba Š je nekaj let pred osebo S1 obiskala isti park in je ravno zaradi tega izpostavila paradoks, da imajo v parku poleg bazena z delfini, ki naj bi bil po njihovem mnenju etičen, »[...] papige, ki vozijo kolesa. Že to ti nekaj pove.« Tudi v nekaterih zavetiščih za divje živali prihaja do podobnih situacij (Oseba A: »[...] da so zelo olepšali zgodbe o živalih, ko nam niso znali razložiti, zakaj se določena žival tako obnaša.«).

Oseba O pri tem izpostavi, da je velik problem tudi v tem, da obiskovalci preživijo premalo časa pri atrakciji, da bi lahko dobili uvid v dejansko ozadje slednjih. Po navadi se sploh ne zavedajo, da so žrtve zelenega zavajanja, ker v enem dnevu »[...] težko preveriš, kakšno zgodbo ti oni tam prodajajo.« To je potrdila tudi oseba A (Oseba A: »[...] na začetku vse odlično. Ko pa nekaj časa tam preživiš, pa začneš videvati te temne strani v ozadju.«). Oseba Š je navedla situacijo iz njenega potovanja po Tajske, ko jim je vodič rekel, da če bi resnično želeli vedeti, ali se atrakcija poslužuje zelenega zavajanja, bi morali te atrakcije obiskati ponoči, ko so razmere, v katerih so nastanjene živali, popolnoma drugačne kot čez dan.

3.2.6 Interpretacija kot del turistične izkušnje

Večina sodelujočih ni bila pri obisku atrakcije deležnih nobene interpretacije s strani ponudnika. Ena izmed sodelujočih je pri tem vprašanju izpostavila jezikovno oviro kot možen razlog za to, da ni bila deležna interpretacije (Oseba T1: »[...] Tudi delavci v parku niso znali angleško.«). Pet oseb pa je med obiskom atrakcije dobilo določeno interpretacijo. Ena izmed sodelujočih je dobila interpretacijo v statični obliki (Oseba S1: »[...] smo dobili brošure – kje živijo, kje so bili vzrejeni.«). Drugi pa so dobili interpretacijo v obliki krajših predavanj oziroma izobraževanj pred ali med obiskom same atrakcije (Oseba T1: »[...] pri slonih smo imeli pa zelo dolgo predavanje o slonih, kjer so nam povedali vse o različnih vrstah slonov, kako živijo v naravi, o zlorabah slonov.«/Oseba M: »[...] so nam razlagali na splošno glede avstralskih živali. [...] izobraževanja glede morskih želv in njihovega ohranjanja.«/Oseba S2:»[...] sem dobila več informacij o slonih, kako se vrste slonov razlikujejo med seboj, zakaj so pri njih na dobrem. So bile neke informacije.«/Oseba D: »[...] na začetku neko krajše predavanje. Predvsem o tem, kako pristopiti oziroma ne pristopiti k določeni živali. In jaz sem to videl res kot neko dodano vrednost [...] malce bolj personalizirano in da vidiš tudi širšo sliko.«).

3.2.7 Občutki in deljenje izkušenj po obisku atrakcije

Oseba A je imela kljub temu, da je doživela edinstveno izkušnjo z divjo živaljo, po obisku atrakcije občutek krivde. Zato obiska takšne atrakcije ne bo ponovila, temveč bo poskušala to slabo vest v pozitivnem smislu usmeriti na druge osebe, saj se je z obiskom ogromno naučila (Oseba A: »[...] sem pa hvaležna za izkušnjo, ki mi je dala vedeti, da tega ne bom več ponovila.«).

Na podoben način razmišlja tudi oseba Š, ki ji obisk atrakcije, povezane z ježo slonov v mladosti ni dal niti slabe vesti, niti nekega posebnega občutka zadovoljstva. Ta izkušnja pa jo je pripravila do tega, da se je pri naslednjih obiskih TTDŽ atrakcij veliko bolj informirala in se pozanimala o etičnosti slednjih (Oseba Š: »[...] veliko bolj pripravila, raziskala atrakcijo in ubrala čisto drugačen koncept atrakcije brez jahanja.«).

Ena od sodelujočih pravi, da je ob občutku veselja in zadovoljstva ob stiku z živaljo istočasno občutila tudi neko moralno dilemo glede obiska, ki je kasneje vplivala na njeno neobiskovanje tovrstnih atrakcij na prihodnjih potovanjih. Ostale osebe niso imele po obisku atrakcije nobenega občutka krivde ali slabe vesti, ker menijo, da niso počele nič nesprejemljivega oziroma, da s svojim obiskom niso podprle katere od neetičnih TTDŽ atrakcij ali z njimi povezanega mučenja in nehumanega ravnanja z divjimi živalmi (Oseba S: »[...] dejansko mi nikoli ni bilo res žal, da sem se udeležila teh atrakcij. Ker nisem imela občutka, da bi šlo res za neko mučenje živali.«/Oseba S2: »[...] nisem imela nikoli slabe vesti, ker nisem imela občutka, da delam kaj slabega.«/Oseba M: »Nisem imela neke slabe vesti, ker sem imela občutek, da ne

delam nič nesprejemljivega.«/Oseba D: »[...] nikoli nisem imel slabe vesti, tako da bi tudi ponovil obisk nekaterih atrakcij.«).

Izkušnje bodisi negativne bodisi pozitivne so štirje udeleženci fokusne skupine delili »od ust do ust« s svojimi prijatelji, družino in znanci (Oseba I: »[...] sem vsem tistim, ki so se kasneje odpravili na Filipine, odsvetovala obisk te atrakcije. Mi je pa sedaj malce žal, da nisem svoje izkušnje delila tudi na internetu.«/Oseba T: »[...] medtem ko sem jim pripovedovala o potovanju, povedala tudi kakšno izkušnjo sem doživela s sloni in tigri.«). Šest izmed sodelujočih oseb ni svoje izkušnje nikjer delilo. Medtem ko so štiri osebe svoje izkušnje delile na družbenih medijih in spletnih forumih (Oseba S2: »[...] delila komentar na TripAdvisorju zato, ker sem tudi sama tam iskala informacije in izkušnje drugih turistov glede atrakcij.«).

3.2.8 Vpliv obiska atrakcije na odnos do naravovarstva

Večini sodelujočih obisk atrakcije ni spremenil odnosa do naravovarstva, saj so bili že pred obiskom atrakcij izobraženi na tem področju (Oseba T1: »[...] da tisti, ki imamo radi živali in jim ne želimo škoditi, moramo skrbeti tudi, da ne škodujemo niti njihovem okolju.«). Pri tem vprašanju sta izstopala predvsem odgovora dveh oseb. Oseba T pravi, da ji obiski samih atrakcij niso spremenili odnosa do naravovarstva, medtem ko so ji ta odnos veliko bolj spremenili dokumentarni filmi in posnetki s spleta, kjer nazorno pokažejo dogajanje v ozadju atrakcij.

Oseba K, ki je sicer sama zelo okoljevarstveno naravnana, pa je delila izkušnjo s svojega potovanja s še enim parom, ki je bil pred obiskom atrakcije plavanja z divjimi delfini popolnoma ignoranten do ločevanja odpadkov in metanja smeti v naravo. Po obisku dotične atrakcije, kjer jima je bilo pojasnjeno, kakšne so lahko posledice metanja plastike v morje za morske živali, in kjer sta lahko na lastne oči videla razliko v onesnaženosti med priobalnimi deli morja in odprtim morjem, sta spremenila svoj odnos, ki se sedaj kaže predvsem v zmanjšani porabi plastike.

3.2.9 Povzetek ugotovitev fokusne skupine

Sodelujoči v fokusni skupini besedo (neetična) TTDŽ turistična atrakcija povezujejo predvsem s tistimi atrakcijami, s katerimi imajo tudi sami izkušnje. Pri tem se jih je največ udeležilo aktivnosti ježe slonov v eni izmed azijskih držav. Živalska vrsta, ki je del atrakcije, je tista ključna značilnost, ki sodelujoče najbolj pritegne k obisku. Po drugi strani pa je masovnost tisto, kar jih najbolj odbije od obiska, saj imajo raje manjše, bolj personalizirane skupine, ki pa so pogosto povezane z višjimi cenami vstopnin.

Sodelujoči se, z izjemo dveh oseb, pred obiskom atrakcije niso pozanimali in informirali glede etičnosti atrakcij, ki so jih obiskali. Vendar se skoraj nihče izmed njih v primeru, da bi dobil

informacije, da prihaja pri dotičnih atrakcijah do neetičnega ravnanja z živalmi, ne bi odločil za obisk slednjih. Pri nekaterih pa bi bilo to odvisno od stopnje neetičnosti oziroma neustreznega ravnanja z živalmi, ki se odvija v sklopu atrakcije. Pri vseh sodelujočih obstaja večja verjetnost, da bi se odločili za obisk atrakcije, ki aktivno prispeva k naravovarstvu.

Številni sodelujoči so med obiskom atrakcije opazili indice, ki bi lahko kazali na neetično ravnanje z živalmi. Predvsem v obliki fizičnih poškodb in neprimernega odnosa osebja do živali. Zgolj nekateri so bili pri obisku atrakcije soočeni s problemom zelenega zavajanja. Pri tem opozarjajo, da se številni drugi tega najbrž sploh ne zavedajo, saj bi morali na sami atrakciji preživeti več časa, da bi lahko dobili uvid v resnično stanje in ozadje delovanja teh atrakcij. Kjer je bilo fotografiranje dovoljeno, so vsi sodelujoči naredili tudi fotografije z divjimi živalmi, ki so jih kasneje delili na svojih družbenih omrežjih.

Interpretacije med obiskom atrakcije je bilo deležno zgolj pet oseb. Preostali pa niso bili deležni nobene vrste interpretacije. Sodelujoči v veliki večini niso dodatno finančno podprli turistične atrakcije. Nekateri so jo podprli s praktičnimi prispevki – prostovoljnim delom. Posamezni sodelujoči so imeli po obisku atrakcije nekakšen občutek krivde oziroma slabe vesti, ki se je kasneje odrazil v njihovem neobiskovanju tovrstnih atrakcij oziroma v boljšem informiranju o alternativnih, bolj etičnih atrakcijah na destinaciji. Drugi tega občutka krivde niso imeli, ker menijo, da z obiskom atrakcije niso počeli ničesar neetičnega, kar bi lahko škodovalo divjim živalim.

Svoje izkušnje s TTDŽ turistično atrakcijo so nekateri delili s svojimi prijatelji, družino in znanci. Drugi pa so jih delili na spletnih forumih in družbenih omrežjih oziroma jih sploh nikjer niso delili. Obisk atrakcije ni spremenil splošnega odnosa turistov do okoljevarstva, saj jih je bilo veliko že prej močno izobraženih na tem področju. Povzetek ugotovitev se nanaša zgolj na sodelujoče v fokusni skupini, zato ugotovitev ni možno posplošiti na osnovno množico.

3.3 Analiza intervjujev in vprašalnika z odprtimi odgovori

V nadaljevanju sledi analiza intervjujev in vprašalnika z odprtimi odgovori. Rezultate predstavljam v obliki sedmih tematskih sklopov, ki sem jih identificiral v sklopu analize odgovorov respondentov. Zadnji del podpoglavja je namenjen skupnem povzetku ključnih ugotovitev.

3.3.1 Namen in delovanje

Društvo Morigenos deluje z namenom združevanja in znanstvenega raziskovanja in ozaveščanja ter izobraževanja s skupnim, ključnim ciljem izboljšanja dolgoročnega varstva

morskega okolja, predvsem morskih sesalcev in njihovega celotnega okolja. Društvo deluje že od leta 2001 dalje kot neprofitna, nevladna organizacija.

Glavni namen zavetišča za divje živali CRARC je skrb in pomoč poškodovanim in zlorabljenim lokalnim divjim živalim, ki so bile v preteklosti del ilegalne trgovine z eksotičnimi živalmi ali del turističnih atrakcij (R1: »[...] zagotoviti oskrbo, rehabilitacijo in zatočišče prostoživečim divjim živalim na Kostariki.«). S podobnim namenom deluje tudi ZOO Park Rožman, ki je moral glede na slovensko zakonodajo sicer pridobiti status živalskega vrta, a predstavnik dotičnega parka vedno opozarja, da njihov park ni živalski vrt, temveč gre za zavetišče za rešene, poškodovane, zlorabljene divje živali, ki pa jih lahko tudi turisti obišejo in se spoznajo z njihovimi tragičnimi zgodbami (R2: »[...] pomagati živalim, da normalno odživijo to, kar jim je še ostalo.«).

Živali, ki so del atrakcij, imajo zelo različno preteklost, ki pa je skoraj vedno zelo tragična in povezana z neetičnim odnosom ljudi do živali. Nekatere so prišle iz cirkusov, živalskih vrtov ali pa so bile namenjene za nagačenje (R2: »Živali so včasih tako izmučene in izmaltretirane, da ne vem, kam bi jih skril, da jih ljudje sploh ne bi videli, dokler ne pridejo v normalno stanje. [...] Recimo medved je bil star 4 mesece. Prodan Italijanom, da bi stal nagačen na mizi namesto vaze z rožo ali pa namesto kipca. To je bil statusni simbol v Italiji pred 20 leti [...] Tigri so bili recimo 12 let v cirkusu [...].«). Druge, predvsem živali v zavetišču na Kostariki, so bile rešene iz ilegalne trgovine z divjimi živalmi ali iz turističnih atrakcij (R1: »Gandhi (opica brezpaličarka) je bil od majhnega nastanjen v lokalu in je služil kot atrakcija za domačine in turiste, ki so mu lahko za zabavo dajali alkohol in mamila. [...] Simono (opica kapucinarka) so že kot mladiča vzeli iz narave in jo uporabljali na karibski obali Kostarike za fotografiranje s turisti [...].«).

Ključni problem, ki ga oba predstavnika atrakcij izpostavita, je, da so posledice teh človeških dejanj na njihovo psihično in fizično stanje tako velike, da onemogočajo njihovo vrnitev v naravo, saj ne bi bile sposobne same preživeti. Dotične posledice se kažejo predvsem v samopoškodovanju živali ter eksplozivnemu in nasilnemu vedenju tako do ljudi kot tudi do predstavnikov iste živalske vrste.

Nobena izmed atrakcij ni financirana s strani zunanjih virov financiranja, na primer vlade ali večjih podjetij. Delovanje ZOO Parka Rožman temelji zgolj na prostovoljnih prispevkih obiskovalcev, medtem ko ima atrakcija na Kostariki kot tudi društvo Morigenos to področje nekoliko bolj razdelano. V CRARC so glavni viri dohodka prispevki, ki jih dobijo preko prostovoljcev, vstopnine za vodene ogledne, simbolične posvojitve živali ter donacije. Društvo Morigenos pa je financirano preko nacionalnih in evropskih razpisov, donacij, poletnih raziskovalnih taborov, letnih članarin in sheme posvojitve delfina (R3: »[...] Zelo različno. Črpamo iz vseh koncev, kar lahko.«).

Poleg neposrednih finančnih prispevkov in donacij lahko obiskovalci atrakcijam in društvu pomagajo tudi na različne druge načine. Pri atrakcijah je to predvsem s prostovoljnim delom (R1: »Prostovoljci pomagajo vzdrževati ograjene prostore, pripravljajo hrano in bogatijo ograde za naše živali [...].«) Društvu Morigenos pa lahko pomagajo z aktivnim sodelovanjem v društvu pri pripravi izobraževalnih aktivnosti in organizaciji dogodkov. Društvo namreč vsako leto organizira dva dogodka, Dan Delfinov v Piranu in Noč delfinov v Ljubljani, na katerih predstavijo delovanje društva, rezultate raziskav in se hkrati spoznajo s svojimi podporniki. Eden izmed načinov, s katerim lahko posamezniki podprejo delovanje društva, je tudi simbolična posvojitev enega izmed delfinov, ki se redno zadržujejo v slovenskem morju (R3: »Gre predvsem za način kako ne nek, mogoče bolj osebni način, približati življenje teh živali, ki niso samo neke abstraktne številke [...].«).

3.3.2 Pristopi pri upravljanju z obiskovalci

V sklopu obeh atrakcij imajo sprejeta določena pravila in ukrepe, s katerimi želijo čim bolj omejiti morebiten negativen vpliv obiskovalcev na živali. To poskušajo doseči predvsem z individualnim pristopom do vsakega posameznega obiskovalca. Najbolj učinkovito lahko to izvedejo z vodenimi ogledi in interpretacijo, pri kateri obiskovalcem razložijo zgodbe živali, jim pojasnijo, zakaj ne morejo imeti interakcije z živalmi ter nadzorujejo, da obiskovalci ne kršijo pravil. Ti vodeni ogledi so v ZOO Parku Rožman opcijski, v centru na Kostariki pa obvezni in hkrati edini način za obisk atrakcije.

Poleg tega poskušajo živali pred negativnimi vplivi obiskovalcev zaščititi tudi s fizičnimi ovirami, ki slednjim preprečujejo neposredno interakcijo z živalmi (R1: »[...] v vsaki ogradi so prostori, v katere se lahko živali skrijejo pred očmi tako prostovoljcev kot turistov [...] živalske ograde so še dodatno obdane z ogradami z vrvmi, da se turisti ne približajo preveč.«). Na celotnem območju CRARC so postavljeni tudi znaki za prepoved selfijev z divjimi živalmi, ki so na Kostariki zakonsko prepovedani. V CRARC pa imajo še dodatne omejitve pri živalih, ki jih pripravljajo na izpust v naravo, s katerimi je interakcija med živalmi in obiskovalci popolnoma onemogočena.

Tudi nekatere dejavnosti društva Morigenos se lahko obravnava kot turistične aktivnosti. Vendar predstavnik društva pri tem poudari, da je pri vseh teh aktivnostih vse podrejeno aktivnemu znanstvenemu raziskovanju in gredo tudi sredstva, ki se s tem zberejo neposredno v nadaljevanje dejavnosti, ne v profit društva (R3: »[...] mi zelo poudarjamo, da ne gre za ogled živali, da to ni nekakšen dolphin watching ali pa whale watching. Tudi zelo poudarjamo, da niti ne garantiramo, da bodo živali videli. [...] In tudi zelo poudarjamo, da sta primarni prioriteti – dobrobit živali in zbiranje znanstvenih podatkov [...].«). Posledično je tudi interakcija, ki jo imajo lahko obiskovalci z delfini minimalna (R3: »[...] Naše delo ne vključuje ne dotikanja

živali, ne hranjenja živali in ne poskusov plavanja. Sploh ne gremo v vodo v nobenem trenutku [...].«).

3.3.3 Naravovarstvene aktivnosti in ozaveščanje

Spletno stran in družbene medije tako atrakciji kot tudi društvu uporabljajo predvsem za lastne promocijske namene. Vendar pa je poleg tega spletna stran CRARC namenjena tudi ozaveščanju javnosti o neetičnih dejavnostih, povezanih z ilegalno trgovino z divjimi živalmi in uporabo živali za turistične namene na Kostariki, zaradi katerih so njihove živali sploh našle zatočišče v centru. Tudi v društvu Morigenos uporabljajo spletno stran za ozaveščanje javnosti glede določenih naravovarstvenih tematik. Predvsem glede značilnosti posameznih živali ter težav, s katerimi se divje živali skoraj vsakodnevno soočajo (R3: »[...] informacije so specifično vezane na to, kako ravnati ob srečanju s temi živalmi na morju. Se pravi, na kakšen način lahko ljudje uživajo v takih trenutkih, brez da bi negativno vplivali na te živali [...] kako lahko ljudje prispevamo k temu, da zmanjšujemo te negativne vplive.«).

Nobena izmed atrakcij dela svojih prihodkov ne prispeva za naravovarstvene raziskave ali katero drugo naravovarstveno aktivnost, saj imajo pri obeh atrakcijah, predvsem v zadnjem času zaradi manjšega obiska in pomanjkanja prostovoljcev, ki sta povezana s pandemijo koronavirusne bolezni, veliko finančno stisko in morajo vsa svoja sredstva nameniti za kvalitetno oskrbo svojih živali. CRARC kljub temu k naravovarstvenim projektom in raziskavam prispeva na praktičen način, ko študentom lokalnih univerz omogoča izvajanje pregledov in testov na krvi, iztrebkih, krznu in drugih vzorcih živali, ki so koristni za naravovarstvene raziskave.

Poleg tega v CRARC del svojega ozemlja namenjajo ohranjanju avtohtone flore (R1: »[...] sajenje avtohtonih drevesnih vrst (*Cecropia sp.*, *Ochoma pyramilade*, *Spondias purpurae*, *Anacardium excelsum*) z namenom povrnitve dela gozdnih izgub na tem območju, saj smo del biološkega koridorja za prostoživeče živali, imenovanega "Corredor Biológico Garcimuñoz".«). Ta koridor povezuje višje dele vulkana Poas z narodnim parkom Carara in je zelo pomemben pri selitvi populacije papige are. Skupaj s prostovoljci pa organizirajo tudi projekte recikliranja in pobiranja odpadkov iz narave.

3.3.4 Samoinformiranost obiskovalcev

Pri obeh atrakcijah se pojavljajo velike razlike med obiskovalci glede tega, ali se dotični pred samim obiskom informirajo o atrakciji ali ne. Nekateri obiskovalci se namreč sami pozanimajo glede tega, za kakšno vrsto atrakcije gre, kaj bodo lahko videli, kakšne so zgodbe živali in

podobno. Pogosto imajo ti obiskovalci tudi močno izraženo stališče glede izkoriščanja živali in naravovarstva.

Več pa je tistih obiskovalcev, ki se pred obiskom glede atrakcije popolnoma nič ne pozanimajo, kar se včasih pokaže tudi v njihovem neustreznem in ignorantskem odnosu do divjih živali in neprimernem obnašanju tekom obiska atrakcije (R1: »[...] verjamejo, da s plačilom za držanje, igranje ali drugo vrsto interakcijo z živalmi, finančno pomagajo pri njihovi oskrbi.«/R2: »[...] niti najmanj ju niso zanimale zgodbe živali. [...] Prekinil me je, me vprašal, če imamo dosti obiska, če imamo dosti denarja. [...] Gospa pa je namenila 14 centov za ogled vseh živali, ki so v parku. [...] Imamo tudi take, ki sprašujejo, če piva pa nimamo? Ja nimamo. In igral tudi ne. Potem je pa že razočaran. [...] Pridejo tako, kot sem rekel zato, da jim mine dan.«).

3.3.5 Sodelovanje in povezovanje z drugimi deležniki

Nobena izmed atrakcij ne sodeluje in ni povezana z nobeno naravovarstveno organizacijo. CRARC kot že omenjeno sodeluje le s študenti lokalnih univerz pri veterinarskih testih in pregledih divjih živali. V Sloveniji za manjše TTDŽ atrakcije ne obstaja nobena organizacija, v okviru katere bi se lahko dotične med seboj povezale in sodelovale. Na evropskem nivoju sicer obstaja organizacija EAZA, vendar je ZOO Park Rožman premajhen, da bi se lahko vanjo vključil. Na Kostariki so vsa zavetišča za divje živali povezana pod delom vlade, ki ureja to področje. Ta del kostariške vlade predstavljata SINAC (šp. Sistema Nacional de Areas de Conservación) in MINAE (šp. Ministerio Nacional de Ambiente y Energía).

V nasprotju z atrakcijama, društvo Morigenos aktivno sodeluje z drugimi slovenskimi naravovarstvenimi organizacijami, kot so Društvo za opazovanje in preučevanje ptic Slovenije, Društvo za sonaraven razvoj Focus, Društvo za ohranjanje naravne dediščine Slovenije Dondes. Povezano je tudi z drugimi društvi iz različnih evropskih držav, predvsem iz Italije, Hrvaške, Turčije in Španije (R3: »[...] povezanost se mi zdi, da je kar močna med svetovnimi raziskovalci, kar se tiče proučevanja in raziskovanja morskih sesalcev.«).

Poleg povezovanj in sodelovanj z drugimi tovrstnimi društvi je društvo Morigenos član različnih svetovnih zvez za raziskovanje morskih sesalcev (R3: »[...] World Cetacean Alliance, v katero smo tudi mi vključeni [...] smo tudi partnerska organizacija mednarodnega sporazuma ACCOBAMS. To je neke vrste mednarodna konvencija, katere podpisnice so države za varstvo kitov v Sredozemlju [...] smo partnerska organizacija, ki na nivoju Slovenije prispeva k implementaciji samega sporazuma na tem območju [...].«).

Odnos lokalne skupnosti do atrakcij se med atrakcijama razlikuje. Lokalna skupnost ima do ZOO Parka Rožman nevtralen odnos (R2: »[...] da, nimam nič od lokalne skupnosti, nimam pa tudi nobenih problemov). Vendar predstavnik ZOO Parka Rožman opaža, da se odnos lokalne skupnosti, s tem ko njegov park vse bolj dobiva na prepoznavnosti, spreminja na pozitivno (R2:

» [...] lokalci pohvalijo, da v njihovem kraju pa deluje zavetišče, ki rešuje divje živali. Doma so čisto imuni. V tujini pa jim je naš park v nek ponos.«).

Predstavnica CRARC je odnos lokalne skupnosti do njihovega zavetišča opredelila kot pozitivnega, saj jih člani lokalne skupnosti vedno pokličejo, ko najdejo poškodovane živali ali ko slednje zaidejo na privatna zemljišča. Prav tako sodelujejo z lokalnimi šolami, kjer organizirajo predavanja na temo okoljevarstva in zaščite živali. Velikokrat pa jim lokalni kmetje priskočijo na pomoč pri preskrbi sadja, zelenjave ter kokošjih jajc za živali.

Prav tako je lokalna skupnost tudi društvo Morigenos sprejela na pozitiven način. Posamezni člani lokalne skupnosti jim priskočijo na pomoč na različnih področjih. Lokalna podjetja jim pomagajo predvsem z izposojajo plovil in potapljaške opreme za nameščanje hidrofonom pod vodo, s katerimi lahko spremljajo živali tudi takrat, ko raziskovalci niso fizično prisotni na terenu. Občina Piran pa jim je med drugim omogočila tudi uporabo zvonika piranske cerkve kot opazovalne točke.

3.3.6 Pomen izobraževanja in interpretacije

Izredno pomembnost interpretacije v okviru obiska atrakcije in vodenih ogledov so izpostavili vsi trije respondenti, saj je po njihovem mnenju to najbolj učinkovit način, da preko zgodb dejanskih živali turistom približajo problematiko neetične rabe divjih živali (R1: »[...] poskrbimo, da razložimo, kako so živali prišle k nam, kako so njihove predhodne izkušnje z ljudmi negativno vplivale na njihovo fizično in duševno zdravje. Pojasnimo tudi, kako si mi v centru prizadevamo, da bi to omilili in pozdravili.«/R2: »[...] to je najboljši način, da ljudi pelješ okoli in da začutijo ta park. Da začutijo te živali. Ne samo tisto formalnost, da so bili tu in da so jih videli. [...] Potem gredo pa čez vrata ven s popolnoma drugimi mislimi, kot če bi sami naredili krog.«).

Pomembnost izobraževanja in ustrezne interpretacije glede neetičnih TTDŽ atrakcij močno poudari tudi predstavnik društva Morigenos, ki vidi ključen razlog, da se turisti udeležujejo neetičnih TTDŽ turističnih atrakcij ravno v tem, da ljudje resnično ne vedo, kaj so dogaja v ozadju teh atrakcij in kakšne posledice imajo za same živali. Velikokrat se namreč srečajo s posamezniki, ki se ne zavedajo, da je na primer ujetništvo živali dejanski problem. To je pri delfinih v ujetništvu še toliko bolj očitno zaradi njihovega fizičnega izgleda, vezanega na hidrodinamiko (R3: »[...] so živali, ki vedno izgledajo, kot da se smeji, kljub temu da to ne odraža njihovega čustvenega stanja, ampak je vezano na hidrodinamiko [...] imajo ljudje vedno percepcijo, da so te živali vesele in dobre volje.«). V društvu svoje obiskovalce zato aktivno opozarjajo na neetične turistične atrakcije v tujini, ki so povezane z morskimi sesalci, kot so plavanje z delfini, predstave z delfini, delfinariji (R3: »[...] problematiko ujetništva in s tem povezanih tako imenovanih terapij z delfini, ki so kar kontraverzna stvar, ker jih ti, ki jih

organizirajo in oglašujejo, prikazujejo kot terapije, kljub temu da to niso, če gledamo čisto po medicinski definiciji [...].«).

Slovenski turisti se teh atrakcij udeležujejo v tujini, ker v Sloveniji ne obstaja noben ponudnik tovrstnih aktivnosti. Po mnenju predstavnika društva obstajata za to dva razloga. Prvi razlog je, da bi bila ta dejavnost neprofitabilna, ker je živali pretežko najti v nekem povprečnem dnevu (R3: »[...] mi smo lahko par dni zapored po cele dneve na vodi, pa živali ne najdemo.«). Drugi razlog pa je, da jadranski delfini v 99 odstotkih primerov ne pokažejo nobenega zanimanja za ljudi in v večini primerov samo odplavajo naprej.

Problematika neetičnih TTDŽ atrakcij je tudi je obvezen del kurikuluma na vseh njihovih poletnih taborih, seminarjih in predavanjih po Slovenij. V okviru slednjih dobivajo tudi številna vprašanja obiskovalcev glede tega, kje lahko ljudje plavajo z delfini, da to nima prevelikega negativnega vpliva na živali. Pri tem jih vedno podučijo, da ima velika večina atrakcij plavanja z delfini, tako v ujetništvu kot na odprtem morju negativne posledice za živali. Predstavniki društva pri tem še posebej izpostavi dve slabi praksi na tem področju.

Prva je plavanje z divjimi dolgokljunastimi progastimi delfini v njihovem naravnem okolju na Havajih, kjer so ti delfini dokumentirano najbolj izpostavljena živalska vrsta neposrednim interakcijam s človekom na dnevni bazi na svetu (R3: »[...] prikazuje kot, da so delfini divje živali, ki se lahko vedno umaknejo in imajo vedno možnost izbire [...] delfini so čez noč večinoma na odprtem oceanu in se hranijo s plenom, ki pride ponoči višje gor v vodnem stolpcu. Podnevi pa gredo v razne lagune in zalive, kjer počivajo oziroma dobesedno takorekoč spijo. Ampak, ker ne spijo na isti način kot mi, ker so vedno aktivni in plavajo, in je to neke vrste bolj počitek, nam izgleda, kot da so ti delfini budni in da jim je super z nami plavat. In če hodimo stalno v te habitate, ki so pomembni za počitek teh živali, dejansko rušimo energetska bilanco in se lahko to negativno odraža na populaciji teh živali [...].«). Drugi primer slabe prakse pa je plavanje z delfini v Egiptu in Rdečem morju, kjer je tovrstna dejavnost zelo slabo regulirana. To v praksi izgleda tako, da veliko število organizatorjev izletov skozi cel dan zasleduje skupine delfinov ter na območjih, kjer se zadržujejo, omogoči plavanje brez nadzora večjemu številu turistov, ki jih pripeljejo s seboj na ladjicah.

Kot primer dobre prakse plavanja z divjimi delfini izpostavi mesto Kaikouri na Novi Zelandiji, kjer imajo to turistično aktivnost močno regulirano. Tam obstaja samo en ponudnik, ki ima licenco za izvajanje te aktivnosti (R3: »[...] samo pridejo skozi tisto območje, kjer gredo ljudje plavat. Kar pomeni, da lahko 10–15 minut gledate ogromno število delfinov, ampak na samega posameznega delfina prisotnost ljudi nima velikega vpliva, saj je njegova izpostavljenost zelo kratka.«).

Predstavnika v sklopu atrakcij organizirata tudi predavanja glede ohranjanja divjih živali in naravovarstva po različnih osnovnih šolah, pri čemer predstavnik ZOO Parka Rožman opozori,

da morajo biti ta predavanja zaradi krutih preteklosti njihovih živali ustrezno prilagojena otrokom. Tudi v društvu Morigenos so prepričani, da je treba z ozaveščanjem o problematiki neetičnih atrakcij začeti že zelo zgodaj. Zato tudi sami svoja predavanja in izobraževanja izvajajo za vse starostne skupine, saj opažajo, da se tej tematiki v šolah ne daje skoraj nič poudarka (R3: »[...] naprej smo nekatere probleme uspešno rešili oziroma jih bolje izpostavili oziroma ozavestili, kot sta recimo problematika krzna in cirkusov. So se pa pojavile neke nove zadeve, ki prej sploh obstajale niso, recimo wildlife selfiji [...].«). V društvu namreč opažajo, da so se nekaterim obiskovalcem, ki so njihova predavanja poslušali v otroštvu, določene stvari dejansko vtisnile v sistem vrednot (R3: »[...] banalnosti kot je, da se plastične vrečke ne meče v morje, ker jo lahko morska želva ali delfin pojesta in zaradi tega potem pogineta.«).

3.3.7 Spremembe v odnosu obiskovalcev do naravovarstva

Vsi trije respondenti pravijo, da nimajo konkretnih informacij glede tega, ali obisk atrakcij oziroma društva ter interpretacija in izobraževanje, ki so ga obiskovalci deležni, spremenijo njihov odnos do naravovarstva. Vendar so vsi trije respondenti že opazili posamezne pozitivne spremembe pri stališčih in prepričanjih določenih obiskovalcev glede problematik, ki jih v sklopu atrakcij izpostavljajo. V ZOO Parku Rožman so take spremembe opazili predvsem pri obiskovalcih, ki so znova obiskali njihov park (R2: »Jaz zelo hitro, ko vidim da je nekdo povratnik, »sprovociram« s kakšnimi vprašanji, odgovori. In vidim, da razmišlja drugače kot prvič [...].«). Medtem ko predstavnica CRARC največ takih pozitivnih sprememb opazi pri prostovoljcih, ki z rešenimi živalmi preživijo več časa. V društvu Morigenos te spremembe najpogosteje zaznajo preko določenih anekdot in povratnih informacij obiskovalcev (R3: »[...] preden je recikliranje in ločevanje odpadkov postalo zakonsko obvezno, da so se s tem konceptom dejansko prvič srečali pri nas.«).

Pri tem predstavnik društva Morigenos izpostavi, da je veliko njihovih obiskovalcev že pred obiskom društva močno okoljsko ozaveščenih. Pri slednjih ta sprememba v odnosu do naravovarstva ni tako očitna. Na drugi strani pa je določen delež ljudi, pri katerih opazijo pozitivne spremembe pri odnosu (R3: »[...] v pogledih na ujetništvo živali ali na to, kako se jim je potrebno približevati, da je prav, da pustimo živali, da gredo naprej same svojo pot, če se nam same ne približajo.«).

3.3.8 Povzetek ugotovitev

Povzetek, ki sledi, se nanaša na odgovore in razmišljanja ponudnikov TTDŽ atrakcij in predstavnika naravovarstvene organizacije – društva Morigenos. Slednje deluje z namenom raziskovanja in ohranjanja morskih sesalcev in njihovega okolja v slovenskem morju, medtem ko je glavni namen obeh atrakcij nudenje doma in pomoči osirotelim, poškodovanim ali

zlorabljenim živalim. Čeprav njuna osnovna dejavnost ni neposredno povezana s turizmom, izvajata obe tudi turistične aktivnosti in predstavljata s tem zanimivo turistično atrakcijo za domače in tuje turiste. Dotične aktivnosti so predvsem vodeni ogledi po zavetiščih in možnost prostovoljskega turizma, v sklopu katerega obiskovalci prostovoljno delo v zavetiščih kombinirajo z drugimi turističnimi aktivnostmi.

Večina živali, ki je nastanjenih v njihovih zavetiščih, ima tragično preteklost, ki je največkrat povezana z različnimi oblikami neetičnega odnosa človeka do živali – cirkusi, ilegalna trgovina z divjimi živalmi, neetične turistične atrakcije. Nobena atrakcija ni financirana s strani zunanjega financerja. Glavni vir dohodka so prostovoljni prispevki obiskovalcev in prostovoljcev ter druge oblike donacij. Društvo pa je financirano preko nacionalnih in evropskih razpisov, donacij, poletnih raziskovalnih taborov, letnih članarin in posebne sheme posvojitve delfina. Slednja predstavlja poleg vira financiranja tudi način kako približati življenje delfinov obiskovalcem na bolj osebni način.

Atrakciji imata sprejete številne ukrepe, s katerimi poskušajo čim bolj zmanjšati negativen vpliv obiskovalcev na njihove živali. Pri tem oba izpostavita pomembnost vodenih ogledov, s katerimi imajo najboljši nadzor nad obnašanjem obiskovalcev do živali. Hkrati pa lahko preko interpretacije, zgodb in pojasnil obiskovalce izobrazijo in vplivajo na njihovo razmišljanje o problematikah, s katerimi se soočajo divje živali. Vplive poskušajo omejiti tudi z različnimi oblikami fizičnih ovir ter postavitvijo prostorov v kletkah živali, kamor se lahko slednje umaknejo pred očmi obiskovalcev. Pri določenih aktivnostih, ki jih izvaja društvo, lahko sodelujejo tudi turisti, vendar je pri tem vse podrejeno raziskovalnemu delu in se aktivnosti izvajajo na način, da je človeški vpliv na živali najmanjši možen. Turistom je zato onemogočena kakršnakoli neposredna interakcija z delfini.

Spletno stran in družbene medije atrakciji uporabljata predvsem za lastno promocijo in predstavitev preteklosti živali, ki so pri njih nastanjane. CRARC na svoji spletni strani izpostavi tudi problematike, ki se na Kostariki pojavljajo v zvezi z divjimi živalmi. Prav tako na težave, s katerimi se soočajo delfini, na svoji spletni strani izpostavljajo tudi pri društvu Morigenos. Zaradi finančne stiske del svojih prihodkov ne namenjata naravovarstvenih organizacijam in raziskavam. CRARC prispeva k slednjim na praktičen način, ko omogoča študentom ustreznih smeri izvajanje pregledov in testov na vzorcih krvi, blata ali krzna živali ter s sajenjem avtohtone flore na območju zavetišča. Razlike med obiskovalci so v obeh primerih zelo očitne. Nekateri obiskovalci se že pred obiskom atrakcije pozanimajo, za kakšno vrsto atrakcije gre, in kaj bodo lahko tam videli. Drugi pa pridejo na ogled atrakcije popolnoma neinformirani, kar se velikokrat pokaže tudi v njihovem ignorantskem in neprimernem obnašanju med obiskom atrakcije. ZOO Park Rožman ni vključen v nobeno krovno organizacijo, ki bi povezovala tovrstne atrakcije. CRARC pa je z drugimi atrakcijami povezan preko dela kostariške vlade, ki ureja to področje. V nasprotju z atrakcijama, društvo Morigenos sodeluje z različnimi drugimi

naravovarstvenimi organizacijami in zvezami, tako v Sloveniji kot tudi v tujini. Odnos med atrakcijama/društvom ter člani lokalne skupnosti varira od nevtralnega do pozitivnega. Nikoli pa ni bil ta odnos negativen.

Pomembnost interpretacije kot dela turistične izkušnje obiskovalcev izpostavi oba predstavnika atrakcij, saj menita, da je to najbolj učinkovit način, kako obiskovalcem predstaviti namen delovanja tovrstnih zavetišč, izpostaviti problematiko neetične rabe divjih živali ter z resničnimi zgodbami o težki preteklosti njihovih živali prikazati posledice teh dejanj.

Ozaveščanje obiskovalcev glede določene problematike je tudi v društvu Morigenos obvezen del kurikulumu na vseh predavanjih in seminarjih, saj predstavnik društva meni, da je ravno nevednost ljudi razlog za to, da se slednji udeležujejo neetičnih TTDŽ atrakcij. Zato tovrstno problematiko še toliko bolj izpostavljajo. Pri tem so vsi trije respondenti že opazili pozitivne spremembe pri stališčih in prepričanjih posameznih obiskovalcev glede živalskih problematik, ki jih gre po njunem mnenju pripisati tudi ustrezni interpretaciji oziroma izobraževanju med obiskom atrakcij/društva.

3.5 Diskusija

Namen magistrskega dela je bil ugotoviti, kako in na kakšen način zmanjšati neetično uporabo divjih živali za turistične namene. V nadaljevanju sledi diskusija, pri kateri sem teoretična dognanja iz obstoječih virov in literature prepletel z ugotovitvami lastne kvalitativne raziskave, ki je neposredno vključevala tri skupine deležnikov na področju TTDŽ – turiste, ponudnike in naravovarstvene organizacije. Posredno pa so bili v raziskavi zastopani tudi cilji divjih živali, saj velja splošno prepričanje, da se njihovi cilji navezujejo na cilje naravovarstvenih organizacij (Higginbottom, 2004).

Ključna ugotovitev je, da lahko k zmanjšanju neetične uporabe divjih živali za turistične namene na različne načine prispevajo vse tri skupine deležnikov, ki so bile zajete v raziskavi. Pristope, ki sem jih identificiral v okviru raziskave, predstavljam v tabeli 4. S tem je bil namen magistrskega dela dosežen.

Tabela 4: Pristopi k zmanjšanju uporabe divjih živali za turistične namene

Skupina deležnikov	Ključen pristop
Turisti/obiskovalci	Večja samoinformiranost pred obiskom atrakcij.
Etične TTDŽ atrakcije	Kakovostna interpretacija s poudarkom na čustveni komponenti.
Naravovarstvene organizacije	Ozaveščanje o problematiki neetičnih TTDŽ atrakcij.

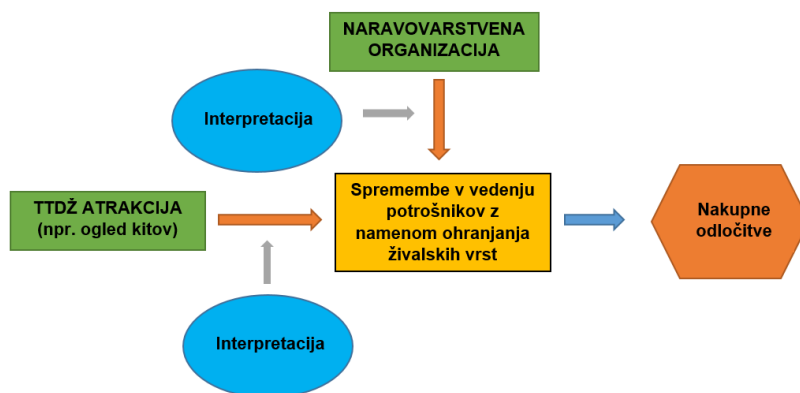
Vir: lastno delo.

Ugotavljam, da je eden izmed ključnih pristopov k zmanjšanju neetične uporabe divjih živali za namene turizma kakovostna **interpretacija**, ki lahko k temu prispeva na dva različna načina. Kot prvo, različne oblike interpretacije služijo ponudnikom TTDŽ atrakcij kot sredstvo za lažji nadzor nad turisti med obiskom atrakcije. To v praksi pomeni, da lahko ponudniki hitreje in bolj učinkovito preprečijo ter vplivajo na neprimerno, nezaželeno obnašanje turistov do živali in s tem zmanjšajo negativne vplive turistične aktivnosti nanje. Tovrsten pristop k trajnostnemu managementu TTDŽ atrakcij opredelijo tudi Higginbottom, Green in Northrope (2003), ko pravijo, da mora imeti ponudnik vedno nadzor nad vedenjem obiskovalcev, ki bi lahko motilo divje živali. Tudi Reynolds in Braithwaite (2001) izpostavita pomembnost tega pristopa in zanj uporabita izraz intelektualna kontrola. Slednje se poleg fizične kontrole (dodatne ograde, informacijske table, onemogočanje neposredne interakcije z živalmi) z namenom zmanjšanja negativnih vplivov obiskovalcev na živali poslužujejo tudi v ZOO Parku Rožman, CRARC in pri (turističnih) aktivnostih društva Morigenos.

Kot drugo imata kvalitetna interpretacija s strani ponudnikov TTDŽ in predvsem njena čustvena komponenta močan vpliv na splošen odnos obiskovalcev do naravovarstva in ohranjanja živalskih vrst (Jacobs & Harms, 2014). Pri tem ugotavljam, da ima interpretacija v sklopu naravovarstvenih organizacij prav tako določen vpliv na odnos turistov do naravovarstva, saj tudi predstavnik društva Morigenos opaža pozitivne spremembe pri odnosu obiskovalcev do naravovarstva po obisku njihovih aktivnosti, predvsem na področju ločevanja odpadkov in bolj odgovornega odnosa obiskovalcev do živali. Jacobs in Harms (2014) sta mnenja, da se lahko spremembe pri nekaterih izrazijo tudi v potencialnem glasovanju za politične stranke, ki so okoljsko naravnane, in v donacijah za iniciative s tega področja.

Spremembe v odnosu se pogosto kažejo tudi pri nakupnih odločitvah potrošnikov. Ena izmed teh je tudi odločitev za neobiskovanje neetičnih TTDŽ atrakcij oziroma atrakcij, ki ne prispevajo k naravovarstvu. Z namenom boljšega razumevanja predstavljam vpliv interpretacije na zmanjšanje neetične uporabe divjih živali v obliki modela na sliki 6. Slednjega sem zasnoval tako, da sem konceptualni okvir (Harms, 2011), ki je bil predstavljen v teoretičnem uvodu (v pod poglavju 1.3) nadgradil z ugotovitvami iz lastne raziskave.

Slika 6: Vpliv interpretacije

Prerejeno po Harms (2011, str. 14).

Pomembnosti vpliva interpretacije, ki sem ga predstavil z modelom, se v sklopu svojih atrakcij oziroma društva zavedajo vsi trije respondenti. Ravno zato predstavlja interpretacija osrednji del njihovih turističnih aktivnosti. Pri tem ugotavljam, da je glede komponent interpretacije, ki jih opredelita Jacobs in Harms (2014), pri obeh TTDŽ atrakcijah izpostavljena predvsem čustvena komponenta interpretacije (empatija do tragičnih življenjskih zgodb njihovih živali), pri društvu Morigenos pa komponenta znanja in odgovornosti.

Številni avtorji pogosto izpostavljajo problematiko nevednosti in neznanja turistov, ki obiskujejo neetične TTDŽ atrakcije. Po nekaterih raziskavah se jih kar 80 odstotkov ne zaveda, da prihaja v sklopu tovrstnih atrakcij do neetičnega odnosa do živali (Moorhouse, Dahlsjö, Baker, D'Cruze & Macdonald, 2015). To dejstvo se je izpostavilo tudi v sklopu fokusne skupine, saj se velika večina udeležencev ne zaveda tega problema in posledic, ki jih imajo takšne turistične prakse tako na posamezne živali kot tudi na celotne živalske populacije.

Ugotavljam, da sta nevednost in neznanje turistov povezana s predhodnim **samoinformiranjem** turistov glede etičnosti atrakcije, ki jo nameravajo obiskati. Rezultati fokusne skupine so namreč pokazali, da se večina tistih turistov, ki se niso zavedali neetičnih turističnih aktivnosti, ni pred samim obiskom atrakcije pozanimala, kakšno vrsto atrakcije bodo obiskali ter ali prihaja v sklopu dotične do neetičnega odnosa do živali. Slabo informiranost obiskovalcev pred obiskom atrakcije izpostavlja tudi ponudnika TTDŽ atrakcij, saj pravita, da pride veliko obiskovalcev k njim popolnoma brez kakršnihkoli informacij, kar se kasneje včasih pokaže tudi v neprimernem odnosu in obnašanju do živali, kar je v primeru obeh atrakcij, ki primarno služita kot zavetišče za zlorabljene živali, še posebej sporno.

Ključno pri tem je, da bi skoraj vsi udeleženci spremenili svojo odločitev glede obiska atrakcije, če bi izvedeli, da prihaja v okviru slednje do neetične uporabe živali. Le pri treh udeležencih fokusne skupine bi bilo to odvisno od stopnje neetičnosti, ki so ji živali izpostavljene. Pri tem

bi izpostavil zanimivo dilemo glede koncepta etičnosti, ki sem jo zaznal med udeleženci fokusne skupine, in ji je v literaturi s področja TDDŽ posvečeno zelo malo raziskav.

Ugotavljam namreč, da imajo obiskovalci različna merila glede etičnosti. Kar nekaj udeležencev ne vidi v TTDŽ atrakcijah nič spornega in neetičnega, vse dokler ne prihaja do očitnega in nazornega mučenja in trpinčenja živali. In zato posledično nimajo niti slabe vesti po obisku atrakcije. Medtem ko drugim udeležencem že dejstvo, da se atrakcija odvija v živalim nenaravnem okolju ali da je morala žival skozi določeno vzgojo, predstavlja neetičen odnos do živali. Dejansko pa so oblike neetičnega odnosa ljudi do živali v okviru TTDŽ atrakcij v praksi zelo različne in niso vedno povezane z očitnim mučenjem živali. Knight in Cole (1995) pravita, da lahko že prepogoste motnje vsakodnevnih aktivnosti živali povzročajo negativne vplive, ki se pokažejo v spremembi prehranjevalnih navad, zapuščanju habitatov in podobno. Če se tovrstni vplivi akumulirajo in ponavljajo lahko to vodi do sprememb v živalskih populacijah ali celo do sprememb v celotni živalski združbi, kar bi imelo strahotne posledice za cel ekosistem.

Poleg tega ugotavljam, da sta nevednost in neinformiranost turistov pred obiskom atrakcij v določeni meri povezana s slabim **ozaveščanjem** javnosti glede obravnavane problematike. Do te ugotovitve sem prišel na podlagi analize odgovorov udeležencev fokusne skupine, saj ni skoraj nihče izmed njih pri pouku, iz tiskanih ali elektronskih medijev dobil kakršnihkoli informacij v povezavi s TTDŽ atrakcijami. Vse znanje in informacije, ki jih imajo o TTDŽ atrakcijah, izhajajo iz njihovih lastnih izkušenj s slednjimi.

Problem slabega ozaveščanja o dotični problematiki potrdi tudi predstavnik društva Morigenos, ki meni da so določene tematike, povezane z neetično uporabo živali (krzno, cirkusi) v šolah sicer dobro ozaveščene, a se moramo zavedati, da se pojavljajo nove nepravilnosti na področju odnosov do živali, ki jim je potrebno posvetiti pozornost. Ena izmed teh so v zadnjem času tudi selfiji z divjimi živalmi, ki večini turistov delujejo popolnoma neškodljivo, a je ozadje tovrstnih atrakcij v veliki meri povezano z ilegalno trgovino in neetičnim odnosom do divjih živali. Tudi predstavnica CRARC poudari, da so tudi nekatere rešene živali, ki so nastanjene pri njih, bile v preteklosti uporabljane prav za to aktivnost. Zaradi psihičnih in fizičnih travm, ki so jih pri tem utrpeli, pa je njihova vrnitev v naravo nemogoča.

Respondenti menijo, da moramo z ozaveščanjem javnosti glede neetičnih TTDŽ atrakcij začeti že pri majhnih otrocih in nadaljevati pri vseh starostnih skupinah. S tem namenom vsi trije po različnih šolah aktivno izvajajo predavanja in izobraževanja, katerih del je posvečen tudi problematiki neetičnih TDDŽ atrakcij. Pomembnost in vpliv ozaveščanja mladih še posebej izpostavi predstavnik društva Morigenos, ki na podlagi lastnih izkušenj prepoznava, da so se določene stvari, ki so jih njihovi obiskovalci v otroštvu poslušali na njihovih predavanjih, dejansko nekaterim vtisnile v njihov vrednostni sistem.

Pri ozaveščanju javnosti je pomembno, da poleg vseh neetičnih TTDŽ atrakcij turistom predstavijo tudi dobre prakse na tem področju. Obstajajo namreč številne atrakcije, v okviru katerih ne prihaja do neetičnega odnosa do živali. Tovrstne atrakcije naj bi po nekaterih raziskavah predstavljale 25 odstotkov vseh TTDŽ atrakcij in so odlična alternativa za tiste obiskovalce, ki se želijo udeleževati TTDŽ atrakcij na bolj etičen način (World Animal Protection, 2014). Številne izmed njih s finančnimi prispevki, praktičnimi prispevki, izobraževanjem in socio-ekonomskimi spodbudami prispevajo tudi k naravovarstvu in ohranjanju živalskih vrst (Higginbottom, Northrope & Green, 2001).

Z vlečenjem vzporednic med znanstvenimi in strokovnimi dognanji o značilnostih etičnih TTDŽ atrakcij ter značilnostmi obeh atrakcij, ki sta bili vključeni v raziskavo, ugotavljam, da tudi ZOO Park Rožman in CRARC predstavljata eno izmed tovrstnih atrakcij. Na podlagi lastne raziskave in pregleda literature sem izluščil in identificiral pet ključnih značilnosti, ki naj bi jih posedovala etična TTDŽ atrakcija.

Dotične značilnosti, ki so lahko turistom v pomoč pri prepoznavanju alternativnih, bolj trajnostnih TTDŽ atrakcij, so:

- personaliziran pristop (manjše skupine), ki vedno vključuje ustrezno interpretacijo;
- onemogočena neposredna interakcija z divjimi živalmi (jahanje, dotikanje, hranjenje, objemanje in podobno);
- izobraževanje in ozaveščanje o splošnih naravovarstvenih problematikah (izguba biotske pestrosti, problematika plastike v oceanih, izsekavanje deževnih gozdov in podobno);
- transparentno financiranje (obiskovalci imajo dostop do informacij o tem, kam so šle njihove donacije, prostovoljni prispevki in podobno);
- ne vključujejo in ne spodbujajo nenaravnega obnašanja divjih živali (predstave z živalmi, prekinitev migracijskih poti živali, hranjenje živali s človeško hrano in podobno).

3.6 Priporočila za ključne deležnike

Eden izmed namenov magistrskega dela je, da služi tudi kot sredstvo za ozaveščanje javnosti o problematiki neetičnih TTDŽ atrakcij. Hkrati pa predstavlja praktičen vodnik za turiste, ki na svojih potovanjih ne želijo podpirati tovrstnih aktivnosti. Ugotavljam, da se večina izmed njih sploh ne zaveda problematike neetične uporabe živali na področju TTDŽ in se posledično pred obiskom atrakcije niti ne pozanima o (ne)etičnosti atrakcije. Turistom zato svetujem naj se pred obiskom katerekoli TTDŽ atrakcije pozanimajo in raziščejo, za kakšno vrsto atrakcije gre. Informacije naj pridobijo iz različnih virov (spletni forumi, prijatelji in znanci, komentarji na družbenih medijih in podobno), saj se s tem lahko vsaj delno izognejo morebitnemu zelenemu zavajanju, ki je pri tovrstnih atrakcijah dokaj pogosta praksa. Poleg tega pa jim svetujem, naj kakršnekoli lastne izkušnje z neetičnim odnosom do živali v okviru TTDŽ atrakcij vedno delijo

z drugimi turisti na spletnih forumih in družbenih medijih in s tem prispevajo k zmanjšanju obiska neetičnih TTDŽ atrakcij, saj večina tistih turistov, ki se pred obiskom samoinformira, informacije o dotičnih poišče ravno na različnih spletnih platformah.

Ponudnikom etičnih TTDŽ atrakcij in naravovarstvenim organizacijam svetujem, da naj pri obisku turistom čim bolj temeljito predstavijo obravnavano problematiko. Poleg tega jim predlagam, da naj v sklopu interpretacije podajo tudi smernice, ki jih lahko turisti pred obiskom TTDŽ atrakcije uporabijo, če niso prepričani, ali gre pri atrakciji, ki jo želijo obiskati, za neetičen odnos do živali. Hkrati ponudnikom TTDŽ atrakcij še posebej svetujem, naj se pri izvajanju aktivnosti čim bolj osredotočijo na kakovostno interpretacijo in njeno čustveno komponento, saj je ta eden izmed dejavnikov, ki vplivajo na odnos turistov do naravovarstva in posledično zmanjšanja negativnih vplivov turizma na divje živali. Sicer pa prispeva kakovostna interpretacija tudi k zadovoljstvu turistov s celotno storitvijo, kar posledično pomeni brezplačno trženje od ust do ust in možnost za boljše poslovanje.

Povezanost in sodelovanje različnih ponudnikov TTDŽ atrakcij je zelo šibko, oziroma ga praktično ni. Prav tako je šibka tudi povezanost med ponudniki in naravovarstvenimi organizacijami. Pri tem so prizadevanja obeh skupin deležnikov na področju TTDŽ enaka – zmanjšati neetično uporabo divjih živali in prispevati k naravovarstvu ter ohranjanju biotske pestrosti. Na tej točki vidim ogromen potencial za možnost povezovanja teh skupin deležnikov, predvsem pri naslavljanju problema premajhne ozaveščenosti ljudi o neetičnih TTDŽ atrakcijah. Možnost sodelovanja vidim v skupnih projektih in kampanjah ozaveščanja, ki bi jih lahko izvajali na različne načine. Skupna predavanja in izobraževanja po osnovnih in srednjih šolah, skupne kampanje z zvezdniki in t. i. spletnimi vplivneži, medijske kampanje, organizacija informativnih dni na temo živali v svetu turizma in podobno. Priložnost za sodelovanje vidim tudi s potovalnimi agencijami, ki bi lahko v svoje potovalne pakete in aranžmaje vključevale zgolj obiske etičnih TTDŽ atrakcij in svojo izbiro potrošnikom ustrezno pojasnile z znanstvenimi in strokovnimi dognanji.

S tem ko bi se vedno več ljudi zavedalo obravnavane problematike in poskušalo tudi aktivno zmanjšati neetično uporabo divjih živali, bi imele tudi naravovarstvene organizacije večjo moč vpliva na ustrezne regulatorne organe. Tovrstna praksa se je v preteklosti že izkazala za uspešno pri prepovedi cirkusov, ko so vlade številnih držav zaradi vedno večjih pritiskov javnosti in naravovarstvenih organizacij prepovedale gostovanja cirkusov z divjimi živalmi. Na podoben način pa so zaradi pritiskov javnosti številne svetovne države prepovedale tudi krznarske farme.

3.7 Predlogi za nadaljnje raziskovanje

Zaradi vse večjega zanimanja za TTDŽ se bodo na tem področju odprle številne možnosti za raziskovanje. Številni avtorji opozarjajo, da se večina študij na temo vplivov TTDŽ na okolje

in živali osredotoča predvsem na negativne vplive. Zato je prva priložnost, ki jo vidim, v raziskovanju in prepoznavanju pozitivnih vplivov tovrstega turizma, ki lahko zelo učinkovito prispeva k naravovarstvu in ohranjanju ogroženih živalskih vrst.

Vidik turistov sem v sklopu raziskave pridobil s pomočjo fokusne skupine. Pri tem se je izkazalo, da je večina sodelujočih v svojem vsakdanjem življenju močno okoljsko ozaveščenih in se zato njihov odnos do naravovarstva po obisku TTDŽ atrakcij ni spremenil. Možnost za nadgradnjo vidim v tem, da bi fokusno skupino z enakimi vprašanji izvedel z dvema različnima skupinama udeležencev. Prvo skupino bi predstavljale osebe, ki so okoljsko ozaveščene, drugo pa osebe, ki to niso. S tem bi dobil uvid v to, do kakšne mere so obiski neetičnih TTDŽ atrakcij in stališče do slednjih povezani s splošno okoljsko ozaveščenostjo sodelujočih v raziskavi.

Na področju TTDŽ deluje več skupin deležnikov, vendar sem smatral, da bi bila vključitev vseh skupin v empirično raziskavo na tej stopnji količinsko preobsežna. Zato vidim tu priložnost za nadaljnje raziskovanje in nadgradnjo magistrskega dela s tem, da bi proučil, kako in na kakšen način lahko ostali deležniki (vladne agencije odgovorne za planiranje in promocijo turizma, lokalna skupnost in okoljski managerji) prispevajo k zmanjšanju neetične uporabe divjih živali za namene turizma. Pri tem bi bilo zanimivo raziskati in primerjati tudi regulacije na področju TTDŽ v različnih svetovnih državah.

SKLEP

Človeška potreba po stiku z naravo se zaradi urbanizacije okolja vedno bolj izraža na potovalnih odločitvah turistov po celem svetu, saj se slednji pogosto odločajo za obiskovanje neokrnjenih habitatov, še posebej če so ti povezani z redkimi in zanimivimi predstavniki živalskih vrst (Orams, 2002). Tovrstne potovalne aktivnosti potekajo v okviru turizma, ki temelji na divjih živalih, in naj bi že leta 1992 predstavljal med 20 in 40 odstotki svetovnega turizma (Filion, Foley & Jacquemot, 1994).

Atrakcije TTDŽ se v osnovi delijo na tiste, pri katerih interakcija z divjimi živalmi poteka v njihovem naravnem okolju, in tiste, kjer prihaja do interakcije v umetno ustvarjenih okoljih (Moorhouse, Dahlsjö, Baker, D'Cruze & Macdonald, 2015). Na žalost prihaja v okviru številnih atrakcij iz obeh skupin do neetične uporabe in odnosa do divjih živali, kar predstavlja tisto temno stran TTDŽ, ki je turistom pogosto skrita oziroma prirejena. To je eden izmed razlogov, da se velika večina turistov te problematike sploh ne zaveda in brez slabe vesti obiskuje neetične atrakcije.

Z raziskavo sem ugotovil, da se nevednost turistov pogosto izraža v tem, da se turisti pred obiskom sploh ne informirajo glede (ne)etičnosti atrakcije, ki jo želijo obiskati. Pri tem je problem v tem, da v okviru nekaterih atrakcij ne prihaja do neposrednega mučenja in zlorab

živali, temveč se neetični odnos kaže, recimo, v prepogosti motnji vsakodnevnih aktivnosti divjih živali, kar številnim turistom deluje popolnoma neškodljivo, a so raziskave pokazale, da imajo lahko takšne motnje negativen vpliv na celotne živalske združbe (Knight & Cole, 1995). Raziskava je pokazala, da turisti neetične turistične atrakcije povezujejo večinoma z očitnim mučenjem in zlorabljanjem divjih živali, in zato na primer v ujetništvu divjih živali (brez očitnega mučenja/zlorabljanja) ne vidijo nič spornega. Pri tem pa se ne zavedajo vseh negativnih posledic, ki jih ima ujetništvo za divje živali.

Ugotavljam, da so ljudje na splošno premalo ozaveščeni o tej tematiki, saj se tako v medijih kot tudi v šolskih kurikulumih izpostavljata predvsem problematiki cirkusov in krzinarske industrije. Pri ozaveščanju bi morale glavno vlogo prevzeti naravovarstvene organizacije in etične TTDŽ atrakcije, ki lahko preko izobraževanj in predavanj izpostavijo dotično problematiko in ljudem predstavijo bolj etične alternative. Pri tem bi se lahko posluževali tudi družbenih medijev, saj so raziskave pokazale, da se pri deljenju znanstvenih in strokovnih dognanj preko njih družbeni učinek publikacij o pomenu naravovarstva močno poveča (Darling, Shiffman, Côté & Drew, 2013).

Etične atrakcije TTDŽ se morajo pri reševanju obravnavane problematike osredotočiti predvsem na kakovostno interpretacijo, s katero lahko svojim obiskovalcem na bolj osebni način približajo problem neetične uporabe divjih živali. Pri tem mora biti še posebej izpostavljena čustvena komponenta, ki dokazano najbolj pozitivno vpliva na odnos obiskovalcev do naravovarstva. Aktivno ozaveščanje javnosti pa je tisti pristop, s katerim lahko naravovarstvene organizacije aktivno prispevajo k zmanjšanju dotične problematike.

Zaradi obsežnosti raziskave sem vanjo vključili tri ključne skupine deležnikov na področju TTDŽ. Kot nadgradnjo magistrskega dela in možnost za nadaljnjo raziskavo vidim vključitev tudi preostalih skupin deležnikov. S tem bi problematiko neetičnih atrakcij raziskal na še bolj holističen način.

LITERATURA IN VIRI

1. Aas, C., Ladkin, A. & Fletcher, J. (2005). Stakeholder collaboration and heritage management. *Annals of Tourism Research*, 32, 28–48.
2. Adams, W. C. (2015). Conducting Semi-Structured Interviews. V J.S. Wholey, H.P. Harty & K.E. Newcomer (ur.), *Handbook of Practical Program Evaluation* (str. 492–505). San Francisco: Jossey-Bass.

3. Alkhafaji, A. F. (1989). *A stakeholder approach to corporate governance: Managing in a dynamic environment*. New York: Quorum Books.
4. Alpers, A. (1963). *The Dolphins*. London: John Murray.
5. Ballantyne, R., Packer, J. & Falk, J. (2011). Visitors' learning for environmental sustainability: testing short- and long-term impacts of wildlife tourism experiences using structural equation modelling. *Tourism Management*, 32, 1243–1252.
6. Bhatnagar, S. (2019). *The Dark Truth Behind Kopi Luwak, the World's Most Expensive Coffee*. Pridobljeno 22. oktobra 2020 iz <https://www.onegreenplanet.org/animalsandnature/dark-truth-behind-kopi-luwak-expensive-coffee/>
7. Birtles, A., Valentine, P. & Curnock, M. (2001). *Wildlife Tourism Research Report Series No. 11, Status Assessment of Wildlife Tourism in Australia Series, Tourism Based on Free-Ranging Marine Wildlife: opportunities and responsibilities*. Gold Coast: CRC for Sustainable Tourism
8. Brown, V. (2017). *Ethical Wildlife Selfies*. Pridobljeno 9. novembra 2020 iz <https://www.responsiblevacation.com/vacations/south-america/travel-guide/ethical-wildlife-selfies>
9. Busnel, R. G. (1973) Symbiotic relationship between man and dolphins. *Transactions of the New York Academy of Sciences*, 11(35), 112–131.
10. Byloos, M. (2016). *The Very Interesting History of Kopi Luwak: Coffee Made by Civets*. Pridobljeno 22. oktobra 2020 iz <https://theexoticbean.com/blog/coffee-types/history-kopi-luwak-coffee-from-civets/>
11. Carder, G., Proctor, H., Schmidt-Burbach, J. & D'Cruze, N. (2016). The Animal Welfare Implications of Civet Coffee Tourism in Bali. *Animal Welfare*, 25(2), 199–205.
12. Carder, G., Plese, T., Machado, F., Paterson, S., Matthews, N., McAnea, L. & D'Cruze, N. (2018). The impact of selfie tourism on the behaviour and welfare of brown-throated three-toed sloths. *Sustainability*, 8(11), 216.
13. Care for the Wild International. (2008). *Exploiting the tiger - Illegal trade, animal cruelty and tourists at risk at the tiger temple*. Pridobljeno 11. oktobra 2020 iz https://issuu.com/bornfreeuk/docs/tigertemplereport08_final_v11

14. Christian, P. (2014). *The Barbaric Tradition of 'Breaking the Spirit' of Elephants for Their Use in the Tourism Industry*. Pridobljeno 2. septembra 2020 iz <https://www.onegreenplanet.org/animalsandnature/breaking-the-spirit-of-elephants-for-use-in-the-tourism-industry/>
15. Cohen, E. (2013). Buddhist Compassion and Animal Abuse in Thailand's Tiger Temple. *Society and Animals*, 21(3), 266–283.
16. Community Baboon Sanctuary. (2015). *About the CBS*. Pridobljeno 10. novembra 2020 iz <https://web.archive.org/web/20150914161455/http://www.howlermonkeys.org/about-the-cbs/>
17. Cong, L., Wu, B., Morrison, A. M., Shu, H. & Wang, M. (2014). Analysis of Wildlife Tourism Experiences with Endangered Species: An Exploratory Study of Encounters with Giant Pandas in Chengdu, China. *Tourism Management*, 40, 300–310.
18. Cowperthwaite, G. (2013). *Blackfish* [dokumentarni film]. New York: Magnolia Pictures.
19. D'Cruze, N., Machado, F. C., Matthews, N., Balaskas, M., Carder, G., Richardson, V. & Vieto, R. (2017). A review of wildlife ecotourism in Manaus, Brazil. *Nature Conservation*, 22, 1–16.
20. D'Cruze, N., Toole, J., Mansell, K. & Schmidt-Burbach, J. (2014). What is the true cost of the world's most expensive coffee?, *Oryx* 48(02), 170–171.
21. Daly, N. (2017). *Exclusive: Instagram Fights Animal Abuse With New Alert System*. Pridobljeno 4. maja 2020 iz <https://news.nationalgeographic.com/2017/12/wildlife-watch-instagram-selfie-tourism-animal-welfare-crime/>
22. Darling, E. S., Shiffman D., Côté I. M. & Drew, J. A. (2013). The role of Twitter in the life cycle of a scientific publication. *Ideas in Ecology and Evolution*, 6, 32–43.
23. DeJonckheere, M. & Vaughn, L. M. (2019). Semistructured interviewing in primary care research: A balance of relationship and rigour. *Family Medicine and Community Health*, 7(2), 1–8.
24. Društvo Morigenos. (2017). *Posvojite delfina iz slovenskega morja*. Pridobljeno 13. oktobra 2020 iz <https://www.morigenos.org/posvojite-delfina-iz-slovenskega-morja/>
25. Eurostat. (2020). *Are you using social networks?*. Pridobljeno 12. oktobra 2020 iz <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20200630-2>

26. Evans, S. (2016). *Good riddance to Thailand's infamous 'tiger temple*. Pridobljeno 11. oktobra 2020 iz <https://theconversation.com/good-riddance-to-thailands-infamous-tiger-temple-60387>
27. Facts and Details. (2012). *Working Elephants: Logging, Trekking, Circuses and Cruel Training Methods*. Pridobljeno 23. oktobra 2020 iz <http://factsanddetails.com/asian/cat68/sub431/item2468.html>
28. Fennell, D. A. (2008). *Ecotourism (Third Edition)*. New York: Routledge.
29. Fennell, D. A. (2012a). Tourism and animal rights. *Tourism Recreation Research*, 37(2), 157–166.
30. Fennell, D. A. (2012b). *Tourism and Animal Ethics*. London: Routledge.
31. Fennell, D. A. (2013). Tourism and animal welfare. *Tourism Recreation Research*, 38(3), 325–340.
32. Filion, F. L., Foley, J. P. & Jacquemot, A. J. (1994). The Economics of Global Tourism. V M. Munasignhe & J. McNeely (ur.), *Protected Area Economics and Policy: Linking Conservation and Sustainable Development* (str. 234–254). Washington DC: World Bank.
33. Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach*. Boston: Pitman.
34. Frendo, D. (2018). *Greenwashing: What It Is & How to Avoid It - Responsible Tourism*. Pridobljeno 4. maja 2020 iz <https://epicureandculture.com/greenwashing/>
35. Galapagos Conservancy. (2019). *Galapagos National Park Rules*. Pridobljeno 25. avgusta 2020 iz <https://www.galapagos.org/travel/travel/park-rules/>
36. Getty, S. (2015). *Swimming With Dolphins: A Well-Meaning but Harmful Practice*. Pridobljeno 20. oktobra 2020 iz http://ethicaltraveler.org/wp-content/uploads/2015/07/Dolphins-ET_final.pdf
37. Giannetta, C. (2018). Increasing the effectiveness of conservation messaging by drawing connections with related political, social and economic issues. *Applied Environmental Education & Communication*, 17(3), 239–253.
38. Gill, J. A., Sutherland, W. J. & Watkinson, A. R. (1996). A method to quantify the effects of human disturbance on animal populations. *Journal of Applied Ecology*, 33, 786–792.

39. Green, R. & Giese, M. (2004). Negative effects of wildlife tourism on wildlife. V K. Higginbottom (ur.), *Wildlife tourism: impacts, management and planning* (str. 81–93). Gold Coast: Common Ground Publishing, CRC for Sustainable Tourism.
40. Green, R. J. & Higginbottom, K. (2001). *Negative Effects of Wildlife Tourism on Wildlife*. Gold Coast: Common Ground Publishing, CRC for Sustainable Tourism.
41. Ham, S. H. & Weiler, B. (2002). Interpretation as the centrepiece of sustainable wildlife tourism. V R. Harris, T. Griffin & P. Williams (ur.), *Sustainable Tourism: A Global Perspective* (str. 35–44). London: Butterworth-Heinemann.
42. Hammitt, W. E. & Cole, D. N. (1987). *Wildland Recreation: Ecology and Management*. New York: John Wiley.
43. Harms, M. (2011). *Interpreting the effectiveness of whale watching*. Wageningen: Wageningen University.
44. Higginbottom, K. (2004). *Wildlife tourism: Impacts, management and planning*. Gold Coast: Common Ground Publishing, CRC for Sustainable Tourism.
45. Higginbottom, K., Green, R. & Northrope, C. (2003). A Framework for Managing the Negative Impacts of Wildlife Tourism on Wildlife. *Human Dimensions of Wildlife*, 8(1), 1–24.
46. Higginbottom, K., Northrope, C. L. & Green, R. J. (2001). *Positive Effects of Wildlife Tourism on Wildlife*. Gold Coast: Common Ground Publishing, CRC for Sustainable Tourism.
47. Hoyt, E. (1996). Whale watching: a Global Overview of the Industry's Rapid Growth and Some Implications and Suggestions for Australia. V K. Colgan, S. Prasser & A. Jeffery (ur.), *Encounters With Whales* (str. 31–36). Canberra: Australian Nature Conservation Agency.
48. Huxley, M. (brez datuma). *Animal Selfies: The Problem With Putting Ego Over Responsibility*. Pridobljeno 23. oktobra 2020 iz <https://greenglobaltravel.com/animal-selfies-ego-over-responsibility/>
49. Jacobs, M. H. & Harms, M. (2014). Influence of interpretation on conservation intentions of whale tourists. *Tourism Management*, 42, 123–131.

50. Kirby, D. (2014). *Here's All the Places Around the World That Ban Orca Captivity*. Pridobljeno 3. septembra 2020 iz <http://www.takepart.com/article/2014/04/10/all-states-countries-and-cities-ban-orcas-captivity>
51. Knight, R. L. & Cole D. N. (1995). Wildlife Responses to Recreationists. V R. L. Knight & K. J. Gutzwiller (ur.), *Wildlife and Recreationists: Coexistence through Management and Research* (str. 51–69). Washington DC: Island Press.
52. Knight, J. (2018). Human-Animal Relations. V H. Callan (ur.), *The International Encyclopedia of Anthropology*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.
53. Kontogeorgopoulos, N. (2009). Wildlife Tourism in Semi-captive Settings: A Case Study of Elephant Camps in Northern Thailand. *Current Issues in Tourism*, 12(5&6), 429–449.
54. Kordeš, U. & Smrdu, M. (2015). *Osnove kvalitativnega raziskovanja*. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
55. La Canna, X. (2015). *Civet cat coffee: A delicious beverage or a case of animal cruelty?* Pridobljeno 11. oktobra 2020 iz <https://www.abc.net.au/news/2015-04-12/cruelty-claims-and-civet-cat-coffee-luwak-from-bali/6386544>
56. Lindberg, K., Enriquez, J. & Sproule, K. (1996). Ecotourism questioned: case studies from Belize. *Annals of Tourism Research*, 23(3), 543–562.
57. Lockyer, C. (1990). Review of incidents involving wild, sociable dolphins, worldwide. V S. Leatherwood & R. R. Reeves (ur.), *The Bottlenose Dolphin* (str. 337–353). San Diego: Academic Press.
58. McNeilage, A. (1996). Ecotourism and mountain gorillas in the Virunga Volcanoes. V V. Taylor & N. Dunstone (ur.), *The Exploitation of Mammal Populations* (str. 334–345). London: Chapman and Hall.
59. Mesec, B. & Lamovec, T. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
60. Mihalič, T. (2016). Sustainable-responsible tourism discourse—Towards ‘responsustainable’ tourism. *Journal of Cleaner Production*, 111(Part B), 461–470.
61. Moorhouse T. P., Dahlsjö C. A. L., Baker S. E., D’Cruze N. C. & Macdonald D. W. (2015). The Customer Isn't Always Right - Conservation and Animal Welfare Implications of the Increasing Demand for Wildlife Tourism. *PLoS ONE*, 10(10).

62. Most Expensive Coffee. (brez datuma). *All About Kopi Luwak – The Most Expensive Coffee In The World*. Pridobljeno 12. septembra 2020 iz <http://www.most-expensive.coffee/>
63. Nekaris, K. A. I., Campbell, N., Coggins, T. G., Rode, E. J. & Nijman, V. (2013). Tickled to death: Analysing public perceptions of ‘cute’ videos of threatened species (slow lorises–*Nycticebus* spp.) on Web 2.0 Sites. *PloS ONE*, 8(7).
64. Orams, M. B. (1997). Historical accounts of human–dolphin interaction and recent developments in wild dolphin based tourism in Australasia. *Tourism Management* 18, 317–326.
65. Orams, M. B. (2002). Feeding wildlife as a Tourism Attraction: A review of Issues and Impacts. *Tourism Management*, 23(3), 281–293.
66. Osterberg, P. & Nekaris, A. (2015). The Use of Animals as Photo Props to Attract Tourists in Thailand: A Case Study of the Slow Loris (*Nycticebus* Spp.). *Traffic Bull*, 27, 13–18.
67. Pearce, P. L. & Moscardo, G. (1998) The role of interpretation in influencing visitor satisfaction: A rainforest case study. V W. Faulkner, C. Tidwell & D. Weaver (ur.), *Progress in Tourism and Hospitality Research. Proceedings of the Eighth Australian Tourism and Hospitality Research Conference* (str. 309–319). Canberra: Bureau of Tourism Research.
68. Pearson, J. (2010). Turning point. Are we doing the right thing? Leadership and prioritisation for public benefit. *Journal of Corporate Citizenship*, 37, 37–40.
69. Post, J. E., Preston, L. E. & Sachs S. (2002). *Redefining the Corporation, Stakeholder Management and Organizational Wealth*. Stanford: Stanford University Press.
70. Prism Environmental Consulting Services. (1988). *Wildlife and tourism in Alberta*. Edmonton: Alberta Tourism.
71. Psihoyos, L. (2009). *The Cove* [dokumentarni film]. Los Angeles: Participant Media.
72. Reynolds, P. C. & Braithwaite, D. (2001). Towards a Conceptual Framework for Wildlife Tourism. *Tourism Management*, 22(1), 31–42.
73. Rizzolo, J. B. & Bradshaw, G. A. (2016). Prevalence and Patterns of Complex PTSD in Asian Elephants (*Elephas maximus*). V N. Bandara, T. Wickramaarachchi & H. N. De Zoysam (ur.), *Asian Elephants in Culture & Nature* (str. 291–297). Šri Lanka: Centre for Asian Studies, University of Kelaniya.

74. Rose, N. A. & Farinato, R. (1995) *The Case Against Marine Mammals in Captivity*. Washington DC: The Humane society of the United States.
75. Rowe, S. (2020). *COVID-19 Has Taken Tourism Down, But Animal Conservation Is Going Down With It*. Pridobljeno 10. februarja 2021 iz <https://therising.co/2020/04/11/covid-19-impacting-animal-conservation/>
76. Sablich, J. (2016). *TripAdvisor to Stop Selling Tickets to Many Animal Attractions*. Pridobljeno 13. oktobra 2020 iz <https://www.nytimes.com/2016/10/11/travel/tripadvisor-to-stop-selling-tickets-to-many-animal-attractions.html>
77. Schmidt-Burbach, J. (2017). *Taken for a ride: The conditions for elephants used in tourism in Asia*. Pridobljeno 11. oktobra 2020 iz https://www.worldanimalprotection.org.au/sites/default/files/media/au_files/taken_for_a_ride_report.pdf
78. Stone, M. L. (2015). *The EPC Global Media Trends Book – Series, Global Social Media Trends 2015*. Pridobljeno 18. oktobra 2020 iz <https://www.shrm.org/ResourcesAndTools/hr-topics/technology/Documents/epc-trends-social-media.pdf>
79. Then, K. L., Rankin, J. A. & Ali, E. (2014). Focus Group Research: what is it and how can it be used?. *Can J Cardiovasc Nurs*, 24(1), 16–22.
80. Tilden, F. (1957). *Interpreting Our Heritage*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
81. Travel Bans. (2021). *Travel Ban, New Rules And Unexpected Flying Restrictions: What Will Tourism Be Like After Coronavirus?*. Pridobljeno 10. februarja 2021 iz <https://travelbans.org/>
82. United Nations. (2012). *The Future We Want*. Pridobljeno 24. septembra 2020 iz <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/733FutureWeWant.pdf>
83. Valentine, P. S. (1992). Nature-based tourism. V B. Weiler in C. M. Hall (ur.), *Special Interest Tourism* (str. 105–127). New York: Bellhaven Press.
84. Vaske, J. J., Whittaker, D., Shelby, B. & Manfredo, M. J. (2002). Indicators and standards: Developing definitions of quality. V M. Manfredo (ur.), *Wildlife viewing in North America: A management planning handbook* (str. 143–171). Corvallis: Oregon State University Press.

85. Vogrinc, J. (2008). *Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
86. Whale and Dolphin Conservation. (brez datuma). *Swimming with Dolphins*. Pridobljeno 12. oktobra 2020 iz <https://us.whales.org/swimming-with-dolphins/>
87. Whiting, A. & Williams, D. (2013). Why people use social media: A uses and gratifications approach. *Qualitative Market Research*, 16(4), 362–369.
88. World Animal Protection. (2014). *Checking out of cruelty: How to end wildlife tourism's holiday horrors*. Pridobljeno 8. oktobra 2020 iz https://www.worldanimalprotection.org.au/sites/default/files/media/au_files/checking_out_of_cruelty_wildcru_edited_0.pdf
89. World Animal Protection. (2016). *Tiger selfies exposed: A portrait of Thailand's tiger entertainment industry*. Pridobljeno 8. oktobra 2020 iz https://www.worldanimalprotection.org.au/sites/default/files/media/nz_files/tiger_selfies_exposed_report.pdf
90. World Animal Protection. (2017). *A close up on cruelty: The harmful impact of wildlife selfies in the Amazon*. Pridobljeno 8. oktobra 2020 iz https://www.worldanimalprotection.org.au/sites/default/files/media/au_files/wildlife_selfie_report_a_close_up_on_cruelty_2017.pdf
91. World Commission on Environment and Development. (1987). *Our Common Future*. New York: Oxford University Press.
92. World Tourism Organization. (2013). *Sustainable Tourism for Development Guidebook*. Madrid: UNWTO.
93. World Travel and Tourism Council. (2017). *Travel & Tourism Economic Impact 2017 Europe LCU*. Pridobljeno 25. septembra 2020 iz https://www.slovenia.info/uploads/dokumenti/raziskave/europelcu2017_1.pdf
94. World Travel and Tourism Council. (2020a). *Economic Impact Reports*. Pridobljeno 3. februarja 2021 iz <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact>
95. World Travel and Tourism Council. (2020b). *Recovery Scenarios 2020 & Economic Impact from COVID-19*. Pridobljeno 3. februarja 2021 iz <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact/Recovery-Scenarios>

96. Zeppel, H. & Muloin, S. (2008). Aboriginal interpretation in Australian wildlife tourism. *Journal of Ecotourism*, 7(2), 116–136.
97. ZOO Park Rožman. (2021). *Park rešenih živali*. Pridobljeno 11. januarja 2021 iz <https://zoo-park-rozman.si/>

PRILOGE

PRILOGA 1: Vodič za fokusno skupino z vprašanji

Pozdravljeni,

moje ime je Nik Jerovšek in trenutno zaključujem študij na podiplomskem programu Turizem na Ekonomski fakulteti v Ljubljani. V sklopu tega pripravljam magistrsko delo z naslovom *Analiza neetične uporabe divjih živali za turistične namene*. Turizem, ki temelji na divjih živalih oziroma t. i. »wildlife« turizem je namreč vedno bolj priljubljena oblika turizma, ki pa ima na žalost tudi svojo temno plat povezano z neetičnim odnosom ljudi do divjih živali, ki so del atrakcij tovrstnega turizma.

S teoretičnim in empiričnim delom želim odgovoriti na ključno raziskovalno vprašanje, kako in na kakšen način zmanjšati neetično uporabo divjih živali za namene turizma.

Osrednji del empiričnega dela predstavlja kvalitativna raziskava, s katero želim preučiti vidik večih skupin deležnikov v »wildlife« turizmu – turistov, ponudnikov in naravovarstvenih organizacij, s čimer želim pridobiti bolj celostno sliko obravnavane problematike.

Vaši odgovori bodo uporabljeni zgolj za namene raziskave. Zagotavljam vam popolno anonimnost in vas prosim za iskrene, neolepšane odgovore. Ker me zanimajo predvsem vaše dejanske izkušnje, stališča in prepričanja, v sklopu današnje fokusne skupine ne obstajajo pravilni ali nepravilni odgovori, temveč samo različna mnenja in razmišljanja.

Moja vloga moderatorja v diskusiji je, da vam zastavljam vprašanja in ohranjam fokus na obravnavani tematiki. Sam v pogovoru ne bom sodeloval. Na vašo željo vam lahko posredujem tudi končne rezultate raziskave.

Splošna vprašanja

1. Kaj veste o neetičnih »wildlife« turističnih atrakcijah?
2. Katere vrste »wildlife« turističnih atrakcij ste v preteklosti obiskali?

Vprašanja (čas pred obiskom »wildlife« turistične atrakcije)

3. Katere so ključne značilnosti, ki jih mora posedovati »wildlife« turistična atrakcija, da se odločite za njen obisk?
4. Ali obstaja katera značilnost, ki vas popolnoma odbije od obiska atrakcije?
5. Ali ste se pred obiskom atrakcije pozanimali glede morebitnih zlorab in neetičnega odnosa do živali, ki so del atrakcije?
6. Kje ste pridobili te informacije o »wildlife« turistični atrakciji?
7. Ali bi oziroma ali ste spremenili svojo odločitev glede obiska atrakcije, če bi/ste med iskanjem informacij zasledili, da slovi dotična atrakcija po neetičnem ravnanju z divjimi živalmi?
8. Ali obstaja večja verjetnost, da bi se odločili za obisk atrakcije, če bi slednja aktivno prispevala k naravovarstvu?
9. Katero vrsto turistične atrakcije bi raje obiskali – etično turistično atrakcijo z zgolj posrednim stikom z živaljo ali neetično turistično atrakcijo, pri kateri bi vam omogočili neposreden stik z živaljo? Zakaj?

Vprašanja (čas med obiskom »wildlife« turistične atrakcije)

10. Ali ste med obiskom atrakcij opazili znake, ki kažejo na neetično ravnanje z živalmi (odnos osebja do živali, kletke, prehrana, pitna voda ipd.)? Kaj ste opazili?
11. Ali ste kljub temu nadaljevali svoj obisk?
12. Ali se vam je kdaj zgodilo, da se je atrakcija, ki ste jo želeli obiskati oglaševala kot živalim in okolju prijazna, a se je na koncu izkazalo, da gre za neetično turistično atrakcijo?
13. Ali ste tekom obiska atrakcije naredili t. i. »wildlife selfie-je« – fotografije, na katerih ste v neposrednem stiku z živalmi?
14. Ali je bilo fotografiranje z živalmi ključen razlog za obisk atrakcije?
15. Ali ste bili tekom obiska atrakcije deležni interpretacije s strani vodiča ali katere druge oblike interpretacije? Kako bi ocenili to interpretacijo?
16. Ali ste poleg plačila vstopnine še kako drugače podprli atrakcijo? Ali veste, v kakšne namene so šli prostovoljni prispevki?

Vprašanja (čas po obisku »wildlife« turistične atrakcije)

17. Ali ste imeli po obisku neetične turistične atrakcije občutek krivde ali občutek zadovoljstva?
18. Ali ste fotografije, ki ste jih pridobili tekom obiska neetičnih atrakcij delili na svojih družbenih omrežjih?
19. Ali ste svojo (negativno) izkušnjo z neetično »wildlife« turistično atrakcijo delili na spletnih forumih, družbenih medijih in s svojo družino ter prijatelji?
20. Ali ste po obisku »wildlife« turistične atrakcije spremenili svoj odnos do naravovarstva in ohranjanja biotske raznovrstnosti?
21. Ali bi se znova odločili za obisk »wildlife« turistične atrakcije, čeprav veste, da prihaja v okviru slednje do neetičnega ravnanja z živalmi?

PRILOGA 2: Vprašalnik z odprtimi odgovori

Pozdravljena gospa R1,

moje ime je Nik Jerovšek in trenutno zaključujem študij na podiplomskem programu Turizem na Ekonomski fakulteti v Ljubljani. V sklopu tega pripravljam magistrsko delo z naslovom *Analiza neetične uporabe divjih živali za turistične namene*. Turizem, ki temelji na divjih živalih oziroma t. i. »wildlife« turizem je namreč vedno bolj priljubljena oblika turizma, ki pa ima na žalost tudi svoj temno plat povezano z neetičnim odnosom do divjih živali, ki so del atrakcij tovrstnega turizma.

S teoretičnim in empiričnim delom želim odgovoriti na ključno raziskovalno vprašanje, kako in na kakšen način zmanjšati neetično uporabo divjih živali za namene turizma.

Osrednji del empiričnega dela predstavlja kvalitativna raziskava, s katero želim preučiti vidik večih skupin deležnikov v »wildlife« turizmu – turistov, ponudnikov in naravovarstvenih organizacij, s čimer želim pridobiti bolj celostno sliko obravnavane problematike.

Vaši odgovori bodo uporabljeni zgolj za namene raziskave.

Ključne ugotovitve in sklepe magistrskega dela (prevedene v angleški jezik) vam lahko na vašo željo pošljem po elektronski pošti.

Splošna vprašanja

1. Kaj je glavni razlog za ustanovitev Animal Rescue Centra? Kakšen je namen delovanja centra?
2. Kakšna je preteklost živali, ki so nastanjene v vašem centru?
3. S strani koga ste financirani?
4. Kakšno vrsto interakcije imajo lahko obiskovalci z vašimi živalmi?
5. S katerimi ukrepi poskušate zmanjšati vpliv obiskovalcev na živali?

Pozitivni vplivi na divje živali in odnos do naravovarstva

6. Na kakšen način vam lahko obiskovalci, poleg finančnih prispevkov, še priskočijo na pomoč?
7. Ali namenite del svojih prihodkov za naravovarstvene raziskave ali katero drugo naravovarstveno aktivnost?
8. Imate v vašem centru sprejet kakšen etični kodeks glede ravnanja z živalmi?
9. Ali uporabljate svoja družbena omrežja in spletno stran zgolj za promocijo centra ali tudi za ozaveščanje javnosti glede pomena ohranjanja naravnega okolja in živali?
10. Ali se vam zdi, da se obiskovalci pred obiskom centra pozanimajo, za kakšno vrsto atrakcije gre? Torej, da pridejo opremljeni z določenimi informacijami glede centra ali pridejo zgolj »pogledati« živali?

Sodelovanje z drugimi deležniki

11. Ali obstaja tudi za manjše »wildlife« turistične atrakcije organizacija/zveza, kot je na primer EAZA (Evropska zveza za živalske vrtove in akvarije, ki spodbuja širjenje izobraževanja o ohranitvi okolja in živalskih vrst v ZOO-jih), v okviru katere bi se lahko povezali in sodelovali z drugimi ponudniki?

12. Kakšen je odnos lokalne skupnosti do centra? Sodelujete s katerim lokalnim podjetjem glede dobave hrane za živali, zdravil, gradnje ograd ipd.?

13. Ali sodelujete s katero nevladno organizacijo na področju naravovarstva?

Pomembnost interpretacije

14. Ali organizirate vodene ogled po centru?

15. Ali svojim obiskovalcem nudite tudi izobraževanje glede ohranjanja živalskih vrst, neetičnega ravnanja z živalmi, neetičnimi »wildlife« turističnimi atrakcijami?

16. Ali menite, da obisk centra in žalostna preteklost živali spremenita splošen odnos obiskovalcev do ohranjanja narave in živali?

PRILOGA 3: Vprašanja za intervju s predstavnikom atrakcije

Splošna vprašanja

1. Kaj je glavni razlog za ustanovitev ZOO Parka Rožman? Kakšen je namen delovanja parka?
2. Kakšna je preteklost živali, ki so nastanjene v vašem parku?
3. S strani koga ste financirani?
4. Kakšno vrsto interakcije imajo lahko obiskovalci z vašimi živalmi?
5. S katerimi ukrepi poskušate zmanjšati vpliv obiskovalcev na živali?

Pozitivni vplivi na divje živali in odnos do naravovarstva

6. Na kakšen način vam lahko obiskovalci, poleg finančnih prispevkov, še priskočijo na pomoč?
7. Ali namenite del svojih prihodkov za naravovarstvene raziskave ali katero drugo naravovarstveno aktivnost?
8. Imate v vašem parku sprejet kakšen etični kodeks glede ravnanja z živalmi?
9. Ali uporabljate svoja družbena omrežja in spletno stran zgolj za promocijo parka ali tudi za ozaveščanje javnosti glede pomena ohranjanja naravnega okolja in živali?
10. Ali se vam zdi, da se obiskovalci pred obiskom parka pozanimajo, za kakšno vrsto parka gre? Torej, da pridejo opremljeni z določenimi informacijami glede parka ali pridejo zgolj na izlet v »živalski vrt«?

Sodelovanje z drugimi deležniki

11. Ali obstaja tudi za manjše »wildlife« turistične atrakcije organizacija/zveza, kot je na primer EAZA (Evropska zveza za živalske vrtove in akvarije, ki spodbuja širjenje izobraževanja o ohranitvi okolja in živalskih vrt v ZOO-jih), v okviru katere bi se lahko povezali in sodelovali z drugimi ponudniki?
12. Kakšen je odnos lokalne skupnosti do ZOO parka? Sodelujete s katerim lokalnim podjetjem glede dobave hrane za živali, opreme, gradnje ograd ipd.?
13. Ali sodelujete s katero nevladno organizacijo na področju naravovarstva?

Pomembnost interpretacije

14. Ali organizirate vodene ogleda po parku?
15. Ali svojim obiskovalcem nudite tudi izobraževanje glede ohranjanja živalskih vrst, neetičnega ravnanja z živalmi, neetičnimi »wildlife« turističnimi atrakcijami? Kje vse izvajate ta izobraževanja?
16. Ali menite, da obisk parka in žalostna preteklost živali spremenita splošen odnos obiskovalcev do ohranjanja narave in živali?

PRILOGA 4: Vprašanja za intervju s predstavnikom naravovarstvene organizacije

Splošna vprašanja

1. Kaj je glavni razlog za ustanovitev društva? Kakšen je namen delovanja društva?
2. S strani koga ste financirani?
3. Ali bi lahko nekatere dejavnosti društva opredelili tudi kot turistične atrakcije?
4. Kakšno vrsto interakcije imajo lahko obiskovalci z morskimi sesalci?

Pozitivni vplivi na divje živali in odnos do naravovarstva

5. Na kakšen način vam lahko obiskovalci, poleg finančnih prispevkov, še priskočijo na pomoč?
6. Ali uporabljate svoja družbena omrežja in spletno stran zgolj za promocijo društva ali tudi za ozaveščanje javnosti glede pomena ohranjanja naravnega okolja in živali?
7. Ali svoje obiskovalce opozarjate tudi na neetične turistične atrakcije v tujini, povezane z morskimi sesalci (plavanje z delfini, predstave z delfini), ki jih obiskujejo tudi slovenski turisti?

Sodelovanje z drugimi deležniki

8. Kakšen je odnos lokalne skupnosti do društva? Sodelujete s katerim lokalnim podjetjem glede dobave opreme ipd.?
9. Ali sodelujete še s katero drugo nevladno organizacijo ali društvom na področju naravovarstva?

Pomembnost interpretacije

10. Ali svojim obiskovalcem nudite tudi izobraževanje glede pomena ohranjanja živalskih vrst, neetičnega ravnanja z živalmi, neetičnimi »wildlife« turističnimi atrakcijami? Kje vse izvajate izobraževanje?
11. Ali menite, da obisk vašega društva in informacije, ki jih obiskovalci pridobijo spremenita njihov splošen odnos do ohranjanja narave in živali?